

Ulkoasiain osaston teologisten asiain tiedotuslehti

RESEPTIO

2/2024

Luterilaisuus innoittajana,
ekumenian maailma ja diakonia

KIRKKOHALLITUS[†]

RESEPTIO 2/2024

Ulkoasiain osaston teologisten asiain
tiedotuslehti

Luterilaisuus innoittajana,
ekumenian maailma ja diakonia

Kirkkohallitus

Helsinki 2024

RESEPTIO / Kirkkohallituksen ulkoasiain osasto, teologiset asiat

evl.fi/reseptio

© Kirkkohallitus

Toimitus: dos. TT Tomi Karttunen (päätoimittaja)
tapahtumakoordinaattori, VTM Petra Arki (toimitussihteeri)

Ulkoasu: Grano Oy
Taitto: Emma Martikainen

ISSN 2242-8658 (verkkójulkaisu)

Helsinki 2024

Sisällys

Pääkirjoitus	5
I Luterilaisuus innoittajana kirkon työssä	
Mikä minua ja meitä voi innostaa luterilaisuudessa? Miten tämän voisi sanoittaa? <i>Tomi Karttunen</i>	8
II Ekumenia ja liturgia	
BEM yhteyden vahvistajana ja liturgisen elämän rikastuttajana <i>Matti Repo</i>	25
BEM & Kaste ja pelastus -asiakirja sekä kasteen, konfirmaation ja mirhavoitelun suhde <i>Tomi Karttunen</i>	29
Malines Conversations Group -dialogiryhmän tapaaminen Suomessa <i>Taneli Ala-Opas</i>	36
III Ekumeninen sosiaalietiikka	
KMN:n oikeudenmukaisuuden, sovinnon ja ykseyden pyhiinvaellus. Oikeudenmukainen rauha, ilmastohätätila ja digitalisaatio julkisen teologian haasteena <i>Tomi Karttunen</i>	38
IV Diakonit ja diakonia myöhäisantiikissa	
Deacons and Diakonia in Late Antiquity - words of welcome Seminar 28th May 2024 <i>Tomi Karttunen</i>	66

Faktojen ja ideologian ristipaineessa. Tiivistelmä avauspuheenvuorosta julkistamistilaisuudessa 28.5.2024 <i>Esko Ryökäs</i>	68
Voivatko diakonaatin alkulähteet inspiroida nykykirkkoa? Ekumeeninen kirjaesittely Helsingissä <i>Bart Koet</i>	72
Tämän numeron kirjoittajat	85

Pääkirjoitus

Pian neljännesvuosisadan käytössä ollut Jumalanpalvelusten kirja 2000 syntyi osana ekumeenista jumalanpalveluselämän uudistusta, jonka keskeisenä suunnannäyttäjänä kansainvälisesti oli Vatikaanin II kirkolliskokous ja sen jumalanpalveluskonstituutio Sacrosanctum Concilium eli Pyhästä liturgiasta. Monenkeskisen ekumenian hedelmänä puolestaan oli syntynyt ensimmäinen niin sanottu lähentymisasiakirja *Kaste, ehtoollinen ja virka* (Baptism, Eucharist, and Ministry, BEM 1982). Siinä saavutettu lähentyminen esimerkiksi ehtoollis- ja virkaopissa, etenkin kysymyksessä piispuudesta, siivitti ekumeenisia edistysaskeleita monella eri saralla. Se vaikutti myös kirkkojen jumalanpalveluselämään. Tätä muistetaan myös tässä numerossa.

Näin ollen ei olekaan kumma, että jumalanpalvelusuudistuksen keskeisiin arkkitehteihin kuulunut piispa Yrjö Sariola kirjoittaa paimenkirjeessään *Kohti uudistuvaa kirkkoa*: ”Oma uudistustyömme tapahtuu keskellä monissa muissa kirkoissa toteutettavaa määrätietoista käsikirjauudistusta. Kysymys on hyvin ekumeenisesta työskentelystä” (1991, 66). Tätä hän vielä syvensi jumalanpalvelusteologisessa esityksessään *Uudistuva jumalanpalvelus*:

[Liitymme] lännen kirkkojen yhteiseen liturgisen uudistuksen traditioon ja samalla vanhan jakamattoman kirkon yhteiseen liturgiseen perintöön, jota tämän hetken uudistustyössä painotetaan entistä paljon voimakkaammin. Komitean linjavalinta on tässä aivan selvä. Sen pyrkimyksenä ei ole luoda jotain suomalaisen partikulaarikirkon omaa erityisliturgiaa, vaan se tähtää sellaiseen Herran päivän pääjumalanpalvelukseen, jonka juuret ovat syvällä kirkon yhteisessä, erityisesti läntisessä jumalanpalvelustraditiossa. Tämä on se luotettava ja turvallinen lähtökohta, josta käsin komitea pyrkii huolellisesti vaalimaan omaa luterilaista jumalanpalvelustraditiotamme ja vastaamaan myös jumalanpalveluksen kontekstuaalisuutta koskeviin kysymyksiin. (1994, 13)

Merkkinä ekumeenisesta suuntautumisesta oli valmiissa jumalanpalvelusjärjestyksessä esimerkiksi Isä meidän -rukouksen ekumeenisen sanamuodon ottaminen käyttöön ekumeenisissa yhteyksissä. Jo tuolloin 1990-luvulla

keskusteltiin myös Nikean uskontunnustuksen ekumeenisesta käytöstä Luterilaisen maailmanliiton vuonna 1990 antaman suosituksen perusteella, mutta suositus tästä annettiin vasta piispainkokouksessa keväällä 2019. Sen mukaan ekumeenisissa yhteyksissä voi jättää filioque-lisäyksen pois.

Itselleni jumalanpalvelusteologian ja ekumeenisen luterilaisuuden hahmottamisessa esimerkiksi juuri tämä piispa Sariolan linjanveto on ollut tärkeä matkalla syvemmälle messuun ja syvemmälle ekumeniaan. Osoituksena tästä on myös äskettäin julkaistu kirjani *Nikea 325. Jakamattoman kirkon perintö 2000-luvulla* (Väyläkirjat 2024). Kirja syventää Nikean ja muiden ekumeenisten kirkolliskokousten ja niiden Nikean uskontunnustuksessa jo keskeisiltä osin hahmottaman Kristus-keskeisen kolminaisuususkon merkitystä ja taustoja kirkkojen yhteiselle ekumeeniselle uskolle ja sen kokonaisvaltaiselle merkitykselle, joka heijastuu arkeen ja lähimmäisenrakkauden ilmentämiseen ja toivon tulevaisuuden esillä pitämiseen asti.

Ekumeenisesti ajankohtaista onkin valmistautua vuoden 2025 merkkivuoteen, jolloin vietetään Nikean kirkolliskokouksen 1700-vuotismuistoa, mutta muistetaan myös Life and Work -liikkeen ensimmäistä kokousta Ruotsissa 1925 sekä anabaptistisen liikkeen syntyä 500 vuotta sitten Zürichissä Sveitsissä. Nikean kokous pyrki rakentamaan keisarin koolle kutsumana rauhaa ja sovintoa kirkossa ja ilmaisemaan yhdessä kristillisen uskon ja evankeliumin ydinsisältöjä. Samalla yhteyden, sovinnon, uskonnonvapauden ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen traditiossa voidaan arvioida olleen myös ensi vuonna 50 vuotta sitten Helsingissä järjestetty vuoden 1975 Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi (ETYK), joka yllättävälläkin tavalla osaltaan murensi itäblokin poliittista oikeutusta ja pohjusti rauhanomaisia vallankumouksia, jotka johtivat Berliinin muurin murtumiseen. Rauhaa ja rauhanomaista oikeudenmukaisemman tulevaisuuden rakentamista aikamme syvien haasteiden keskellä monet oikeutetusti kaipaavat myös nyt.

Kristillinen usko on kutsuja aktiiviseen toivoon ja silmien aukaisija lähimmäisen tarpeille, diakoniselle kohtaamiselle. Se on osa kirkon uskoa ja elämää. Kirkossamme on tällä hetkellä hallinnollisesti vireillä selvityksen tekeminen diakonaattikysymykseen liittyen piispainkokouksessa. Siitä syystä tähän kokonaisuuteen sopivat hyvin myös diakoniaan liittyvät tekstit, jotka pidettiin pitkän ja perusteellisen tutkimusprosessin synnyttämän *Deacons and Diakonia in Late Antiquity* -teoksen julkaisutilaisuudessa evankelis-lute-

rilaisen kirkon toimitiloissa, Kirkon talossa, kardinaali Anders Arboreliuksen kunnioittaessa sitä läsnäolollaan ja paneelipuheenvuorollaan.

Tomi Karttunen

johtava asiantuntija, ekumenia ja teologia

I Luterilaisuus innoittajana kirkon työssä

Mikä minua ja meitä voi innostaa
luterilaisuudessa? Miten tämän voisi
sanoittaa?

Oulun hiippakunnan pastoraalikurssi Oulussa 6.5.2024

Tomi Karttunen

Johdanto

Luterilaisuuden yksi menestystekijä oli 1500-luvulla irtokirjasintekniikkaan perustuvan kirjapainotaidon keksiminen ja sen hyödyntäminen tilanteessa, jossa painotuotteita tai joukkotiedotusvälineitä ja informaatiovirtaa ei vielä ollut liiaksi asti. Tämän ajan apuvälineitä hyödyntäen kysyinkin osana valmistautumista tekoäly ChatGP:ltä, mikä luterilaisuudessa voi innostaa. Tällä kertaa (12.3.2024) sen vastaus kuului näin:

Luterilaisuus voi innostaa monista eri syistä riippuen yksilön taustasta ja kiinnostuksen kohteista. Jotkut saattavat innostua luterilaisuuden korostamasta armosta ja anteeksiannosta, kun taas toiset saattavat

löytää innostuksen luterilaisen teologian syvällisestä opetuksesta Jumalan sanasta ja sakramenteista. Lisäksi monet arvostavat luterilaisen perinteen musiikkia ja liturgiaa sekä yhteisön tukea ja osallisuutta.

Tässä on yleisellä tasolla kuvattu monia keskeisiä piirteitä siitä, mikä myös itselleni luterilaisuudessa on tärkeää. Aivan oikein siinä myös todetaan, että yksilölliset tekijät vaikuttavat siihen, mikä innostaa. On kuitenkin jotakin yhteistä pohjaa. Huomionarvoista on, että kuvaus on varsin hengellisesti painottunut kuten yleensäkin ChatGP:n vastauksissa kirkollisella alalla.

Oma taustani luterilaisena kristittyinä, pappina ja teologina on se, että varsinkin pappisisän puolelta luterilainen kirkollisuus on ollut jo sukupolvien ajan varsin keskeinen suunnannäyttäjä elämässä. Herätysliikkeistä herännäisyys on ollut eniten läsnä. Äidin äidin kautta opin tuntemaan myös maltillista karismaattista herätyskristillisyyttä. Molempien vanhempien sukerinnöstä olen saanut omanlaisiaan luterilaisessa kirkossa esiintyviä vaikutteita. Olen kasvanut pienestä pitäen paikallisen seurakunnan toiminnan ja jumalanpalveluselämän arvostamiseen. Opiskeluaikana vakiintui tapa osallistua säännöllisesti sunnuntain messuun. Seurakuntatyössä näkemys eri hengellisten liikkeiden kirjosta ja vaikutuksesta käytännössä laajeni ja syventyi. Seurakuntatyössä kohdattava todellisuus on toki sitten seurakuntapappivuosi muuttunut aika paljon 15 vuoden aikana. Kehitystä olen seurannut itse seurakuntalaisena mutta ennen muuta valtakunnallisella, tutkimuksellisella ja kansainvälisellä tasolla – paljolti ekumeenisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä.

Nuorena pappina vanhempien kollegojen pohdinnat ja esimerkiksi hengellisen ohjauksen kurssi sekä klassiseen kristilliseen spiritualiteettiin perehtyminen auttoivat syventämään hahmotustani hengellisen elämän eri ulottuvuuksista, samoin erilaiset käytännön tilanteet, saarnojen ja puheiden valmistelu sekä teologian soveltaminen tässä yhteydessä. Viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana ekumeeniset kohtaamiset ja luterilaisuuden ekumeenisten ulottuvuuksien näkeminen on tullut itselleni yhä tärkeämmäksi. Olen luonnollisesti ennen muuta kristitty, vasta sitten luterilainen, vaikka käytännössä kristillisyyden muoto, johon olen kasvanut, on luterilaisuus sen suomalaisessa ja pitkälti myös pohjoismaisessa muodossa.

Käytännöllisen ja kokemuksellisen ulottuvuuden lisäksi taustalla on vaikuttanut älyllinen teologinen perehtyminen ja pohdiskelu. Omalla kasvun matkallani esimerkiksi pastoraalitutkiminto oli keskeinen syventävä pasto-

raalisesti suuntautuneen teologian osio, jota vasten saattoi peilata sitä mitä käytännössä oli kokenut ja ajatellut. Sitä kautta avautui uusia, myös innostavia näköaloja. Yksi tärkeä innostuksen lähde itselleni on siis ollut teologinen ja muu käytännön papin työtä tukeva opiskelu siten, että luettu ja käytännön työ pääsevät luovaan vuorovaikutukseen. Ajan myötä olen myös ymmärtänyt yhä syvemmin sen, mikä ero on kirkollisen ja akateemisen teologian välillä, vaikka molempia tarvitaan. Väitöskirjani keskushenkilön Dietrich Bonhoefferin luterilainen ja ekumeeninen teologia oli ja on samanaikaisesti sekä älyllinen haaste että tuki spiritualiteetin syventämiselle ja kristillisen uskon ja papinkutsumuksen käytännön todellisuuden pohtimiselle, että sen ymmärtämisen syventämiselle. Olin tässä mielessä mielestäni onnekas tutkimusteeman suhteen. Näin on, vaikka aluksi se vaikutti varsin haastavalta ja ehkä käytännölle vieraalta, kunnes pääsin teologisella polullani pitemmälle ja aloin nähdä asiayhteydet ja sen, millainen teologia käytännön johtopäätösten taustalla vaikuttaa. Taustaksi mainittakoon vielä, että olen koonnut joitakin tämän matkan tuloksia myös kirjaan *Mitä on luterilaisuus? Kirkko, teologia ja yhteiskunta* (2020), joka löytyy osoitteesta <https://julkaisut.evl.fi>

Luterilaisuuden innostavat piirteet

1. Vanhurskauttamisoppi ja Raamattu

Luterilaisuudessa keskeiseksi kuvataan usein sanoma Jumalan armosta Kristuksessa.¹ Keskeistä on siis pelastus- eli vanhurskauttamisoppi, jota katsotaan iskusanojen ”yksin uskosta, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden” kautta. Usein tämä kaikki pelkistyy sanaan ’armo’ tai ’Kristus’. Tämä sanoma ei kuitenkaan ole syntynyt tyhjiössä, vaan se kuuluu yhteen Kristuskeskeisen raamatuntulkinnan kanssa. Lutherin kuuluisa reformatorinen löytö on usein kiteytetty Roomalaiskirjeen sanoin: ”Uskosta vanhurskas saa elää” tai vanhan käännöksen mukaan, kuten sen itse opin: ”Vanhurskas on elävä uskosta”. Kohdalla on yhteys Habakukin kirjan profetiaan: ”... vanhurskas saa elää, kun hän pysyy uskollisena” (Room. 1:17, Hab. 2:4).

1 Luterilaisuuden joitakin peruspiirteitä kokoaa esimerkiksi Ketola 2016, 49–56.

Jo tästä intertestamentaarisesta viitteestä huomaamme, että kyse ei ole uskosta, joka on abstraktia, vaan kyse on Jumalan yhteydessä elämisestä ja uskollisuudesta hänen rakastavalle tahdolleen.

Kristus Raamatun kuninkaana ja Herrana ja Jumalan armo ovat pounoutuneet osaksi luotua, lunastettua ja pyhitettävää todellisuutta. Siksi armo on aina uudelleen ojennettu pelastava, välittävä ja rakastava käsi, ei rutiininomaista ja laimeaa, jota kohtaan on helppo muuttua välinpitämättömäksi. Armo ei ole halpa vaan kallis lahja. Oppi armosta hukkuvan syntisen ansiottoman pelastusrenkaana ja tienä elämään tulee ymmärrettäväksi vain ahdistuneen ja pelokkaan omantunnon taustaa vasten. Jokaisen tie tarjotun avun sisäistämiseen ei silti ole samanlainen, koska olemme kukin ainutkertaisia.

Tätä taustaa vasten minua on puhutellut, miten Dietrich Bonhoeffer avaa koko Raamatun hengellistä merkitystä luterilaisena teologina viittaamalla myös Lutherin esipuheeseen Jaakobin kirjeeseen, jota reformaattori toisaalta myös ”olkikirjeeksi” kutsui. Aiempi Tampereen piispa Juha Pihkala, joka toimi vuoden 1992 kirkkoraamatun käännöskomiteassa systemaattisen teologian asiantuntijana, onkin todennut, että meidän tulee lukea Jaakobin kirjetä, ”piti Luther sitä miten olkisenä tahansa”. Bonhoeffer kirjoittaa jyrkästi torjuen niin 1800-luvun kulttuuriprotestantismin subjektivismin kuin ns. saksalaisten kristittyjen ideologisen raamatuntulkinnan:

Hylkäämme kaikki yritykset erottaa Jumalan sana ja ihmissana oman järjen tai oman hurskaan kokemuksen mielivaltaisilla perusteilla. Lutherin lause, että pyhä Raamattu on Jumalan sanaa silloin, kun se ajaa Kristusta, ei anna tilaa mielivaltaiselle valinnalle Raamatun käytössä. Koko Raamattu, kuten se on kaanonissa koottu yhteen, ajaa Kristusta. Mutta Pyhä Henki ilmoittaa meille Kristuksen Raamatussa, missä ja milloin hän haluaa. Pyhä Henki, joka puhuu pyhän Raamatun sanan kautta meille, on aina koko Raamatun henki eikä sitä voida siksi koskaan vaihtaa hurskaaseen kokemukseen, joka valitsee Raamatusta oman mielihalunsa mukaan. Pikemminkin on syytä ajaa Raamatun Herra, Kristus, siellä Raamattua vastaan, missä Raamattu on vaarassa tulla ajetuksi Kristusta vastaan. Mutta tämä vapaus pyhää Raamattua vastaan syntyy ainoastaan taipumisesta koko Raamatun sanan alle. Tämä nöyrä taipuminen on ilmaus tiedosta, että Jumalan sana ei ole koskaan minun vallassani, vaan Jumalasta käsin sillä on valta

minuun, että Jumalan sana on yhä uudelleen minulle vieras sana.
(Vrt. Vorrede zum Jakobusbrief 1522.)²

Käsitys Raamatusta hengellisen elämän peruskirjana, jonka antia myös Katekismus kiteytetysti avaa, on sellainen oppi, jonka itse olen vähin erin sisäistänyt ja joka innostaa. Yksi etappi tällä tiellä on ollut sellaisen meditatiivisen raamatunluvun opettelu, jota retriiteissä ja hengellisessä ohjauksessa suositaan. Luther, Bonhoeffer ja muut kirkon opettajat ovat siinä minua auttaneet, mutta myös monet hyvät saarnaajat, jotka sanaa aidosti selittävät, niin että siitä voi kokea saavansa hengellistä ravintoa. Tällaisena Raamattu innostaa ja innoittaa – armo ja Kristus keskuksena.

2. Kirkkona maailmassa, mutta ei maailmasta – usko ja rakkaus

Armon ja elämän yhteenkuuluvaisuus merkitsee teologisesti sitä, että kristillisen toivon näkökulmasta voidaan nähdä teologisten käsitteiden usko, toivo ja rakkaus yhteys kristilliseen elämänasenteeseen, joka elää näiden kolmen vuorovaikutuksessa. Usko eli Kristuksen läsnäolo antaa paitsi toivon tuoman rohkeuden myös avaa näkemään omien toimien merkityksen toisille ihmisille eli lähimmäisille. Tästä näkökulmasta usko ei johda eristäytymiseen vaan kohtaamaan muut tasavertaisesti ja omilla lahjoilla palvellen. Kyse on sisäisen hengellisen elämän ruokkimisesta yhdessä ja erikseen, jotta oma paikka ihmisten yhteisössä voisi täytyä täydemmin, yhteisen hyvän ja oman kutsumuksen toteuttamisen näkökulmasta.

Keskeinen, myös kirkollisen teologian ja seurakuntatyön näkökulmasta rakentava anti akateemisista opinnoista oli Tuomo Mannermaan ja hänen oppilaidensa Luther-tutkimusten löytö, jonka mukaan Lutherin ajattelussa Kristuksen läsnäolo uskossa ja sitä kautta uskovassa merkitsee uskon ja rakkauden yhteenkuuluvaisuutta. Usko on kokonaisvaltaista: sielun, ruumiin ja hengen huomioon ottavaa ja siinä mielessä myös varsin modernia holistisuudessaan. Luterilaisuus jäsentyy tätä kautta myös ekumeenisen teologian valtavirtaan. Kyse on samasta todellisuudesta, josta Dietrich Bonhoeffer puhui kuvaamalla sitä, miten Jeesus oli ”ihminen toisia varten” ja että myös

2 Dietrich Bonhoeffers Werke 12, 368, suom. Tomi Karttunen.

kirkko on kutsuttu olemaan ”kirkko toisia varten”, ei kääntymään oman itsensä suojeluun vaan seuraamaan Kristusta lähimmäisten vierelle armon kantamana. Faith and Order -asiakirjassa *Kirkko ja maailma* (1990/1993) ammennetaan tästä bonhoefferiläisestä perinnöstä ja todetaan:

On selvää, että kirkon missiossa jumalanpalvelus, todistus ja palvelu liittyvät toisiinsa ja vahvistavat toisiaan. Jumalanpalvelus ilman todistusta ja palvelua on vaarassa irtautua maailmasta, jossa jumalanpalvelukseen osallistuvat elävät. Palveleminen ilman jumalanpalvelusta on vaarassa tulla pelkäksi ’yhteiskunnalliseksi toiminnaksi’. Todistaminen ilman jumalanpalvelusta on vaarassa puhua kuuntelematta ensin Jumalan sanaa. Todistamisessa ilman palvelemista on puolestaan se vaara, että ihmisen hengellisten ja aineellisten tarpeiden muodostama kokonaisuus jää näkemättä.³

Raamattu ja yhteinen kristillisen uskon Traditio on taustalla näissä muotoiluissa. Puhuminen luterilaisuudesta on usein puhetta kristillisestä uskosta yleensä käyttäen termejä, jotka ovat tuttuja tietyssä toimintaympäristössä. Kyse on tietyllä tapaa pedagogisesta luterilaisuudesta, joka sopii monin osin yhteen muiden kirkkojen perinteen kanssa, vaikka tietyt korostukset ovat tyypillisiä juuri luterilaisille ja joiltakin osin juuri suomalaisille tai tiettyjen suomalaisten herätysliikkeiden edustajille. Kyse on siitä, että äidinkieli on lähinnä sydäntä, joten sitä kannattaa käyttää herkissä ja syvällisissä hengellisen elämän kysymyksissä.

Luterilaisuuden arkinen puoli on usein ilmaistu siten, että kukin palvelee omassa kutsumuksessaan vanhempana, tietyssä ammatissa, vapaaehtois-toiminnassa jne., niin että arkisesta palvelusta tulee järjestettyä jumalanpal-

3 Kirkko ja maailma, art. III 55.

velusta. Meidän tulisi pitää huolta toinen toisestamme yhteiskunnassa.⁴ Kirjassa Pohjoismaiden historia (2002) kuvataan Pohjoismaiden taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen yhteistä taustaa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa seuraavasti:

Pohjoismaissa vallitsi koko maan käsittävä yhtenäiskulttuuri. Sen kulmakivi oli evankelisluterilainen valtionkirkko, joka samalla oli kansankirkko, sillä siihen kuului käytännössä maan koko väestö. Kirkon alullepanema koululaitos onnistui juurruttamaan Pohjoismaihin niin korkeatasoisen kansansivistyksen, ettei sen vertaista ollut missään muualla... Paikallisyhteisön vastuu ja yhteinen huolenpito köyhistä ja muista heikompiosaisista oli Pohjolassa niin ikään ikivanhaa perua.⁵

Vaarana kristillisyyden yhteiskunnallisen ulottuvuuden painottamisessa on se, että itse uskon ulottuvuus leikataan elämästä pois ja suljetetaan yksityiselämän ja henkisen sisäisyyden piiriin yhtä lailla kuin silloin, kun usko nähdään yksityisasiana ilman yhteiskunnallista ulottuvuutta. Samastuessaan yleiseen elämäntapaan kristillisen uskon merkitys arjessa voi haihtua näkymättömiin – niinhän on monesti käynyt, kun vaikkapa lainsäädännön, ihmisarvon ja sosiaalipolitiikan taustalla olevat, kristillisen uskon monesti ruokkimat tai kasvattamat arvot menettävät ajattelussa yhteyden juuriinsa. Kun sitten etäännyttään inhimillistä ja suhteellisuudentajua antavista juurista riittävän pitkälle, voidaan altistua tietyissä tilanteissa vahvemman oikeudelle tai tehdään tietystä eettisesti korkeatasoisena ja modernina

- 4 Kirkon nelivuotiskertomuksessa vuosilta 2012–2015 Osallistuva luterilaisuus (2016) Kimmo Ketolan artikkelissa (2016, 50) todetaan jopa, että: "Luterilaisuuden kenties omaleimaisimpia piirteitä on, että hengellisen elämän toteuttamisen areenaksi nähdään arkinen työ lähimmäisten ja yhteiskunnan hyväksi. Tämä näkyy kehotuksina vastuun kantamiseen toisista ihmisistä." Vrt. Bonhoeffer, Kutsu seuraamiseen (1965, 17, 20): "Jos armo on Kristuksen itsensä lahjoittama kristillisen elämän 'tulos', niin tämän elämän tulee olla jatkuvasti hänen seuraamistaan. Mutta jos armo on kristillisen elämän periaatteellinen edellytys, niin on siten syntini, joita teen eläessäni maailmassa, jo etukäteen vanhurskautettu... Onko se hinta, joka meidän tänään on maksettava järjestäytyneiden kirkkojen tuhoutumisena, mitään muuta kuin välttämätöntä seurausta liian halvalla saadusta armosta?... Mihin jäivät vanhan kirkon käsitteet, kirkon, joka kasteopetuksen avulla vartioi niin huolellisesti kirkon ja maailman välistä rajaa, kallista armoa?"
- 5 Pohjoismaiden historia 2002, 218–219.

pidetystä ideologiasta suorastaan maallinen pelastusoppi vuohineen ja lampaineen. Siksi nykyisin ekumeenisessa keskustelussa puhutaan ”julkisen teologian” tarpeesta eli kirkon yhteiskunnallisen toiminnan perustamisesta omaan uskoon ja eetokseen tavalla, joka pyrkii samalla olemaan kommunikoituvaa myös muille.⁶

Kristillisellä käsityksellä persoonan ainutlaatuisuudesta ja yhteisön kannattelevasta merkityksestä olisi ja on paljon annettavaa nykyisissä keskusteluissa vaikkapa tekoälyn tai robotiikan hyödyntämisestä, digitalisaatiosta ja transhumanismista, joka voidaan nähdä uutena sekularisoituneena versiona kristillisestä pelastusopista, joka pyrkii rakentamaan ”uutta ihmistä”.

3. Luterilainen jumalanpalveluselämä

Itse kuulun siihen joukkoon, jota viehättää luterilaisuuden potentiaalisesti syvällinen ajatus sanasta ja sakramenteista. Siitä voidaan löytää ehkä yllättävänkin paljon myös ekumeenisia liittymäkohtia niin lännen kuin idän kristillisyydessä. Taustalla on ekklesiologinen ajatus, että kirkko on sakramentaalinen siinä mielessä, että läsnäolevan Kristuksen armo välitetään näkyvien välikappaleiden kautta eikä voida abstraktisti erottaa näkyvää ja todellista kirkkoa toisistaan. Tämä todellisuus on näkyvää ja kätkettyä. Todellinen kirkko on empiirisessä kirkossa läsnä kuten sielu ruumiissa, vaikka tunnustuskirjat muistuttavat, että kaikki eivät ole kirkon sitoutuneita jäseniä hengellisessä mielessä. Sakramentaalisuus merkitsee sitä, että sanan on määrä tulla lihaksi myös meidän keskellämme. Jumalanpalveluksessa ja kirkollisissa toimituksissa tämä tarkoittaa sitä, että sanoma, eli viime kädessä läsnäoleva Kristus kolminaisuususkon keskuksena, ja ihmisten arki tulisi saattaa kohtaavaan vuoropuheluun keskenään.

Kirkko ja maailma -asiakirjassa sanoitetaan ekumeenis-teologisesti tämä Lutherin teologiankin pohjalta hahmottuva todellisuus:

Kirkko on kutsuttu välittämään sanassa, sakramenteissa ja arkielämässä evankeliumin sanomaa, joka on tarkoitettu koko ihmiskunnalle. Kirkon tulee välittää tämä sanoma ’kääntämällä se – syvemmin kuin

6 Julkisesta teologiasta ks. esim. <https://lutheranworld.org/what-we-do/theology/public-theology> / Viitattu 4.4.2024.

vain kielellisesti, nimittäin 'inkarnoimalla' se, saattamalla se lihaksi -, jotta evankeliumin sanoma voidaan kuulla, ymmärtää ja ottaa vastaan kaikissa kulttuureissa. Kirkko välittää ja kääntää evankeliumin kulttuurista toiseen; se ei voi välttyä tulemasta osalliseksi kunkin kulttuurin erityispiirteistä. Kun evankeliumia välitetään, näiden erityispiirteiden tulee olla avoimia muutokselle. Universaalin luontonsa tähden kirkon on määrä vaikuttaa kaikissa kulttuureissa ja olla lähetetty niihin kaikkiin. Se on sekä konkreettisesti paikallinen että todellisesti katolinen, yleinen. Tämä on yksi jatkuvan helluntain näkökohta kirkon elämässä, kun Pyhä Henki antaa kirkolle voiman tulla ymmärrettäväksi ja vaikuttavaksi profeettalliseksi merkiksi kaikkien kulttuurien ihmisille sekä haastaa näitä ihmisiä ykseyteen Kristuksessa katumuksen ja uskon kautta.⁷

Jumalanpalveluksen teologisena perustana on lahjansa tarjoavan kolmiyhteisen Jumalan läsnäolo lupauksensa mukaan sanassa, sakramenteissa ja seurakunnan uskossa kuten virressä sanotaan: "Jumala on läsnä, häntä palvokaamme". Hän on ilmoittanut itsensä kolmiyhteisenä Jumalana, Isänä ja Poikana ja Pyhänä Henkenä, joka on Luoja, Lunastaja ja Pyhittäjä. Usko Kolminaisuuteen kertoo ytimeltään Jumalan rakkaudesta, joka on kirkkaimmin tullut ilmi Kristuksessa Jeesuksessa, joulun, pääsiäisen ja helluntain Herrassa. Henki tuo hänet läsnäolevaksi lupauksen Sanan voimasta siellä, missä ollaan rukouksen ilmapiirissä koolla hänen nimessään. Jumalanpalvelus on rakenteeltaan anamneettista, eli siinä menneisytydessä lausutut Jeesuksen sanat ja Jumalan ilmoitus tulevat läsnäolevaksi ja avaavat tulevaisuuden näkymät Jumalan antamaan toivon tulevaisuuteen. Se on samalla myös epikleettistä eli Pyhän Hengen lahjoja ja läsnäoloa rukoilevaa, jotta armo ja totuus kirkastuisivat. Tästä näkökulmasta luettu ja saarnattu sana on sakramentaalista eli Kristuksen ja hänen lahjansa välittävää. Kaste ja ehtoollinen puolestaan ovat näkyvää sanaa, joissa Kristuksen todellinen läsnäolo toteutuu Hengen liittyessä aineeseen sanan kautta. Synninpäästön sanassa eli absoluutiossa Jumalan anteeksianto on läsnä avainten vallan kautta.

7 Kirkko ja maailma, III C 34.

Tästä näkökulmasta koko jumalanpalvelus tai messu on rukousta eli puhetta Jumalan kanssa – kuuntelua unohtamatta – ja samalla myös hänen tekojensa ja läsnäolonsa palvomista ja hänen teoistaan kiittämistä ja hänen ylistämistään. Hänen läsnäolossaan saamme myös tuoda elämämme kaikikineen hänen eteensä sellaisena kuin se rehellisesti on ja keventää kuormia. Se, että rippi voisi ainakin toisinaan olla yksityisrippi, auttaisi edelleen konkretisoimaan asioita. Ripittäytyminen ei jäisi vain yleiselle tasolle vaan auttaisi kohtaamaan myös oman itsensä rehellisesti rakkauden ja armon paljastavassa valossa. Itsetuntemus kohentuu tervehdyttävässä ilmapiirissä, niin että voi kasvaa kohti Jumalan kuvan kaltaisuutta omassa elämässä omana ainutkertaisena itsenä eli nimeltä kutsuttuna.

Tästä tietyllä tapaa haastavan ja ohjaavan *lain* sekä toisaalta anteeksi-antamuksen ja uuden mahdollisuuden armon *evankeliumin* näkökulmasta katsottuna luterilaisen jumalanpalveluksen osat ruokkivat itseäni. Kun johdtaa jumalanpalvelusta tai muuten palvelee siinä, keskittyminen sisältöön, joka puhuttelee itseä, auttaa olemaan läsnä niin, että voi tämän valossa kuunnella myös sitä, miten kulloinkin kohdattavaa seurakuntaa voi rakentaa sanomasta käsin omassa elämäntilanteessaan.

Virret ovat itselleni olleet jumalanpalveluksessa aina tärkeitä. Ne ilmentävät yhteisöllistä rukousta, sisältävät paljon kiteytynyttä sanomaa, joka kantaa ylisukupolvista viestiä ja liittää pyhän yhteyteen läpi aikojen, ja usein sävelmätkin tukevat sanoman märehmistä ja sen tunnelmassa läsnä olemista ainakin omalla kohdalla. Tämä tosin edellyttää usein hidasta asioiden sisäistämistä useiden toistojen ja usein myös oman aktiivisuuden ja pohdinnan kautta. Ei ole toisaalta kumma, jos hitaan ruoan arvo voi jäädä huomaamatta, jos on tottunut pikaruokaan. Jos vastaanottaja on avoimella mielellä, yllättäviäkin löytöjä voi tehdä. Sama pätee kirkkomusiikkiin laajemmin. Pidän klassisesta musiikista ja rikkaasta sen aarteiden esittelystä, mutta pidän myös monista muun tyyllisistä hengellisistä musiikkiesityksistä, kun ne esitetään taidokkaasti ja eläytyen. Niin sana, rukous, ehtoollinen, musiikki kuin liike ja läsnäolo sekä ihmisten huomaaminen ja välittämisen ilmaiseminen ovat osa jumalanpalvelusta ja sen kokonaissanomaa. Osallisuuden ja tilan antamisen myötä on tilaa rakentaa yhteisöä, joka rakastuu jumalanpalvelukseen, niin kuin monille on käynyt laskevista käyristä huolimatta.

4. Luterilaisuus ja suomalainen kulttuuri

Luterilaisuuden yleinen merkitys pohjoismaisen hyvinvointivaltion ja luku-aidon arvostamisen, yhteisvastuun ja lainkuuliaisuuden taustalla on varsin yleisesti tunnettua ja tunnustettua, ja vieläkin näistä on hyvä muistuttaa, vaikka muillakin aatehistoriallisilla tekijöillä on ollut oma vaikutuksensa. Taustalla on myös kristillisen perinteen ajatus jokaisen ihmisarvosta, joka kytkeytyy toinen toisistamme huolen pitämisen eetokseen. Lutherin korosti uskon lisäksi rakkaudentekoja. Talouseettisesti on huomautettu, että Luther ymmärsi hintamekanismin toiminnan markkinoiden kysynnän ja tarjonnan tasapainottajana ja puolusti vapaata elinkeinoelämää, vaikka korostikin samalla lähimmäisenrakkauden toteuttamista talouselämässä. Hän ei hyväksynyt pidäkkeetöntä voiton maksimointia tai ostajan hädänalaisen tilan hyväksikäyttöä. Hän kritisoi koronkiskontaa ja monopolivoimien hyödyntämistä. Luther arvosteli kovasanaisesti kerskakulutusta ja yläluokan mieltymistä ylellisiin tuontituotteisiin, mikä nykyisin on jälleen varsin ajankohtaista jo ekologisista syistä. Lutherin taloudellista ajattelua leimaa kaikessa kultaiseen sääntöön pohjautuva etiikka, vaatimus kohtuullisuuden ja yhteisön hyvän edistämiseen.⁸ Talouseettisiä pohdintoja Luther esittää myös 43. ja 44. teesissään, jotka ovat osa kuuluisia 95 teesiä ane-kauppaa vastaan:

43. Opetettakoon kristityille, että se, joka antaa köyhälle tai lainaa tarvitsevalle, tukee paremmin kuin jos hän lunastaisi aneen.

44. Sillä rakkaudentyöstä kasvaa rakkaus ja ihminen tulee paremmaksi, mutta ane ei tee häntä paremmaksi vaan ainoastaan vapaammaksi rangaistuksista.⁹

Näistä on viime vuosina kirjoitellut julkisuudessa taloustieteilijän näkökulmasta esimerkiksi Sixten Korkman, jonka mukaan:

8 Mangeloja 2018, 84. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2018/03/KAK_1_2018_176x245_WEB-86-101.pdf / Viitattu 2.4.2024.

9 95 teesiä, Luther: Valitut teokset 1958, 456. Toim. Lennart Pinomaa. Aneista katolisessa kirkossa ks. <https://www.newadvent.org/cathen/07783a.htm> / Viitattu 2.4.2024.

”Kristinusko on ollut hallitseva viitekehys viimeisen 2000 vuoden ajan. Se löi leimansa koko yhteiskuntaan läntisessä maailmassa ja siihen, miten ajateltiin taloudessa. Näin ollen kristinusko on ohittamaton silloin, kun puhutaan siitä, miten ideat ja kulttuuri muokkaavat maailmaa... – Meillä Suomessakin on toiminut tutkimusryhmä, joka korostaa sitä, että luterilaisuus on lyönyt leimansa pohjoismaisiin yhteiskuntiin. Voimme ajatella jopa, että pohjoismainen hyvinvointi heijastaa paljon sellaista arvomaailmaa, joka on maallistunutta luterilaisuutta.”¹⁰

Viittasin jo aiemmin seurakunnan virsilauluun luterilaisuuden keskeisenä perintönä. Vieläkin vaikkapa Suvivirsi ja kauneimmat joululaulut kuuluvat monien suomalaisten elävään traditioon ainakin tiettyinä vuodenaikoina ja tietyissä tilanteissa. Virsilaulua olisi syytä vaalia vielä enemmänkin paitsi syvän sisällön välittäjänä myös osana uskon kokemuksellista, myös tunte-elämän huomioon ottavaa ulottuvuutta, joka rakentaa parhaimmillaan hienolla tavalla yhteisöllisyyttä laajemminkin. Meillä julkinen laulaminen on eri syistä näivettynyt, vaikka karaoke vielä taitaa olla varsin suosittua. Seurakunnallisessa kontekstissa karaokekokeilut lienevät kuitenkin jääneet marginaaliin. Bachin passioiden ja oratorioiden arvo osana kulttuuriperintöä ja juhlan juhlistamista vielä varsin laajalti tunnustetaan. Mikä ettei tarttuvien laulujen ja sävelmien kautta sanoma vieläkin voisi välittyä? Pitäisi vain murtaa ruutumaailman lumo ja saada ihmiset kohtaamaan toisiaan digiläsnaolon lisäksi. Näyttää siltä, että vaikkapa Virossa ja Ruotsissa yhteislauluperinne voi paremmin kuin meillä.

Luterilaisuuden vaikutus läntisen kulttuuriperinnön välittäjänä on tunnettua etenkin, kun se nähdään jatkumona läntiselle katoliselle vaikutukselle aina piispa Henrikistä lähtien tähän päivään asti. Ruotsalainen ja saksalainen kulttuurivaikutus pohjustivat Suomen suuntaa pohjoismaisena ja eurooppalaisena oikeusvaltiona, joka pyrkii edistämään kansainvälisen oikeuden mukaista sääntöpohjaista eetosta. Osana luterilaista, kristillistä ja antiikin luonnonoikeusperinnettä reformaattori Olaus Petrin tuomarinoh-

10 <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/sixten-korkman-kristinuskon-roolilansimaisen-hyvinvoinnin-perustana/> / Viitattu 2.4.2024.

jeet alleviivaavat moraalien ja etiikan kytköstä lakiin ja sen tulkintaan – ”mikä ei ole oikeus ja kohtuus, ei saata olla lakikaan”.

Ensi vuonna vietetään Nikean kirkolliskokouksen ja uskontunnustuksen 1700-vuotisjuhlaa. Rooman keisarin Konstantinuksen ajoista nähdään alkaneen käänteeseen, joka on tähän päivään asti näkynyt valtion ja kirkon läheisessä yhteistyössä eri aloilla, vaikka nykyään elämmekin tässä suhteessa yhä selvemmin jo niin sanotusti jälkikonstantinolaista aikaa. Kirkon asema on heikentynyt, eikä se ole itsestään selvyys. Kansankirkollisuuteen kuuluu nykyään yhä selvemmin toimiminen ekumeenisesti ja uskontodialogisesti pienempien kirkkokuntien ja kristillisten yhteisöjen kanssa sekä suhteessa myös muihin uskonnollisiin ryhmiin. Vähitellen aletaan julkisuudessa nähdä uskonnon ja uskontolukutaidon merkitys globaalissa todellisuudessa.

Vieläkin sodat, kulkutaudit ja muut suuret kriisit herättävät eksistentiaalista hätää ja myös ruokkivat halua auttaa sekä auttamistyön arvostusta. Kansainvälisesti niin sanotusti uskopohjaisten toimijoiden arvostus humanitaarisessa avustamisessa ja kehitysyhteistyössä on kasvanut. Niillä kun on tunnustettu arvopohja, joka vakuuttaa myös globaalissa etelässä. Tästä näkökulmasta Kirkon ulkomaanavun ja kirkollisten lähetysyhdistysten merkitys ja arvostus on edelleen varsin korkealla tasolla. Tarvitaan eettistä perustaa ja realistisen toivon ylläpitämistä kamppailussa vaikkapa ilmastohätätilaa vastaan. Tarvitaan kohtuullisuuden, jokapäiväiseen leipään tyytymisen eetosta. Luterilaisen maailmanliiton vuoden 2017 globaaliin reformaation 500-vuotismerkkivuoteen lanseeraamat iskulauseet: ihminen, luomakunta ja pelastus eivät ole kaupan ovat vieläkin ajankohtaisia ja käyttökelpoisia rakentavassa kulttuurikritiikissä.

Luterilaisuus, media ja viestimme kokonaisvaltaisuus

Miten luterilaisuutta pitäisi sitten pitää esillä mediassa? Historiallinen vaikutus ja seurakuntien ja kirkon työ paikallisesti, valtakunnallisesti ja kansainvälisesti on hyvä lähtökohta. Kirkon viestintäohjelma 2023 kiteyttää seuraavat kirkollisen viestinnän periaatteet luetteloksi: ”Kirkollinen viestintä 1) pohjautuu kirkon ydinsanomaa, 2) on rohkeasti kristillistä, 3) on ajankohtaista ja avointa, 4) on keskustelemaa ja kunnioittavaa, 5) on selkeää ja

saavutettavaa, 6) tunnistaa erilaisten kohderyhmien tarpeet, 7) uudistuu jatkuvasti viestinnän kanavien ja teknologioiden kehittyessä.¹¹

Tätä lähtökohtaa avataan vielä tiiviisti viestintäsuunnitelman alussa: "Viestintäohjelma osoittaa viestinnällistä suuntaa, jotta sanoma Kristuksesta liikkuu siellä, missä ihminen kulkee. Se auttaa näkemään viestinnän kirkon mahdollisuutena olla läsnä ihmisten elämässä. Kirkko kutsuu ihmisiä Jumalan yhteyteen ja rohkaisee välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta. Toteutamme tätä tehtävää viestinnän ja vuorovaikutuksen, kuuntelun ja keskustelun kautta. Kirkon kaikki toiminta – se mitä ja miten toimimme – välittää viestiä. Viestintä ja vuorovaikutus on siis kirkon ydintoimintaa. Samaan aikaan viestinnän tehtävänä on tukea ja tehdä näkyväksi kaikkea kirkon toimintaa."¹² Kyse ei suinkaan ole vain puheesta vaan koko olemisen ja tekemisen tavasta.

On siis lähdeittävä liikkeelle omasta missiosta ja sanomasta, kirkon ydinsanomien pohjalta. Ei tule kätkeä kristillistä taustaa ja pohjavirettä. Silti tulee puhua tämän ajan ihmisille keskustelevasti ja kunnioittavasti, niin että sanoma on helppo tavoittaa ja ymmärtää. Tulee myös ajatella, kenelle puhutaan ja mitkä juuri sen ryhmän tarpeet ovat. Kaikki ei puhuttele kaikkia. Yksi tapa ottaa huomioon eri ikäisiä on luterilaisen kirkon Polku-toimintamalli sekä kohtaaminen ja kutsuminen henkilökohtaisesti vaikkapa kirkkoon.¹³ Viestinnässä on hyvä käyttää monia viestintäkanavia mahdollisimman monen ihmisryhmän tavoittamiseksi. Tämä on selvä ja perusteltu kuvaus, mutta toteuttaminen onkin sitten haastavampaa. Silti siihen tulee pyrkiä, sopeuttaa omaan työkenttään ja seurakuntaan tai kaupunkiin/kotipitäjään.

Jos puhutaan vain historiasta ja luvuista tai seurakunnan kiinteistöstrategian suunnittelusta tai toteuttamisesta tai muusta yleisestä puheenaiheesta, voidaan luoda yhteyttä, mutta ei vielä juuri syvennetä kristillistä identiteettiä. Sanomaa voi tuki kehystää kertomalla vaikkapa historiallis-

11 Ovet auki – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viestintäohjelma 2023, 2 https://evl.fi/plus/wp-content/uploads/sites/3/2023/08/Viestintaohjelma_FINAL_saavutettava2.pdf / Viitattu 3.4.2024.

12 https://evl.fi/plus/wp-content/uploads/sites/3/2023/08/Viestintaohjelma_FINAL_saavutettava2.pdf, 3. Esimerkiksi ohjelman sivulla viisi on hyvä kuvaus ja muistitaulu siitä, millaisessa toimintaympäristössä nykyisin viestimme. / Viitattu 3.4.2024.

13 <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/polku-toimintamalli/> / Viitattu 3.4.2024.

ta taustoista ja esimerkkejä sanoman vaikutuksesta eri puolilla Suomea ja kansainvälisesti. Se voi olla kiinnostavaa ja innostavaa. Edelleen pitää paikkansa, että myös henkilökohtaiset esimerkit lähentävät kuulijoihin tai lukijoihin ja tekevät mahdolliseksi seuraavat askeleet, joita mahdollisesti otetaan uskon ja kirkkosuhteen syventämiseksi.

Olette varmaankin kuulleet ja ehkä nähneetkin rohkaisevia esimerkkejä siitä, että nuorimmat ikäluokat ja erityisesti nuoret miehet ovat ilmaisseet uudella tapaa kiinnostusta kristillistä uskoa ja sen sisältöjä kohtaan. Rippi-kouluikäisillä tehdyn tutkimuksen mukaan nuoret miehet uskovat vahvemmin kristinuskon ydinsisältöihin kuin nuoret naiset, vaikka kokonaisuutena tulos on vielä kaukana siitä, mitä se oli vielä muutama vuosikymmen sitten. Tilastot eivät kykene ennustamaan ja kuvaamaan kaikkea ja rohkaiseviin esimerkkeihin on hyvä tarttua ja ennen muuta uskoa siihen, että luterilaisen kirkon ja yleensä kristillisten kirkkojen uskon, toivon ja rakkauden sanomalla on kantovoimaa myös tänään. Se koskettaa yksilöä ja yhteisöä syvältä antaen sille elinvoimaa ja toivoa myös kärsimyksen ja kuoleman hetkellä. Syvin toivo on kätkeytynyt ristiin ja kärsimykseen, mutta sanoma on myös tervehdyttävää, luottamusta ja rohkeutta antavaa, arvon näkemistä jokaisella sekä vakaumusta, että myös synnin ja pahan valta voidaan kohdata ja sen ote voittaa, vaikka elämä ei helpoksi muuttuisikaan. Ahdistusten ja koettelemusten kestäminen parhaimmillaan lujittaa uskoa. Siinä ei ole kyse pinnallisesta kaunosieluisuudesta vaan toivosta, joka on koeteltua ja kestävä. Se kestää myös hyökkäykset, vaikka esimerkiksi epäily ei ole mitään itsetarkoituksellista ja sellaisena jotakin ylistettävää. Kiinnostavampaa on tietää, miten voi uskoa ja mitä uskon salaisuuksiin perehtyminen avaa Jumalasta, ihmisestä ja maailmasta. Tällaisia etsijöitä on muitakin kuin vaikkapa Tuomas Enbuske ja Merete Mazzarella, joiden kautta näitä teemoja on nostettu viimeksi esiin.¹⁴

14 Ks. arkkipiispa emeritus John Vikströmin arvio Mazzarellan kirjasta: <https://www.vartija-lehti.fi/jotain-muutakin-professorin-pohdintoja-uskosta/>, Tuomas Enbusken haastattelu: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/toimittaja-tuomas-enbuske-kasvoi-uskoon-ja-koki-pyhan-hengen-kosketuksen>, nuorista miehistä ja uskosta: <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/jos-joku-sanoo-mitaan-positiivista-miehista-nuoret-miehet-ovat-vastaanottavaisia-miksi-nuori-mies-uskoo/> ja blogini nuorimman sukupolven uskosta Suomessa ja globaalisti: <https://www.kotimaa.fi/blogit/nuorimman-sukupolven-vahvistuva-usko/>. /Viitattu näihin 3.4.2024.

Kun puhutaan yleensä papin työssä, mutta myös suurelle yleisölle ja medialle, lähtökohta on, että tulee olla itse perehtynyt syvällisesti siihen, mistä puhuu. Sitä kautta voi myös löytää sovelluksia ja vakuuttavuutta, jota tarvitaan kaikessa sanomaa eteenpäin välittävässä puheessa. Perustiedot, oma innostus ja sen viestiminen ymmärrettävästi ja kiinnostavasti on jo hyvä alku ja jokaisen ulottuvissa. Ei silti ole tarvetta olla besserwisser. Inhimillisyys voi olla voimavara. Ei tarvitse olla maailman paras esiintyjä, mutta kokemus auttaa vapautumaan liiasta kankeudesta ja näkemään muodon kantaman sisällön luovasti. Kirkkovuosi on yksi kulttuurinen ja historiallinen liittymäkohta, joka kantaa sisällään syvää sisältöä, samoin jumalanpalvelus ja kirkollisten toimitusten perusrunko sekä niihin liittyvät tavat. Symbolit ja eleet, jotka nousevat sisäistetyistä sanomasta, voivat olla hyvinkin puhuttelevia, kun niitä käyttää luontevasti ja itse vakuuttavasti läsnä ollen tilanteessa ja seisten sen takana, mitä sanoo. Toisaalta myös karuus ja niukkuus voi olla joskus hyvä tehokeino. Meillä on erilaisia vahvuuksia, joita voimme käyttää kokonaisviestin perillemenoon. Kyse ei ole niinkään siitä, miten selviydymme vaan siitä, miten kiinnostuneita olemme ihmisistä ja viestin perillemenosta. On tärkeää tavoitella myönteistä tarttumapintaa, niin että hyökkäävä tyyli ei sulje kanavaa ja aktivoi torjuntaa, vaikka joskus särnä on eduksi.

Teologisesti luterilainen uskon ja rakkauden teologia, joka ammentaa Raamatusta ja kristillisen perinteen rikkaudesta, on varsin rikas aarrearkku, josta voi ammentaa tuoretta ja virkistävää, elvyttävää vettä. Lahjan ja armon teologiasta kohoavat myös käsitykset ihmisarvosta, ihmisoikeuksista, yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksen tärkeys, lääke niin itsestä individualismia kuin yksilön jyräävää totalitarismia vastaan. Ristin teologia, Golgatan ja tyhjän haudan dynamiikka ja sen sisäistäminen auttaa kohtaamaan – niin itseä kuin muitakin – elämän haurauden ja raadollisuuden realistisen optimistisesti ja toivorikkaasti.

On hyvä muistaa ja kehittää sitä ajatusta, että luterilaisuus on ekuumeenista teologiaa. Paitsi luterilaisuuden suppeasti ajatellen omat myös yhteiset kristikunnan aarteet ovat käden ulottuvilla. Sisältöihin perehtyminen auttaa näkemään erilaisten traditioiden yhteisen perustan yhteisessä kristillisessä uskossa ja miten sitä voidaan tulkita, niin että se paremmin kommunikoi tätä perinnettä ja sen sisältöjä tuntemattomalle sekä samalla tarjoaa uuden ja omintakeisen näkökulman yleiseen kulttuuriseen tulkintatraditioon verrattuna. Tärkeätä on kyky sen sanoittamiseen, mikä

on kirkon oma sanoma ja miten se voi tulla lihaksi tänään ja kokemus siitä, että se koskettaa myös tänään. Rukous, oppi ja käytännön kristillisyyden tukevat toinen toistaan. Teologiakin on varsin kokonaisvaltaista. Siitä viestii myös uskon kolminaisuusopillinen luonne persoonien välisenä vuorovaikutuksena rakkaudessa.

II Ekumenia ja liturgia

BEM yhteyden vahvistajana ja liturgisen elämän rikastuttajana

Avauspuhe Ekumeenisen teologian iltapäivä -webinaarissa
15.11.2023

Matti Repo

Reilut neljäkymmentä vuotta sitten arkkipiispa John Vikström allekirjoitti *Kaste, ehtoollinen ja virka* -asiakirjan suomenkieliseen versioon viestin Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle. Arkkipiispa kiinnitti huomiota siihen, että asiakirja, niin opillinen kuin se onkin, ”on kirjoitettu todistavaa, palvelevaa ja rukoilevaa seurakuntaa silmällä pitäen”. ”Se ei koske vain pappeja ja muita seurakunnan työntekijöitä”, vaan ”koko Jumalan kansaa, siis kaikkia seurakuntalaisia”, kirjoitti Vikström.

Kaste, ehtoollinen ja virka eli BEM muodostui hyvin tärkeäksi ekumeenisen liikkeen edistymisen kannalta, mutta samalla myös kirkkojen itseymmärryksen kannalta. Nämä kaksi puolta kietoutuvat toisiinsa niin, ettei ole helppo sanoa, kumpi on tärkeämpi. Ehkä asia kuitenkin on niin, että vain ekumeeninen, yhteinen ymmärrys siitä, mitä merkitsee kuulua Jumalan kansaan, voi vaikuttaa myös omaan identiteettiin? Ei siis niin, että ensin tulee tapahtua jokin oman itseymmärryksen selkiytyminen ja vasta sitten voidaan tutkia, mitä yhteistä meillä on toisten kanssa, vaan siten, että oma käsitys itsestä kehittyy vain syventymällä yhteiseen uskonkäsitykseen.

BEM osoittautui juuri tällaiseksi ekumeeniseksi asiakirjaksi. Se oli myös sen tarkoitus, ei jäädä yhdeksi neuvotteluraportiksi monien joukkoon vaan haastaa kirkot työskentelemään niin oman itseymmärryksensä kuin ekumeenisen velvoitteensa parissa. Asiakirjan vastaanottamisen eli resepti-

on tuli läpäistä monta kirkollisen elämän tasoa ja muodostua hengelliseksi prosessiksi. Kun asiakirja 1982 valmistui, *Faith & Order* -komission puheenjohtajisto pyysi kirkkoja käyttämään sitä laajasti sekä antamaan vastaus mm. kysymykseen ”missä määrin kirkkonne voi tunnistaa tässä tekstissä kirkon vuosisataisen uskon?”

Vielä luonnosvaiheessa edellisvuonna oli tätä kysymystä hahmoteltu sellaisessa muodossa, jossa tiedusteltiin, voivatko kirkot hyväksyä tekstin ilmaisevan niiden oman käsityksen. Nyt ei kysytykään ensisijaisesti omaa identiteettiä vaan sitä, miten tässä asiakirjassa liitytään siihen historialliseen ja jatkuvaan apostolisen kristinuskoon, johon varmaankin vastauksia antavat kirkot epäilemättä itse katsoivat liittyvänsä. Näin sitoutettiin kirkot astumaan omien perinteisten määritelmiensä ulkopuolelle ja peilaamaan omia käsityksiään BEMissä ilmaistuun yhteiseen uskoon eikä toisinpäin, arvioimaan vain sitä, miten BEM onnistuu ilmaisemaan kullekin tunnustuskunnalle rakkaimpia aarteita.

Tämä heijasti muutenkin muuttunutta ilmapiiriä ekumeenisessa liikkeessä: 1960- ja 70-luvuilla oli painotettu enemmän uudeksi luomista sekä murrosta vanhaan nähden, mutta nyt keskityttiinkin kirkon jatkuvuuteen aikain halki. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten BEM nosti historiallisen piispan, papin ja diakonin kolmisäikeisen viran malliksi ja jopa välineeksi ykseyden tavoittelussa. Yhteinen oli löydettävissä traditiosta.

Kirkkoja haastettiin myös vastaamaan kysymykseen ”mitä apua ja opastusta tästä tekstistä on kirkkonne jumalanpalveluselämälle, kasvatustoiminnalle, eettiselle ja hengelliselle elämälle sekä kirkon todistustehtävälle?” Tällaiseen kysymykseen voi jokin toimielin helposti muotoilla kauniin ja kiittävän vastauksen ja kehua, että onhan tästä meille virikettä. Mutta kysymys ei tyhjenisi siihen, että Geneveen lähetettäisiin jokin hyväntahtoinen vastaus. Sen sijaan asiakirjan tulisi vaikuttaa kirkossa juuri noissa asioissa. Vaikka se ei ollut tarkoitettu kristinopin tiivistelmäksi, sitä voitaisiin käyttää katekeettisena välineenä. Koska se oli syntynyt laajassa yhteistyössä, sitä saatettaisiin hyödyntää kirkkojen työntekijöiden teologisessa koulutuksessa. Se voisi antaa merkittävää liturgista innoitusta, kun kirkot uudistavat jumalanpalvelustensa tekstejä. Kauaskantoista vaikutusta sillä tulisi olemaan, kun kirkot sen avulla jatkaisivat omia ekumeenisia dialogejaan.

Tähän väliin pieni henkilökohtainen muisto. Olin 80-luvun lopulta alkaen Tampereella toimineen ekumeenisen työryhmän sihteeri ja muistan, miten innostuimme järjestämään omia paikallisia kaste, ehtoollinen ja virka -se-

minaareja kirkkojen edustajien kesken. Asiantuntijana työryhmässä vieraili F&O-komission suomalainen jäsen, Kirkon koulutuskeskuksen johtaja Juha Pihkala, sittemmin edeltäjäni Tampereen piispana. Ei niistä keskusteluista tietenkään mitään sopimuksia syntynyt, ei edes paikallisia saati kirkkojenvälisiä, sen sijaan syntyi toinen toisemme tuntemista ja ymmärtämistä. Ehkä tärkeintä oli, että halusimme tunnistaa yhteisen kristillisen uskon, joka kantoi aikojen halki.

1990-luvun puoliväliin mennessä BEM oli käännetty 35 kielelle ja F&O-komissio saanut vastauksia kaikkiaan 190 kirkosta, järjestöstä, teologisesta laitoksesta jne. Ne julkaistiin kuusiosaisena kirjasarjana. Prosessi jatkui liittämällä kirkkojen näkemykset komissiossa meneillään olleeseen hankkeeseen, joka koski apostolisen uskon yhteistä ilmaisua. Palautteet ohjasivat myös kirkko-opin syvempään käsittelyyn, mikä tuli komission maailmankonferenssin teemaksi Santiago de Compostelassa 1993. Tuolloin oli pinnalla erityisesti *koinonian* käsite. Jumalan persoonien välinen yhteys nähtiin sekä kirkon ykseyden perustaksi että malliksi, samoin kuin kristittyjen keskinäisen rakkauden ja resurssien jakamisen esikuvaksi ja voimanlähteeksi. Kolminaisuusoppi ja kirkko-oppi tulivat läheisempään vuorovaikutukseen, mikä tuotti kymmenen vuotta sitten ilmestyneen asiakirjan *Kirkko: Yhteistä näkyä kohti*. Siihen kohdistui alkuun yhtä suuria odotuksia kuin BEMiin, mutta vaikutukset lienevät jääneet pienemmiksi – tai sitten niitä vielä odotetaan. Yhdessä suhteessa kuitenkin on jo nähtävissä muutosta: Kirkko-asiakirjasta annetuissa palautteissa kuuluu entistä paremmin globaalin etelän ääni, ja lähetystehtävän nähdään tulleen selvemmin kirkkoa määrittäväksi tekijäksi. Tästä aiheesta olen kirjoittanut hieman enemmän eilen julkaistussa dosentti Risto Ahosen 80-vuotisjuhlakirjassa.

BEMillä oli merkittävää vaikutusta F&O-komission ohella myös muuhun ekumeeniseen liikkeeseen sekä kirkkoihin. Vaikutuksen eri osa-alueita tulevat tämän seminaarin alustukset käsittelemään lähemmin. Otan kuitenkin päätteeksi kolme esimerkkiä.

Ensinnäkin, Luterilaisen maailmanliiton ja Anglikaanisen kirkkoyhteisön asettama komissio sai tukea yksimielisyyden ilmaisuun niin kasteen, ehtoollisen kuin viran osalta jo samana vuonna 1982 Helsingissä pidetyssä neuvottelussa. Sen seurauksena esimerkiksi kymmenen vuotta myöhemmin valmistunut Porvoon yhteinen julkilausuma viittaa monin paikoin BEMiin ja siteeraa sitä etenkin käsitellessään viran kolmisäikeisyyttä sekä kirkon apostolisen jatkuvuuden ja piispanviran jatkuvuuden suhdetta.

Toiseksi, ehtoollista käsittelevässä osassa BEM kokosi ehtoollisliturgian yhdeksi listaksi painottaen sen olevan ehjä kokonaisuus. Tarkkaan katsoen tuo lista sisälsi koko messun alusta loppuun, mutta siinä kiinnitettiin erityinen huomio ehtoollisrukouksen osiin. Tämä epäilemättä auttoi myös meillä näkemään, että ehtoollinen on jumalanpalveluksen ydin, ei sen lisäke, ja sitä tulisi viettää ”ainakin joka sunnuntai”. BEM kehotti kirkkoja ”testaamaan omia liturgioitaan sen yksimielisyyden valossa”, joka ehtoollisen kohdalla oltiin saavuttamassa. Näin tapahtui meillä 1990-luvulla käynnistyneessä jumalanpalvelusuudistuksessa. Lisäksi meillä piispat antoivat 2010-luvulle tultaessa yli jäävistä ehtoollisaineista papeille ne ohjeet, jotka jo BEMiin olivat sisältyneet: ”Arvokkain tapa käsitellä jumalanpalveluksessa käytettyjä ehtoollisaineita on nauttia ne, jolloin ei tule sulkea pois mahdollisuutta käyttää niitä sairaiden ehtoollisessa”. Tätä kohtaa sovellettiin jumalanpalveluksen oppaan *Palvelkaa Herraa iloiten* toisessa painoksessa, jossa neuvottiin, miten diakonian virkaan vihitty voi viedä messusta pyhitetyn ehtoollisen kotiin sidotuille. Odotamme, milloin seurakunnissa otetaan käyttöön tabernaakkeleita eli sakramenttikaappeja.

Kolmanneksi, virkaa käsittelevässä osassa BEM painottaa ordinaation olevan syvimmältä olemukseltaan Pyhän Hengen lahjojen rukoilemista mutta myös julkista virkaan erottamista eli valinnan vahvistamista. Luterilaisessa perinteessä jälkimmäinen on painottunut siinä määrin, että meillä edelleen kätten päällepanemisen yhteydessä lausutaan siunaus ja itse epikleettinen rukous on siitä erotettu. Jatkotyöskentelyssä on syytä seurata tässäkin BEMin viitoittamaa tietä.

Hyvät osanottajat, BEM julkaistiin yli neljä vuosikymmentä sitten, mutta se elää yhä. Toivotan hyvää seminaaria ja palaan jatkamaan tuomiokapitulien istuntoa.

BEM & Kaste ja pelastus -asiakirja sekä kasteen, konfirmaation ja mirhavoitelun suhde

Ekumeenisen teologian iltapäivä 15.11.2023

Tomi Karttunen

BEM-asiakirja on tähänastisen vaikuttavuutensa valossa edelleen tärkein monenkeskisen ekumenian asiakirja. *Kaste ja pelastus* taas on keväällä 2023 julkaistu asiakirja, joka on ladattavissa julkaisut.evl.fi -sivustolta ja johon on koottu tuloksia Suomen ortodoksien ja luterilaisten oppikeskusteluista viime vuosilta liittyen kasteen ja pelastuksen teemoihin. Osana tätä kokonaisuutta vahvistettiin virallisesti luterilaisten ja ortodoksien keskinäinen kasteen tunnustaminen siinä mielessä, että ortodoksiseen kirkkoon liittyvää luterilaista ei kasteta uudelleen, mutta hänelle toimitetaan mirhavoitelun sakramentti. Tämän taustan tarjoaman innoituksen lisäksi konfirmaation teologia on kirkkoissa laajemminkin vielä keskeneräinen kysymys.

Kristillinen initiaatio – tiellä vaeltamisen teologiaa

Ennen varsinaista keskustelua kasteesta, konfirmaatiosta ja mirhavoitelusta sananen kristillisestä initiaatiosta eli johdatuksesta kasteelle ja kristityn kasvun tukemisesta kasteen jälkeen. Initiaation ajatushan sisältyy jo kaste- ja lähetyskäskyyn, joka kutsuu tekemään uusia Jeesuksen oppilaita, hänen seuraajiaan. Koska kristitty jää tässä ajassa keskeneräiseksi, initiaatiota tarvitaan läpi elämän. Suppeammassa mielessä initiaatio käsittää kasteen, konfirmaation ja ensimmäisen ehtoollisen tai kasteen, kristillisen kasvatuksen ja konfirmaation, jonka yhteydessä viimeistään on ensimmäinen ehtoollinen. Sivumennen sanoen ehkä meilläkin voisi olla jonkinlainen ensimmäisen ehtoollisen juhla jo varhemmin, kun kerran lasten ehtoollinen on voimassa jo vuodesta 1983.

Luther sanoi kristityn elämän olevan kasteeseen palaamista päivittäin, sen armoon. Kyse on kastemuistutuksesta, *memorabilia baptisma*, eli tavallaan jokapäiväisestä initiaatiosta. Kristillisen elämän prosessimaisuus tunnustaen kirkossamme on käyttöön otettu niin sanottu polku-ajatus, aikuiskatekumenaatti tai kokonaiskatekumenaatti. Oppiminen on elinikäinen prosessi. Ehtoollinen on initiaation huipentuma, koska siinä vahvistuu kokonaisvaltaisesti yhteys Kristukseen ja uuteen elämään hänessä. Arjessa jäämme silti keskeneräisiksi ja armoa tarvitseviksi. Kaste on yhtäältä kaikki, mutta toisaalta vasta alku – portti seurakuntaan. Rippi tai kirkon yhteyteen ottaminen uudelleen sitoutumisena kasteeseen ja kastettujen yhteisöön palauttaa meidät oppijan paikalle.

Kaste – uusi syntymä Jeesuksen seuraajaksi Kristuksen ja hänen kirkkonsa yhteydessä

Kaste tapahtuu kolminaisuuskon ja sen Kristus-keskeisen ytimen yhteydessä. Luterilaisina voimme liittyä ekumeenisen Kaste, ehtoollinen ja virka-asiakirjan eli BEM:n kasteasiakirjan ydinajatuksiin, mutta se esittää meille myös haasteita ajatellen vaikkapa upotuskasteen mahdollisuutta ja eksorkismin selkeyttä sekä Pyhän Hengen lahjan havainnollista osoittamista. Lainaan asiakirjan kohtaa *Kasteen toimittaminen*:

”17. Kaste toimitetaan vedellä Isä, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen.

18. Kasteen vietossa veden symbolinen ulottuvuus pitäisi ottaa vakavasti eikä minimoida sitä. Upottamisen akti voi elävästi kuvata todellisuuden, että kasteessa kristitty ottaa osaa Kristuksen kuolemaan, hautaamiseen ja ylösnousemukseen.

19. Kuten oli asian laita varhaisilla vuosisadoilla, Hengen lahjaa kasteessa voidaan kuvata eri tavoin, esimerkiksi käten päällepanemisella ja öljyllä voitelulla tai mirhavoitelulla. Itse ristin merkki palauttaa mieleen luvatus Pyhän Hengen lahjan, joka on sen esimakua ja sinetti, joka on vielä tuleva, kun Jumala on täysin lunastanut ne, jotka hän on tehnyt omikseen (Ef. 1:13–14). Sellaisten elävien merkkien löytämisen voidaan odottaa rikastuttavan liturgiaa.

20. Kaikissa kattavissa kastejärjestyksissä pitäisi olla erityisesti seuraavat elementit: kasteeseen viittaavien raamatunkohtien julistaminen, Pyhän Hengen avuksi huutaminen, irtisanoutuminen pahasta, uskon tunnustaminen Kristukseen ja Pyhään Kolminaisuuteen, veden käyttö, julistus, että kastettavat henkilöt ovat saaneet uuden identiteetin Jumalan poikina ja tyttärinä ja kirkon jäseninä, kutsuttuna toimimaan evankeliumin todistajina. Joidenkin kirkkojen mukaan kristillinen initiaatio ei ole täydellinen ilman kastetun sinetöimistä Pyhän Hengen lahjalla ja ilman osallistumista pyhälle ehtoolliselle.”¹

Kaste on pyhä toimitus ja sellaisena Jumalan sanaan perustuva ja Jumalan sanan ja todistuksen välittävä toimitus – sakramentti tai mysteeri. Se on Jumalan teon, Hänen pelastavan armonsa ja rakkautensa välikappale. Kasteessa meidät liitetään Kristuksen ja hänen kirkkonsa yhteyteen. Luterilaisina liian vähän muistamme kastekäskyyn liittyvän opetuslapsiksi tekemisen ajatuksen, vaikka kasteopetusta kyllä on painotettu perinteisesti. Meidät on kutsuttu seuraamaan Kristusta.

Konfirmaatio kastetun kristityn vahvistajana seurakunnan yhteydessä

Kastemuistutuksen ja kristityksi kasvamisen prosessin keskeinen kirkollinen toimitus on lännen kirkossa konfirmaatio. Reformaation jälkeen se, että kaste ja konfirmaatio olivat jakautuneet kahtia kahteen aivan eri toimitukseen, vahvistui peruslähtökohdaksi, vaikka alun perin ne olivat kuuluneet myös ajallisesti yhteen kuten ortodokseilla edelleen: kaste vedellä, voitelu piispallisesti siunatulla öljyllä ja eukaristia muodostivat yhden toimituksen. Kehitykseen luonnollisesti vaikutti lapsikasteen muodostuminen kasteen perusmuodoksi ja se, että lännessä kasteopetus ymmärrettiin vahvemmin intellektuaalisesti kuin idässä. Myöhemmin kehitykseen vaikutti etenkin protestanttisessa kontekstissa konfirmaation ymmärtäminen kastelupausten uudistamiseksi ymmärtävässä iässä. Lähetystyötä ei-kristillisessä kulttuurissa tekevässä kirkossa aikuiskaste on kasteen perusmuoto, jolloin

1 <https://archive.org/details/wccfops2.118>

konfirmaatio ja ehtoollinen kuuluvat usein samaan kokonaisuuteen. Tämä on meilläkin hieman liikkunut tähän suuntaan.²

Mikä on konfirmaation teologinen sisältö luterilaisille? Lähtökohta on, että sana ja sakramentit luovat seurakunnan. Kasteessa syntien pois pesemisen myötä ihminen syntyy uudesti ja saa uskon lahjan, jolla omistaa saadut lahjat. Pyhä Kolmiyhteys asettuu asumaan häneen (Gal. 2:20). Hänestä tulee osa Kristuksen ruumista. Ehtoollinen puolestaan hoitaa ja vahvistaa tätä yhteyttä sanan kanssa. Niiden kautta kirkosta tulee ja se on pyhään yhteisö (*communio sanctorum*). Kastava pappi asettaa apostolisen mallin mukaisesti kätensä kastettavan pään päälle ja rukoilee apostolisen siunauksen – yhdessä kummien kanssa. Taustalla on ajatus kasteeseen liittyvästä Pyhän Hengen lahjasta ja sinetistä. Tämä pneumatologinen ulottuvuus voitaisiin meillä ottaa paremmin huomioon. Amerikan luterilaiset ja vaikkapa osa Ruotsin luterilaisista on tuonut tähän yhteyteen mirhaöljyllä voitelun Pyhän Hengen sinettiä havainnollistamaan. Rukoillaan myös Pyhän Hengen lahjoja.

Lännessä kaste vedellä supistui vähitellen tarkoittamaan kaikkea, mitä Uudessa testamentissa sanotaan kasteesta. Konfirmaatiota ei enää ymmärretty osaksi initiaatiota. Se nähtiin jonkinlaiseksi ”lisäksi” kasteeseen; se liki samaistui siirtymäriittiin matkalla kristilliseen aikuisuuteen. Initiaatioajatusten kadottaminen hajotti konfirmaation merkityksen: yhdet ymmärsivät sen 1) toisena Hengen antamisen toimituksena, 2) toiset lupauksen uudistamisena ja kasteen itsessään riittävänä toimituksena, 3) kolmannet painottivat uskoviin kastetta ja hylkäsivät lapsikasteen sekä samalla konfirmaation.³

Oxfordin liike herätti anglikaanisessa kirkossa ja sitä kautta myös luterilaisuudessa kiinnostuksen konfirmaation sakramentaalista ulottuvuutta kohtaan. Kaste, ehtoollinen ja pääsiäisviikon palvelukset saivat uutta merkitystä kirkon perusluonteen ilmentäjinä. Lähetystilanteen myötä vahvistui ajatus, että kaste ja konfirmaatio ovat osa samaa riittiä ja että tämän tulisi olla teologinen normi, ellei tavallinen käytäntö.⁴

Sana, rukous ja käten päällepaneminen muodostavat myös esimerkiksi pappisvihkimyksen teologisen ytimen. Konfirmaatiossa vahvistetaan yhteis-

2 Vrt. Hinchliff, Brock & editors 1992, 168.

3 Hinchliff, Brock & editors 1992, 168.

4 Hinchliff, Brock & editors 1992, 168–169.

tä pappetta eli kirkon apostolisen mission toteutumista. Siinä rukoillaan siunausta, uskon vahvistusta ja Kristuksen ja hänen ruumiinsa toimivana jäsenenä kasvamisen armoa konfirmoitavalle seurakunnan jäsenelle.⁵ Luterilaiseen konfirmaatioon liittyy ”sakramentaalisena toimituksena” Jumalan lahjan välittämistä Pyhässä Hengessä painottava ulottuvuus. Sille luovat pohjan ja viitekehyksen kaste ja ehtoollinen sekä sanaan armonvälineenä kiinni kasvattaminen. Pidetään tärkeänä omaan kasteuskoon sitoutumista sekä halua kilvoitella siinä, että kristillinen usko, rakkaus ja toivo näkyisivät ja olisivat kantava voima elämässä myös arjessa.

Mirhavoitelun/vahvistuksen sakramentti ekumeenisesti

Katolisen kirkon katekismuksen Kompendium viittaa apostolien käten päällepanemiseen kastetuille Hengen lahjan välittämisenä.⁶ Vahvistuksen sakramentin olennaisena riittinä pidetään silti myös balsamilla sekoitetulla oliiviöljyllä voitelua, jonka piispa on vihkinyt. Kyseessä on kasteeseen liittyvä toimitus, joka ”vahvistaa ja lujittaa kasteen armon”.⁷ Kyse on voiman ja lahjan saamisesta palvella kirkon jäsenenä evankeliumin lähettiläänä.⁸ Roomalaiskatolisen opin mukaan vahvistaminen erotetaan omaksi sakramentiksi, koska siinä alleviivataan Pyhän Hengen vuodatusta helluntaina, Hengen omaa persoonaa ja toimintaa. Toimitus vahvistaa ja sinetöi Pyhän Hengen toiminnan Kristukseen kastetussa. Se on kuitenkin läheisessä yhteydessä kasteeseen.⁹ *Kaste ja pelastus* -asiakirjassa selostetaan ortodoksista näkemystä asiasta, joka tulee tätä lähelle.¹⁰

Meillä Suomessa ei luterilaisessa perinteessä tunnetusti käytetä mirhaöljyllä voitelua Pyhän Hengen sinetin konkreettisenä merkinä kasteessa

5 Konfirmaation pääkohdat englanniksi ks. Repo 2010, 106–107.

6 KKKo 265.

7 KKKo 266.

8 KKKo 266.

9 Müller 2010, 678–679.

10 Ks. etenkin sivut 23–27 *Kaste ja pelastus* -dialogiasiakirjasta: <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4342/viewmode=infoview/qsr=kaste%20ja%20pelastus>

– poikkeus vahvistanee säännön. Ehkä se kuitenkin voitaisiin selkeämmin tehdä mahdolliseksi ajatellen sekä havainnollistavaa kokemuksellisuutta että Pyhän Hengen toiminnan ilmaisemista ja myös anamneettisen Kristuskeskeisyyden ja epikleettisen, Pyhän Hengen lahjoja pyytävän rukouksen tasapainon vuoksi. Tämä vahvistaisi myös ekumeenista ymmärrystä kasteesta ja konfirmaatiosta. Ehkä öljyllä voitelu voitaisiin valinnaisena liittää muutenkin kuin aikuisen konfirmaatioon kasteen yhteydessä. Myös konfirmaatiomessussa ollaan Jumalan lahjojen äärellä, jotka on jo kasteessa välitetty, ja Pyhä Henki jakaa uusiakin lahjoja.

Raamatullisena taustana konfirmaatiolle on Apostolien tekojen kohta 8:14–17, jonka mukaan kastetut saivat Pyhän Hengen, kun Pietari ja Johannes panivat kätensä heidän päälleen, eivät siis vielä saatuaan pelkän kasteen Jeesuksen nimeen.¹¹ BEM-asiakirja painottaa pääsiäisen ja helluntain, kristologisen ja pneumatologisen näkökulman yhteenkuuluvaisuutta ja toteaa:

Pyhän Hengen antamiseen on yhdistetty erilaisia toimituksia. Joillekin kysymyksessä on varsinainen vedellä suoritettava uskonnollinen riitti. Toiset liittävät Pyhän Hengen saamisen öljyllä voiteluun ja/tai käten päällepanemiseen, mitä monet kirkot nimittävät konfirmaatioksi. Joillekin toisille kysymykseen voivat tulla kaikki kolme, koska heidän käsityksensä mukaan Pyhä Henki toimii uskonnollisen toimituksen (rite) kautta. Kaikki ovat yhtä mieltä siitä, että kristillinen kaste on vedellä ja Pyhällä Hengellä.¹²

Vaikka Uuden testamentin mukaan käten päällepaneminen on Pyhän Hengen vuodattamisen keskeinen toimitus, myös öljyllä voitelu kuului jo varhain asiaan. Hippolytoksen kirkkojärjestyksessä 200-luvun alusta kerrotaan, miten kasteessa presbyteeri ensin toimittaa eksorkismin ja voitelee eksorkismin öljyllä. Sitten kastaja laskee kastettavan pään päälle kätensä ja kastaa kolme kertaa, niin että kunkin kastekerran yhteydessä kysyy uskon tunnustamista ensin Isään, sitten Poikaan ja lopuksi Pyhään Henkeen. Tämän jälkeen presbyteeri voitelee kastetun kiitosöljyllä Jeesuksen Kristuksen nimeen. Tämän jälkeen kastetut kuivaavat itsensä, pukeutuvat ja astuvat

11 Kansanaho 1956, 11.

12 BEM Kaste IV B, art. 14.

kirkkoon piispan eteen. Tämä lukee rukouksen Pyhän Hengen lahjan saamisesta. Piispa vuodattaa sitten öljyä käteensä ja sanoo:

‘Voitelen sinut pyhällä öljyllä Jumalaan, Isään Kaikkivaltiaaseen ja Kristukseen Jeesukseen ja Pyhään Henkeen.’ Sitten, sinetöityään jokaisen heistä otsalle, hän antaa heille rauhan suudelman ja sanoo: ‘Herra olkoon sinun kanssasi’. Ja se, joka on kastettu, sanoo: ‘Niin myös sinun henkesi kanssa.’ Niin hän tekee jokaiselle heistä. Siitä lähtien he rukoilevat yhdessä koko kansan kanssa.¹³

Ehkä meilläkin voitaisiin harkita Englannin kirkon, Irlannin kirkon ja Amerikan luterilaisen kirkon tapaan öljyllä voitelemisen sallimista kasteessa ja konfirmaatiossa vapaaehtoisena osana. Ruotsin kirkon kirkolliskokouksen oppineuvosto totesi aihetta käsitellessään 2017, että öljyllä voiteleminen ei ole kielletty, mutta se voi aiheuttaa hämmennystä suhteessa toisiin kirkkoihin sekä pastoraalisia vaikeuksia, jos kaste, jossa on voitelu, ymmärretään eri kasteeksi kuin ilman voitelua. Voitelua ei meilläkään ole erikseen kielletty, mutta ei sitä ole juuri pohdittukaan.¹⁴ Kun kirkollisten toimitusten teologiaa ja käytäntöä nyt meillä käsitellään, tätäkin olisi syytä tarkastella osana pyrkimystä kokonaisvaltaisuuteen, elämyksellisyyteen ja ekumeenisuuteen sekä Pyhän Hengen toiminnan ulottuvuuden vahvempaan esiin nostamiseen.

13 https://www.stjohnsarlingtonva.org/Customer-Content/saintjohnsarlington/CMS/files/EFM/Apostolic_Tradition_by_Hippolytus.pdf

14 <http://res.cloudinary.com/faktisk/image/upload/s--nd0k36Wk--/txjs3xlwunikq5mj8y9w>, Gudstjänstutskottets betänkande 2017:1, 65.

Malines Conversations Group -dialogiryhmän tapaaminen Suomessa

Taneli Ala-Opas

Vuoden 2024 Malines Conversations Groupin vuosittainen tapaaminen järjestettiin huhtikuun lopulla Suomessa. Malines-keskustelut olivat alun perin anglikaanien ja katolisten välisiä keskusteluja, jotka pidettiin Mechelenissä, Belgiassa, vuosina 1921–1927. Nämä keskustelut käsittelivät roomalaiskatolinen kirkon ja anglikaanikirkon välistä kirkollista yhteyttä.

Nykyinen Malines-ryhmä saa inspiraationsa näistä sadan vuoden takaisista keskusteluista. Se on kansainvälinen ryhmä anglikaanisia ja roomalaiskatolisia teologeja, jotka ovat omistautuneet dialogille ja kristittyjen yhteyden edistämiseksi. Ryhmä kokoontuu vuosittain keväisin anglikaanisissa ja roomalaiskatolisissa maissa, kardinaali Jozef De Keselin (Mechelen-Brusselsin katolinen arkkipiispa) ja Rowan Williamsin (Canterburyn arkkipiispa emeritus) suojeluksessa sekä Paavillisen kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston ja Lambethin palatsin siunauksella. Yksi ryhmän työn hedelmistä on *Sorores in spe* -asiakirja vuodelta 2021.

Ryhmä keskusteli Suomessa erityisesti kristilliseen antropologiaan, kirkon vihkivirkaan sekä muihin katolisten ja anglikaanien yhteyteen liittyvien kysymysten parissa. Ryhmän työskentelyihin liittyi myös muutamia akateemisia vieraita, mm. tohtori Alexandre Étaix, joka esitteli p. Johannes Krysostomoksen näkemyksiä ihmisen vapaasta tahdosta, sekä professori David Roef Nieuwejaers, joka johdatti ryhmän filosofiseen pohdintaan symbolien ekklesiologiasta.

Suomi, jossa sekä anglikaanit että katoliset ovat vähemmistökirkkoja, tarjosi ainutlaatuisen kontekstin ja lisämausteen keskusteluille luterilaisin ja ortodoksisin sävyin. Pääosa työstä tapahtui Kulttuurikeskus Sofiassa Vuosaaressa. Sofiassa kohtaamiset metropoliitta Ambrosiuksen (ort), piispa emerita Irja Askolan (lut), Helsingin piispan Raimo Goyarrolan (kat) kanssa liittyivät ryhmän keskusteluihin. Samalla piispat avasivat ryhmälle Suomen kirkollista maisemaa.

Helsingin lisäksi ryhmä tutustui kahteen Suomen vanhimmista kaupungeista. Ryhmän työskentelyä edelsi aloitus Porvoossa, jossa ryhmä osallistui suomalaisen seurakunnan päämessuun kirkkoherra Pontus Salmen (lut) ja seurakunnan työntekijöiden johdolla. Messussa anglikaanis-luterilainen yhteistyö oli näkyvästi esillä. Ryhmä kohtasi Porvoossa myös piispa Bo-Göran Åstrandin (lut). Piispa emeritus David Hamidin (angl.) konselebroima messu oli konkreettinen osoitus Porvoon sopimuksen mahdollistamasta kirkollisesta yhteystyöstä sekä ekumeenisesta mallista.

Toinen tutustumiskohde sijoittui työskentelyjen loppupuolella Turkuun. Turussa ryhmä työskenteli Turun tuomiokirkkoseurakunnan luona tuomio-rovasti Aulikki Mäkisen (lut) vieraina. Turussa he tutustuivat tuomiokirkon lisäksi suomalaiseen hartausperinteeseen tuomiokirkkoseurakunnan työntekijöiden ja vapaaehtoisten johdolla sekä kuuluivat kaupungissa olevasta luterilais-anglikaanisesta yhteistyöstä.

Ryhmällä oli myös virallinen tapaaminen Turun ja Suomen arkkipiispa Tapio Luoman kanssa. Arkkipiispa kertoi ryhmälle Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekumeenisesta työstä sekä tämän hetken kysymyksistä. Malines-ryhmä puolestaan esitteli arkkipiispalle ryhmän työtä, tavoitteita, metodologiaa sekä Suomen vierailun hedelmiä.

Näiden päivien aikana, ollessaan yhdessä keskustelemassa, rukoilemassa ja jakamassa yhteistä kutsumusta kristillisen ykseyden tiellä, Malines Conversations Group jäi kypsyttämään esiin nousseita uusia näkökulmia. Ajattelen, että ryhmän työllä on myös annettavaa Suomen kirkkoille. *Sorores in spe* -asiakirja huomauttaakin lopussaan, että kun kävelemme yhdessä, puhumme samalla. Puhuessamme huomaamme samalla Kristuksen läsnäolon uudessa (vrt. Lk. 24:13–27). Sanoittaessamme kirkkojemme kokemuksia sekä omia kokemuksiamme kristittyinä huomaamme, että paljon on muuttunut sitten reformaation klassisten asetusten asetteluiden.

III Ekumeninen sosiaalietiikka

KMN:n oikeudenmukaisuuden,
sovinnon ja ykseyden pyhiinvaellus.
Oikeudenmukainen rauha,
ilmastohätätila ja digitalisaatio
julkisen teologian haasteena

Tomi Karttunen

1. Julkinen teologia ja suomalainen konteksti

Tässä luvussa analysoidaan aikamme eettisiä haasteita suurimman kirkkojen välisen yhteistyöjärjestön eli Kirkkojen maailmanneuvoston (KMN) ylimpien päättävien elinten julkilausumien pohjalta. Järjestön kannanotot tarjoavat peilauspintaa myös kansalliseen kirkolliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun. Julkilausumat heijastavat tieteellistä, poliittista ja ekumeenista keskustelua ja viestivät olennaisia piirteitä sitä, mitä merkittävä osa kirkkojen yhteisöstä näistä asioista ajattelee omista eettisistä lähtökohdistaan käsin ja yhdessä useiden hyvän tahdon ihmisten kanssa. Lähteenä ovat Karlsruhessa syyskuussa 2022 järjestetyn KMN:n ylimmän päättävän toimielimen eli yleiskokouksen sekä marraskuussa 2022 kokoontuneen KMN:n hallituksen (*executive committee*) julkilausumat. Niillä pyritään antamaan kirkkojen perusteltu ääni ajankohtaiseen eettiseen keskusteluun ja toimintaan. Lausumia analysoidaan tässä osoituksena julkisesta teolo-

giasta eli kirkon uskon ja teologian pohjalta muodostettuina, julkisuuteen suunnattuina eettisinä kannanottoina. Julkinen teologia ymmärretään tässä yhteydessä siihen tapaan kuin Hak Joon Lee sen tässä määrittelee:

Hyläten modernin dikotomian tosiasioiden ja arvojen välillä, kuten myös dikotomian uskonnollisen ja kansalaisuuden välillä, julkinen teologia pyrkii edistämään rakentavaa yhteiskunnallista roolia uskonnollisille keskusteluille moniarvoisessa yhteiskunnassa, niin ettei uskonnollisia ilmauksia tukahduteta eikä demokraattisia arvoja, kuten ihmisoikeudet, suvaitsevaisuus ja tasa-arvo, hylätä. *Julkinen* ei viittaa niinkään paikkaan kuin tapaan tehdä teologiaa, nimittäin dialogiseen avoimuuteen jokaiselle tavoitella yhteiskunnan hyvinvointia. Adjektiivin *julkinen* liittyy erityisesti ainakin kolme ydintarkoitusta: 1) huoli yhteiskunnan hyvinvoinnista, 2) uskonnollisten symbolien ja uskontunnustusten julkisen tarkoituksen ja viestin löytäminen ja kommunikointi dialogin kautta, mikä on suhteessa 3) kritiikkiin uskonnon ”yksityisiä”, ”lahkoutuneita” tai ”autoritäärisiä” ilmauksia kohtaan, jotka joko kaventavat uskonnon yksityiseksi tai alueelliseksi asiaksi tai kieltäytyvät todistamasta oikeaksi sen totuutta ja moraalivaatimuksia jäsenille tai ulkopuolisille todistuksin ja todistein.¹

Tarkoituksena on arvioida KMN:n julkilausumien antamia impulseja suomalaiselle kirkkoliselle keskustelulle ja etenkin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Suomen Ekumeenisen Neuvoston sekä yleensä kirkkoliittojen toiminnalle näissä asioissa kirkon ja kirkkojen äänenä tällä hetkellä ja tulevana vuosina. Lähtökohtana on, että kirkolla on omasta uskostaan ja siitä nousevista arvoista käsin – kokonaisvaltaisen mission ajatuksen mukaisesti – annettavaa myös julkiselle keskustelulle hyvästä ja kestäville arvoille perustuvasta yhteiskunnasta. Tämä on oikeastaan sisään rakennettua jo positiivisen uskonnon- ja katsomuksen vapauden ajatukseen sekä siihen tosiasiaan, että ihmisoikeusperustaisen ajattelun taustalla on pitkälti kristinuskon perinne, ja siitä löytyy eettisiä ja motivoivia voimavaroja vastata myös ekokatastrofin haasteisiin

Pohjoismaissa on pitkään korostettu kultaisen säännön etiikkaa ja luonnollista moraalilakia yhteisenä eettisenä perustana yhteiskunnalle. Moniarvoisessa ja sekulaarissa toimintaympäristössä tulee kuitenkin ottaa

1 Lee 2015, 44. Julkisesta teologiasta postsekulaarina aikana ks. laajemmin Graham 2013.

laajemmin huomioon eri uskonnollisten perinteiden ja ajatussuuntien oma anti. 1900-luvun lopulla suomalaisessa Luther-tutkimuksessa painotettu uskon ja rakkauden yhteys uskossa läsnäolevan Kristuksen kautta muodostaa osaltaan pohjaa kokonaisvaltaiselle teologiselle ajattelulle, jossa myös politiikan eettinen ulottuvuus tulee esiin. Nyttemmin uskon ja rakkauden yhteyteen liitetään uusitestamentillisesti usein myös toivo, koska sitä uhkakuvien maailmassa kipeästi tarvitaan. Esimerkkinä siitä, miten on nähty tärkeäksi kirkon oman äänen tuominen esiin myös suomalaisessa yhteiskunnassa on se, että niin vuoden 2019 kuin vuoden 2023 eduskuntavaaleja ajatellen Suomen evankelis-luterilainen kirkko määritteli omat hallitusohjelmatavoitteensa.²

Sosiaalieettinen vaikuttaminen kirkkojen äänenä on kuulunut Kirkkojen maailmanneuvoston keskeisiin tehtäviin aina sen perustamisesta alkaen toisen maailmansodan jälkeen Amsterdamin yleiskokouksessa 1948. Esimerkiksi rauhan teema on ollut kautta vuosikymmenten esillä ja myös siihen liittyvät ideologiset ristipaineet ja pyrkimykset instrumentalisoida maailmanjärjestöä oman ideologian ajajaksi.³

1.1. Tie oikeudenmukaiseen rauhaan ja sovintoon

Karlsruhen 2022 KMN:n yleiskokouksen julkilausuma *The Things That Make For Peace: Moving the World to Reconciliation and Unity* (TTMP) lähtee liikkeelle järjestön julkilausumille tyypilliseen tapaan Uuden testamentin kehotuksesta rakentaa rauhaa (Luuk. 19:42) sekä KMN:n ohjelmatyön yleistemasta Busanin yleiskokouksesta 2013 lähtien eli ”oikeudenmukaisuuden ja rauhan pyhiinvaellus”. Esimerkiksi dosentti Hanna Ojanen on pitänyt julkilausuman otsikko ”Seikat, jotka rakentavat rauhaa: Maailman johtaminen kohti sovintoa ja ykseyttä” hyvänä ja sopivana inspiroimaan keskustelutilaisuuksia aihepiiristä myös Suomessa. Teeman käsittely ammentaa sisällöllisesti etenkin KMN:n asiakirjasta *Ecumenical Call to Just Peace* sekä Busanin yleiskokouksen julkilausumasta *Statement on the Way of Just Peace* mutta myös

2 Kultaisen säännön etiikasta luterilaisessa kontekstissa ks. Raunio 2007 ja Kopperi & Saarinen 2022 sekä kirkon hallitusohjelmatavoitteista: <https://evl.fi/plus/yhteiskunta-ja-kirkko/kirkon-hallitusohjelmatavoitteet/> (luettu 5.6.2023).

3 Ekumeenisesta sosiaalietiikasta ks. esim. Saarinen 1994, 201–225 ja Saarinen 1999.

Karlsruhen yleiskokouksen teemasta ”Kristuksen rakkaus johtaa maailman sovintoon ja ykseyteen”.⁴

Parhaillaan elettyä ajankautta kuvataan TTMP-lausumassa laajenevan maailmanlaajan polarisoitumisen ajaksi, jossa rakennetaan geopoliittisia liittoutumia ja jolle ovat tyypillisiä jakautuminen, vastakkainasettelu ja militarisoituminen. Viitataan myös edelleen jatkuviin miehitystoimiin Palestiinalaisalueilla ja Kyproksella. Toimintaympäristö on kokonaisuutena varsin riskialtis. Ekumeeninen yhteisö on TTMP:n mukaan vakavasti huolissaan uskonnollisen kielen, auktoriteetin ja johtajuuden instrumentalisoinnista tukemaan tai ”siunaamaan” aseellista hyökkäystä tai yleensä väkivaltaa ja painostusta. Tämä on jyrkässä ristiriidassa kristillisen kutsumuksen kanssa toimia rauhan rakentajana sekä perustavien ekumeenisten periaatteiden kanssa, joiden tavoitteena on rakentaa sovintoa ja yhteyttä.⁵

Rauhan rakentamisen keinoista nostetaan esiin rasismien, muukalais-kammon, antisemitismien, vihapuheen ja muiden toisiin ihmisiin kohdistuvan vihan muotojen käsittely. Nämä ovat lisääntyneet ja voimistuneet viime vuosina. Merkittävänä taustatekijänä nähdään yleisen kansainvälispoliittisen ja rauhantutkimuksen tarjoaman analyysin mukaisesti populististen ja kansalliskiihkoisten liikkeiden antama rohkaisu tällaiselle käytökselle. Muina vaikuttavina tekijöinä mainitaan elintarpeiden niukkuuskriisi ja kamppailu resursseista. Tähän liittyvät myös taloudellinen epäoikeudenmukaisuus ja epätasa-arvo markkinoilla, valtioiden väliset konfliktit ja sodan paluu osaksi lähialueen todellisuutta myös Euroopassa sekä ydinsodan nouseva haamu.⁶

Näiden rauhaa uhkaavien tekijöiden taustalla nähdään perustavalla tavalla kristillisen uskon peruskäsitysten vastaisia ajattelu- ja toimintamalleja. Kristillisen uskon mukaista olisi kutsu dialogiin, kohtaamiseen ja molemminpuolisen ymmärryksen rakentamiseen. Nämä pyrkimykset ovat julkilausuman mukaan osa ekumeenian ydintä ja keskeistä rauhan rakentamiselle. Kuten Karlsruhen yleiskokouksen mainittu keskustelema sen sanoo: Kirk-

4 <https://www.oikoumene.org/resources/documents/the-things-that-make-for-peace-moving-the-world-to-reconciliation-and-unity> (luettu 5.6.2023). Ojanen 2022, 41. KMN:n rauhantyöstä esim. Tapani Saarisen väitös 2016.

5 TTMP, 1.

6 TTMP, 1.

kojen rooli on heijastaa uskoa, että ”Kristuksen rakkaus johtaa maailman sovintoon ja ykseyteen.”⁷

Kuten KMN:n julkilausumissa yleensä, joiden on tarkoitus kuvata ongelma kristillisen etiikan näkökulmasta ja kannustaa kirkkoja ja kristittyjä aktivismiin asiaan vaikuttamiseksi, tilanne kuvataan nostamalla esiin keskeisiä ongelmia sekä kehottamalla kirkkoja vastaamaan niihin kristillisen uskon mukaisesti. Kyse on siis kehotuspuheesta ideaalin tai Jumalan tahdon toteuttamiseksi. Se, mikä on jännitteessä yhteyden rakentamisen kanssa, on, että julkilausumassa ei pyritä pastoraalisesti rakentamaan siltaa niihin ihmisiin, joiden ajattelu nähdään keskeisenä syynä ongelmaan. Eriväristen populismien taustallaahan vaikuttaisi ainakin yksilön näkökulmasta olevan kokemus epäoikeudenmukaisuudesta ja epätasa-arvosta sekä pelko syrjään jäämisestä ja oman arvon mitätöinnistä. Esimerkiksi maahanmuuttajatyössä on havaittu, että keskustelu aihepiiriin liittyvistä huolista vähentää muukalaiskammoa.⁸

Julkilausuman tavoitteet: keskustelu ekumeenisesta todistuksesta rauhasta sekä konkreettinen vaikuttamistyö

Kun jotakin edellytetään toisilta, katse tulee kääntää myös itseen. Julkilausuma vahvistaa ensinnäkin sen, että kirkkojen on tarpeen pyrkiä profeetaliseen totuuden sanomiseen. Tähän liittyy paluu uudelleen ja syventävällä tavalla keskusteluun siitä, mitä seurauksia kristillisellä uskolla on kirkkojen yhteiselle todistukselle rauhasta maailmassa sekä ekumeeniselle sitoutumiselle oikeudenmukaiseen rauhaan. Pohjateksti tälle on taannoinen KMN:n dokumentti *Way of Just Peace*. KMN:n johdon tulisi yhdessä kumppaniensa kanssa kutsua koolle näitä teemoja käsittelevä keskustelu.⁹

7 TTMP, 1.

8 TTMP, 1. Populismista sosiaalipsykologian näkökulmasta ks. esim. Stathi ja Guerra 2021, 50–53. Kohtaamisen merkityksestä asenteisiin vaikuttamisessa maahanmuuttajatyössä ks. esim. Siirto & Niemi 2017, 56–58.

9 TTMP, 2. *Way of Peace* -julkilausuma: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/statement-on-the-way-of-just-peace> (luettu 7.6.2023)

Keskeisenä rauhan rakentamisen kannalta julkilausuma tähdentää uskontojenvälisen dialogin ja yhteistyön merkitystä. KMN:a ja koko ekumeenista yhteisöä kehoitetaan panostamaan tähän. Lausuma hylkää ihmisyhteisön jakamisen ja polarisoinnin kaikissa muodoissaan ja tähdentää KMN:n jäsenkirkkojen sitoutumista pysyä yhdessä. Yhdessä voidaan paremmin vastata rauhan, oikeudenmukaisuuden, ihmisten turvallisuuden ja kestävä ympäristön kysymyksiin dialogin, kohtaamisen, keskinäisen yhteisymmärryksen rakentamisen ja yhteistyön keinoin. Julistus peräänkuuluttaa myös lisävarojen sijoittamista rauhan rakentamiseen.¹⁰

Julkilausuma toistaa jo Amsterdamissa 1948 esitetyn julistuksen hylätä sota Jumalan tahdon vastaisena. Samalla kutsutaan maailmanlaajasti tulitaukoihin kiireellisenä moraalisenä imperatiivina kaikissa aseellisissa konflikteissa ympäri maailman ja kehoitetaan osallisia ryhtymään kärsivälliseen dialogiin ja neuvotteluihin, kunnes voidaan saavuttaa oikeudenmukainen ja kestävä rauha (*just and sustainable peace*) sekä pidättäytymään sotimisesta.¹¹

Yksittäisistä maista nostetaan esiin ensinnäkin Korean niemimaan rauhanprosessi sekä Japanin valtion perustuslain 9. artikla sodanvastaisuuden perintönä. Kansainvälistä yhteisöä pyydetään myös tukemaan japanilaisia tämän perinnön vaalimisessa.¹²

Maininnan saa julkilausumassa myös KMN:n ja ekumeenisen yhteisön tarve vastata diakonisesti ja humanitaarisen avun kautta väkivallan ja epävakauden seurauksiin maissa kuten Etiopia, Nigeria, Kamerun, Etelä-Sudan, Keski-Afrikan tasavalta, Kongon demokraattinen tasavalta, Mosambik, Sudan, Myanmar, Sri Lanka, Filippiinit ja Länsi-Papua sekä osoittaa kristillistä

10 TTMP, 2.

11 TTMP, 2.

12 Munitussa Japanin perustuslain 9. artiklassa todetaan mm. näin: ”Me, Japanin kansa, haluamme rauhaa kaikkina aikoina ja olemme syvästi tietoisia korkeista ihanteista, jotka kontrolloivat ihmissuhteita, ja me olemme päättäneet säilyttää turvallisuutemme ja olemassaolomme luottamalla maailman rauhaa rakastavien kansojen oikeudenmukaisuuteen ja uskoon. Haluamme kunnioitetun aseman kansainvälisessä yhteisössä, joka pyrkii rauhan säilyttämiseen ja tyrannian, orjuuden, alistamisen ja suvaitsemattomuuden poistamista maan päältä kaikiksi ajoiksi. Tunnustamme, että maailman kansoilla on oikeus elää rauhassa, vapaana pelosta ja mielivallasta.” https://highcour-tchd.gov.in/sub_pages/top_menu/about/events_files/japanspeech.pdf (luettu 5.6.2023). Suom. Tomi Karttunen.

solidaarisuutta kirkkoille ja ihmisille kaikissa niissä maissa ja alueilla, jotka kärsivät väkivallasta ja levottomuuksista. Erikseen tuodaan esille vielä Kolumbian rauhanprosessi ja KMN:n tuki sille.¹³ Suuri osa näistä maista on sellaisia hauraita valtioita, joissa Suomesta esimerkiksi Kirkon ulkomaanapu on humanitaarisen ja kehitysavun järjestönä toiminut ja toimii.

Kansainvälispoliittisesti haastavaa suomalaisesta näkökulmasta on julkilausumassa esiin nostettu pyyntö poistaa Kuuba niiden maiden listalta, jotka tukevat terrorismia, koska se ei ole osa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.¹⁴ Ekumeenisen yhteisön tukea kaivataan paitsi Kuuballe myös muiden maiden kirkkoille ja ihmisille, joissa ihmisoikeudet ja -arvo ovat kärsineet pakotteista. Nimeltä mainitaan Syyria, Kuuba, Venezuela ja Zimbabwe.¹⁵

Varsin tärkeän sijan saa ydinaseisiin liittyvä tematiikka. Ekumeenista yhteisöä kehoitetaan keskustelemaan ydinpelotteeseen liittyvistä kristillisistä periaatteista ja näkökulmista. Kaikkia valtioita kehoitetaan allekirjoittamaan ydinaseet kieltävä sopimus.¹⁶ Suomessa tuoreena Nato-maana tähän eettiseen kysymykseen liittyvä keskustelu olisi epäilemättä tarpeen myös luterilaisen kirkon ja kirkkojen ekumeenisen yhteisön piirissä Suomen Ekumeenisessa Neuvostossa. Alla on enemmän pohdintaa siitä, miten Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on linjattu näistä asioista ja miten keskustelua tulisi mahdollisesti jatkaa.

Ajankohtaiseen eettiseen keskusteluun kuuluu julkilausuman voimakas tuki kansainväliselle autonomisten aseiden eli ”tappajabottien” ja droonien ennaltaehkäisevälle kiellolle. Valtioita kehoitetaan käymään neuvotte-luita tästä asiasta. Julkilausuma kritisoi aseellisuutta, joka hyötyy sodasta ja väkivallasta sekä aseiden vientiä, joka ”lisää polttoainetta konfliktien liek-

13 TTMP, 2.

14 Vrt. Ojanen 2022, 42.

15 TTMP, 3.

16 TTMP, 3.

keihin” ympäri maailmaa.¹⁷ Tilanteessa, jossa läntiset vallat tukevat puolustussotaa Ukrainassa, on ymmärrettävää, että Suomessa ei haluta kovin paljon ”keikuttaa venettä” korottamalla ääntä näistä eettisistä ongelmista, mutta niistä on syytä aloittaa entistä vilkkaampi keskustelu, koska pyrkimyksenähän tulisi olla sodan ja väkivallan välttäminen tulevaisuudessa. Aseiden saatavuus ja militaristinen asenneilmapiiri myös edistää niiden käyttöä, mikä tulee edelleen tiedostaa, vaikka sotateollisuus Suomessakin tuo työpaikkoja.

Helpompia vaatimuksia suomalaisesta näkökulmasta ovat sotarikollisten saaminen lailliseen vastuuseen teoistaan ajatellen niin sotarikoksia, rikoksia ihmiskuntaa vastaan kuin muita vakavia kansainvälisten humanitaaristen ja ihmisoikeuslakien rikkomuksia. Näistä mainitaan hyökkäykset siviilejä ja siviili-infrastruktuuria vastaan, sukupuolistunut väkivalta konfliktissa, ruoan, veden ja lääkkeiden käyttö aseena sekä ydinaseiden ja muiden joukkotuhoaseiden käyttö. Periaatteellisesti helppoa on myös yhtyä uskonnonvapauden puolustamiseen. Vakaumukseen perustuva kieltäytyminen aseista oli Suomessa pitkään hankala eettinen kysymys ja tilanteiden kiristyessä se sellaisena pysyneekin.¹⁸

Suomi on pienenä demokraattisena maana perinteisesti tukenut vahvoja kansainvälisiä instituutiota, jotka vakauttavat maailmantilannetta ja ehkäisevät vahvemman oikeudella toimimista. Julkilausuman kutsu hallituksille ja muille toimijoille lisätä panostuksia turvallisuuden ”todellisten perusteiden” ja globaalin vakauden vahvistamiseen ja esimerkiksi YK:n toiminnan uudistamiseen ja tehostamiseen on tästä näkökulmasta myös Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan ja samalla kirkkojemme näkökulmasta perusteltua. Yksi tilaisuus tähän keskusteluun eurooppalaisesta turvallisuusarkkitehtuurista on ETYK-kokouksen 50-vuotisjuhlavuosi 2025, johon myös esimerkiksi presidentti Sauli Niinistö on viitannut.¹⁹

17 TTMP, 3. Vrt. Liuski, Aalto & Kalliokoski 2023, 162–163 nostavat esiin (teoreettisen) mahdollisuuden tehdä koneista jopa paremmin eettisiä pelisääntöjä noudattavia kuin ihmiset. Näiden aseiden arvaamattomuuden ja vääriin käsiin joutumisen tuottamaa selkeää uhkaa ei suppeassa maininnassa kuitenkaan kovin paljon avata – esimerkiksi sitä, että väkivaltaan turvautumisen kynnyks voi laskea, jos aseelle käskyt antanut ihminen seuraa asioita turvallisen välimatkan päästä.

18 Vrt. Ojanen 2022, 42.

19 TTMP, 3. ETYK:n merkityksen uuteen pohdintaan viittaa myös esim. Werner 2023, 22.

Sanavalinta 'todelliset perusteet' turvallisuudelle viittaa siihen, että aseet ja voimankäyttö eivät ole kestävä tapa lisätä turvallisuutta. Julkilausumassa viitataan tällä kohtaa toimiin, jotka liittyvät ilmastokatastrofin ehkäisyyn, oikeudenmukaiseen siirtymään uusiutuvan energian käyttöön, äärimmäisen köyhyyden poistamiseen, kestäväan kehitykseen ja toimenpiteisiin epätasa-arvoisuuden vähentämiseksi. Keinoina viitataan etenkin verotuksen oikeudenmukaisuuteen ja sen korjaamiseen.²⁰

Painopiste keinoissa on siis kansalaisjärjestöjen ja valtioiden yleisesti ajamista asioissa, ei esimerkiksi viittauksissa sosiaaliseen markkinatalouteen ja sen ekologisen kestävyden mahdollisuuksiin, mikä on linjassa KMN:n yleisen käytännön kanssa. Myöskään esimerkiksi rauhankasvatusta ei mainita. Seuraavassa vielä tarkennettua pohdintaa rauhantyöstä ja ydinaseista tänään luterilaisen kirkon viime vuosikymmenten linjanvetojen valossa.

Suomi, ydinvarjo ja ydinaseiden kieltö

Suomen evankelis-luterilaisen piispaikokouksen lausumassa *Rauha, kehitys ja ihmisoikeudet* (RKI 1982) tunnustetaan ne ongelmat, jotka liittyvät oikeutetun sodan käsitteeseen nykyisenä totalitaarisen sodan ja joukko-tuhoaseiden aikana, jolloin keinot eivät ole enää suhteessa siihen mitä suojellaan ja uhkaavat äärimmillään tuhota elämän koko maapallolta. Silti suojeluvastuusta pidetään kiinni ja todetaan myös Suomea ajatellen, että "Väkivaltaisen hyökkäyksen kohteeksi joutuneen kansan oikeutta puolustaa itseään ei tosin pyritä kieltämään ja oikeutetun sodan teorian voidaan edelleen katsoa osittain pätevän ainakin pienten, ydinaseista kieltäytyvien kansojen kohdalla."²¹

Piispaikokouksen RKI-lausuma tuo julki vähintään epäsuorasti sen, että atomi-, biologisia ja kemiallisia aseita pidetään torjuttavina ja ylimitoitettuina:

ABC-aseita käytettäessä sodan luonne muuttuu kuitenkin niin oleellisesti ja tuo mukanaan ihmiskunnan totaalisen tuhon uhan, että puhe oikeutetus-

20 TTMP, 3.

21 Rauha kehitys ja ihmisoikeudet kirjassa Sinnemäki 1986, 241. Linjauksen valmistelun taustalla vaikutti teologinen ja sosiaalieettinen keskustelu rauhan teemasta Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa vuodesta 1970 lähtien kirkkoyhteisöissä oppikeskusteluissa. Näistä ks. Tuomi 2022.

ta sodasta on täysin mieletöntä ja harhaanjohtavaa. Ns. tavanomaisillakin aseilla käyty sota on varsin totaalista eikä säästä siviiliväestöäkään. Edelleen mikä tahansa konflikti voi laajeta maailmanlaajuiseksi selkkaukseksi. Hyökkäys- ja puolustussodan raja on myös usein epäselvä...²²

Lausuma näyttää heijastelevan KMN:n jo ensimmäisessä yleiskokouksessaan Amsterdamissa ilmaisemaa kantaa, jonka mukaan ydinaseet ovat ”synti Jumalaa vastaan” ja ”rikos ihmiskuntaa vastaan”.²³ Oikeutetun sodan käsitteen ongelmien tunnistaminen totaalisen sodan kontekstissa merkitsee sitä, että asiallisesti ottaen on osana kirkkojen ekumeenista yhteisöä siirretty painopiste puheeseen oikeudenmukaisesta rauhasta. RKI-asiakirjassa todetaankin: ”Rauhan tulee rakentua oikeudenmukaisuudelle sekä yhteiskuntien sisällä että niiden välillä, koska vääritys aiheuttaa väkivaltaa ja on rauhattomuuksien lähde.”²⁴

Periaatteessa seuraava askel RKI-asiakirjassa otetusta kannasta olisi edistää julki lausutusti KMN:n tavoin ydinaseiden kieltoa – etenkin kun sopimus ydinaseiden kiellosta näyttäisi YK-prosessissa olevan matkalla osaksi kansainvälistä oikeutta. Silti tästä asiasta ei Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ole käyty julkista keskustelua, vaikka Suomen keväällä 2023 toteutuneen Nato-jäsenyyden myötä ydinaseet ovat osa maan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Maa on sotilasliiton ydinvarjon alla. Suomeen ja kirkolliseen keskusteluun näyttää pätevän se mitä KMN:n Karlsruhen julkilausumassa todetaan: ”useat maat näkevän ydinaseet edelleen vaikutusvallan äärimmäisenä muotona” ja: ”ydinvarjovaltiot katsovat edelleen ydinasein aseistautuneisiin liittolaisiin turvallisuutensa avainpilarina.” Tämä kääntää katseen myös Suomeen ja luterilaiseen kirkkoon kutsuna edistää vähäiseksi jäänyttä eettistä keskustelua tähän liittyen käyttäen peilinä vaikkapa KMN:n julkilausuman taustamateriaalia, jossa esitetään ydinturvaa kaipaaville vasta-argumentti:

Turvallisuustae, joka uhkaa maailmanlaajalla tuholla, on illusorinen, epäoikeutettu eikä moraalisesti puolustettavissa. Se on kaukana rauhan ja turvallisuuden säilyttämisestä. Pelkkä ydinaseiden omistaminen edistää pakottamista ja pelottelua, voimistaa jännitteitä ja saa aikaan aggressiota.

22 Sinnemäki 1986, 241.

23 TTMP 2022, 5.

24 Sinnemäki 1986, 242.

Näiden kuvaamattoman tuhoisien aseiden pelkkä olemassaolo, jotka ihmiset ovat luoneet, on vastoin kristinuskon perustavia oppeja. Sellaiset aseet eivät ole turvallisia ihmisten käsissä, ja ne täytyy eliminoida.²⁵

Mikä siis on idealismia, illuusiota ja realismia tässä asiassa ja mikä eettisesti kestävä? Varsinainen KMN:n julkilausuma kehottaa varsinkin ydinasevaltoja ja ydinvarjon alla olevia maita allekirjoittamaan ydinaseet kieltävän sopimuksen, koska ne itse ovat osa ydinaseiden muodostamaa maailmanlaajaa uhkaa.²⁶

Eettisesti perustelu on yhtäältä yleisinhimillinen elämän suojeleminen ydinaseiden tuottamalta uhalta kaikelle elämälle. Toisaalta Jumalan ihmiselle antaman varjelukehotuksen selkeänä rikkomuksena ydinaseet ovat ”synti Jumalaa vastaan”. Kanta on varsin yksinkertainen ja selkeä ja jättää pois tätä syvällisemmät moraaliteologiset tai -filosofiset pohdiskelut. Tämä on sekä julkilausuman vahvuus että sen heikkous. Ainakaan asiaa ei pyritä selittämään pois ja laimentamaan.

1.2. Sota Ukrainassa

Yleiskokouksen eniten seuratuin kannanotto liittyi Venäjän hyökkäyssodan arviointiin Ukrainassa. Näyttää siltä, että sekä useimmat Venäjän hyökkäyssodan arvostelijat, kuten professori Kirill Hovorun, että Venäjän ortodoksisen kirkon delegaatio pitivät lopullista tekstiä parempana kuin he olivat pelänneet. Kritiikin kärki kohdistui menettelytapoihin julkilausuman valmistelussa ja käsittelyssä, jotka nähtiin epätasapuolisiksi. Ensinnäkin sodasta kärsineet ukrainalaiset eivät olleet sitä valmistelemassa ja toisekseen täysistunnossa Venäjän ortodoksisen kirkon edustajalle sallittiin puheenvuoro, joka ylitti yleisen minuuttimäärän moninkertaisesti. Vastaavaa ei suotu ukrainalaisille osallistujille.²⁷

Kannanotto *War in Ukraine, Peace and Justice in the European Region* lähtee KMN:n julkilausumien yleisen rakenteen mukaisesti liikkeelle raamattuviitteellä, tällä kertaa Efesolaiskirjeen julistukseen Kristuksesta rauhanamme (Ef. 2:14, 17–18) ja kehotuksella ottaa yleiskokouksen sovintoon tähtäävän

25 TTMP 2022, 6.

26 TTMP, 3.

27 Suomalaisen kriittisen näkökulman julkilausuman käsittelyprosessiin tarjoaa Meriläinen 2022, 43–47.

keskusteeman nimissä ”vakavasti kutsu ykseyteen Kristuksessa ja elämään Kristuksen Jumalaan ja toinen toiseemme ulottuvan sovinnon kansana”. Julkilausuma käsittelee sotaa Ukrainassa vajaan parin sivun verran sekä tämän jälkeen siirtolaisuutta, muukalaiskammoa ja rasismia suunnilleen saman verran. Tässä syvennymme lausuman ensimmäiseen osaan.

Julkilausuma alkaa selkeällä myötätunnon osoituksella Ukrainaa kohtaan: ”Kaikkien KMN:n 11. yleiskokouksen osallistujien ajatukset ja rukoukset ovat keskittyneet Ukrainan kansaan ja maahan ja traagisiin seurauksiin, joita he ovat kärsineet ja kärsivät Venäjän hyökkäyksestä alkaen 24. helmikuuta 2022”. Selvää siis on, että Venäjä nimetään hyökkäyssodan käynnistäjäksi ja Ukraina tämän hyökkäyksen uhriksi. Lausuma viittaa lukuihin kuolleista ja kotinsa jättämään joutuneista sekä raportteihin tapauksista, jotka voivat osoittautua sotarikoksiksi ja rikoksiksi ihmisyyttä vastaan. Viitataan myös seksuaaliseen ja sukupuolistuneeseen väkivaltaan sekä ihmiskaupalle altistumiseen. Myös ydinvoimaloiden ja Tshernobylin katastrofialueen turvallisuus huolettaa.²⁸

Yleiskokous vahvisti KMN:n keskuskomitean kesäkuussa 2022 antaman lausunnon, jonka mukaan Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa on ”laiton ja ilman oikeutusta”. Yleiskokous myös uudisti kutsun välittömästä tulitauosta kuoleman ja tuhon pysäyttämiseksi sekä vaati dialogia ja neuvotteluja ”kestävän rauhan turvaamiseksi”. Kaikkia sodan osapuolia kehoitettiin kunnioittamaan kansainvälisen humanitaarisen lain periaatteita, erityisesti siviilien ja siviili-infrastruktuurin suojelua sekä sotavankien humaania kohtelua. Liittyen sekä keskuskomitean kesäkuun lausuntoon että KMN:n historialliseen eetokseen yleiskokous myös totesi voimakkaasti vahvistavansa sen, että sota on yhteensopimatonta Jumalan luonnon ja ihmisiin kohdistuvan tahdon kanssa sekä vastoin perustavia kristillisiä ja ekumeenisiä periaatteitamme, ja sen mukaisesti hylkäämme kaiken uskonnollisen kielen ja auktoriteetin väärinkäytön aseellisen aggression ja vihan oikeuttamiseksi.²⁹

Vaikka julkilausuma ei suoraan mainitse Venäjän ortodoksisen kirkon sodalle antamaa oikeutusta ja uskonnon instrumentalisointia tässä yhteydessä, lausuman kritiikin kohde on kontekstia vähänkin tunteville varsin selvä. Julkilausuma siis tuomitsee kiistattomasti Venäjän hyökkäyssodan

28 War in Ukraine, 1.

29 War in Ukraine, 1–2. Suom. Tomi Karttunen.

ja sen oikeuttamisen kaiken kristillisen ja yleisen etiikan ja kansainvälisen lain vastaisena. Teologista näkökulmaa asiaan tuo viittaus ”uskonnollisen kielen ja auktoriteetin” väärinkäyttöön.

Ukrainan tilanteen käsittely oli keskeinen osa Karlsruhen yleiskokousta. Globaalien perspektiivien erilaisuus tuli esiin siinä, että jotkut globaalin etelän edustajat kritisoivat Ukrainaan fokusoitumista Eurooppa-keskeisyydestä. On kuitenkin syytä muistaa, että sodalla on globaaleja seurauksia ajatellen niin ruokaturvaa kuin yleistä polarisaatiota ja militarisoitumista, mikä vie rahaa esimerkiksi kehitys yhteistyöltä. Liittopresidentti Frank-Walter Steinmeierin voimakas puhe ja kehoitus ”rehelliseen dialogiin” hyökkäyssotaan liittyen oli tervetullut muistutus dialogin aitouden tärkeydestä, mutta se myös koettiin varsin vahvasti poliitikon sekaantumiseksi KMN:n asioihin.³⁰

Esimerkiksi pitkän linjan saksalainen ekumeenikko Werner Dietrich on *The Ecumenical Review* -lehdessä arvioinut, että liittopresidentin toive rehellisestä vuoropuhelusta ei toteutunut yleiskokouksessa lukuun ottamatta joitakin yksittäisiä ja yksityisiä keskusteluja. Ei myöskään esitetty näkyviä hyvän tahdon eleitä Venäjän ortodoksisen kirkon delegaattien ja Ukrainan kirkkojen edustajien välillä. Dietrich toteaaakin perustellusti, että paljon pitää vielä tehdä, jotta voitaisiin asettaa ”selkeä tiekartta konkreettisista askelista lähentymisprosessille.” Dietrich kaipasi rehellisyyden lisäksi myös sellaista tasapuolisuutta, että osaksi keskustelua tuotaisiin myös venäläisten kristittyjen kokemus lännen ylivallassa ja NATO-liittouman laajenemisesta itään. Tätä ei hänen mukaansa läntisessä mediassa juuri kuunnella.³¹ Molempia osapuolia – hyökkääjää ja uhria – on toki oikein kuulla. Dietrich ei kuitenkaan viittaa tarpeeseen keskustella kestävästä rauhaa tavoiteltaessa venäläisestä imperialismista ja sen juurista sekä lännenvastaisuuden historiallisesta ja ideologisesta taustasta, joita on tässä tutkimuksessa edellä käsitelty.

Julkilausuma vakuuttaa ekumeenisen yhteisön muistavan rukouksissa kaikkia tämän tragedian uhreja niin Ukrainassa kuin kautta maailman sekä kulkevan heidän rinnallaan. Erityisen kiitoksen saavat järjestöt, jotka

30 Liittopresidentti Steinmeierin puhe: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/german-federal-president-frank-walter-steinmeiers-address-at-the-wcc-11th-assembly> (luettu 6.6.2023).

31 Dietrich 2023, 22.

tukevat kärsiviä Ukrainassa ja muualla sekä pitävät huolta pakolaisten ihmisarvoisesta kohtelusta.

Julkilausuma liittyy keskuskomitean kesäkuussa 2022 tekemään havaintoon, että KMN:lla on ratkaisevan tärkeä rooli alueen kirkkojen rinnalla kulkijana sekä foorumina ja turvallisena tilana kohtaamiseen ja dialogiin konfliktiin liittyvistä monista painavista kysymyksistä. KMN:n jäsenten tehtävänä on etsiä ykseyttä ja palvella yhdessä maailmaa. Julkilausuman kautta myös sitoudutaan entistä intensiivisempään dialogiin jakavista asioista, mikä on KMN:n ydintarkoitus. Tämän pitäisi luonnollisesti tarkoittaa avoimta ja rehellistä dialogia. Konfliktin esiin nostamien kysymysten nähdään olevan ”syviä ja perustavia” niin ekumeeniselle liikkeelle kuin maailmalle laajemmin ottaen.³² Tarvitaan siis myös syventävää analyysia.

Yleiskokous osoitti sanansa suoraan myös Venäjän ja Ukrainan kirkkoille ja toisti keskuskomitean ilmaiseman kehotuksen ”korottaa äänensä vastustaakseen jatkuvia kuolemia, tuhoa, Ukrainan kansan joutumista pois kodistaan ja omaisuuden menettämistä.” Rukouksena on sodan päättyminen ”hyvin pian”. Lausumassa tunnustetaan sodan jälkeisen elpymisen olevan työläs ja pitkä tie. Siihen liittyy valtavia humanitaarisia, taloudellisia ja ekologisia kuluja. Lausuma kutsuu kirkkoja toimimaan avainroolissa muistojen parantamisessa, sovinnon rakentamisessa ja diakonisessa huolenpidossa.

Eettisesti tärkeä on myös toteamus: ”Tunnustamme, että sodassa ei ole ‘voittajia’ ja että kenenkään ei koskaan pitäisi joutua sotaan.”³³

Euroopan hallituksia ja koko kansainvälistä yhteisöä kutsutaan aiempaa paljon pontevampiin toimiin militarisoitumista, vastakkainasettelua ja aseiden vientiä vastaan rauhan edistämiseksi. Tulisi vahvistaa väkivallatonta vastaamista konflikteihin ja sovintoprosesseja pikemmin kuin vastakkainasettelua ja jakautumista. KMN:a ja jäsenkirkkoja kehoitetaan jatkamaan asioiden selkeyttämistä ja dialogia, pyöreän pöydän keskusteluja ja muita toimintamuotoja ratkaisujen löytämiseksi konflikteihin ja niiden seurauksiin. Lopuksi julkilausuma vahvistaa teologisesti perusteltuna motivaationa ja huippenuksena ekumeenisen yhteisön sitoutumisen siihen, että olemme toisillemme vastuussa ykseyden siteen säilyttämisestä Kristuksessa.³⁴

Ukrainan sodan ohella toinen yleiskokousta leimannut keskustelunaihe oli ilmastohätätila, josta annettiin myös julkilausuma.

33 War in Ukraine, 2. Mikkeli 2023, 54–55 mukaan jo Kansainliiton perustamisessa ja ensimmäisen maailmansodan jälkeisen rauhansopimuksen laatimisessa sekä sitä kautta kansainväliseen oikeuteen perustuvan järjestelmän luomisessa mukana ollut Yhdysvaltain presidentti Woodrow Wilson puhui vuonna 1917 rauhasta ilman voittajia (peace without victory). Tarkoituksena oli edistää sodanjälkeistä maailmaa, jossa ei tunnettaisi kaunaa ja katkeruutta vaan voitaisiin rakentaa kestävää rauhaa. Ainoastaan tasavertaisten kesken solmittu rauha voi kestää Wilsonin mukaan. Wienin kongressista 1815 alkaen oli ollut voimassa tasapainojärjestelmä, jossa vain rajoitettiin itsekkäitä pyyteitä, mutta ei rakennettu yhteistyötä. Tuo aika oli ollut epävakaata, eikä se ollut kyennyt estämään asevarustelun kiihtymistä 1800-luvun lopulla, mikä osaltaan johdatti ensimmäiseen maailmansotaan. Wilsonin edeltäjä presidenttinä Theoder Roosevelt oli Donald Trumpin hengenheimolainen ja painotti sitä, että yhteistyö piti rakentaa kansallisen itsekkyyden varaan. Nykyisen polarisaation ajan tapaan T. Roosevelt myös ajatteli, että maailmansodan vihollisvaltiot, kuten Saksa ja Turkki, tuli jättää kansainvälisen toiminnan ulkopuolelle, samoin Venäjä. Kansainliitto tuli rakentaa Yhdysvaltain ja Britannian liittolaisten varaan, jotta se olisi suuntautunut yhteisiä vihollisia vastaan. Kyse oli näin ollen pikemminkin puolustusblokin kuin sovinnon ja yhteistyön rakentamisesta, mikä epäilemättä edisti toisen maailmansodan syntyä ruokkiessaan leiriytymistä ja katkeruutta. Toisen maailmansodan jälkeinen Marshall-apu rakensi huomattavasti paremmin kestävää rauhaa, joskin Neuvostoliiton imperialismi johti Yhdysvaltain pyyteet kohdatessaan kylmään sotaan.

34 War in Ukraine, 3.

1.3. Elävä planeetta ja ilmastohätätila: Viimeinen mahdollisuus toimia yleiskokouksena

Julkilausuma *The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community* alkaa teologis-eettisellä johdannolla, jossa hahmotetaan holistista teologista lähestymistapaa ekologisiin kysymyksiin.³⁵ Lähtökohtana on, että maa kaikkineen on Herran ja vastuullisen taloudenhoitajan etiikka. Ihmisten tehtävä Jumalan kuvaksi luotuna on palvella Jumalan luomakunnan ”uskollisina ja vastuullisina huolenpitäjinä”. Lausuma korostaa kaiken luodun yhteenkuuluvaisuutta ja sitä, että elämämme on täysin riippuvaista koko luodun maailman terveydestä. Ihmiskeskeinen kapea ymmärrys suhteestamme luomakuntaan tulee viimeistään nyt hylätä ja siirtyä kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen elämästä, jotta voitaisiin saavuttaa kestävä globaali ekosysteemi. Olemme kaikki riippuvaisia toisistamme ja koko Jumalan luomakunnasta – ajatus, joka teologisesti perustelee biodiversiteetin merkityksen. Yleiskokouksen teema Kristuksen rakkaudesta, joka johtaa maailman sovintoon ja ykseyteen, merkitsee tässä yhteydessä kutsua parannukseen (kr. metanoia) ja uudistamaan suhteemme luomakuntaan oikeudenmukaiseksi tavalla, joka tulee esiin myös käytännössä.³⁶

Julkilausuma toteaa haastavasti: ”Meiltä on loppumassa aika *metanoian* tekemiselle”. Tämän jälkeen se kuvaa humanitaarisia katastrofeja eri puolilla maailmaa ja niihin liittyviä sääilmiöitä sekä näkee ääri-ilmiöt hätäkelloina ilmastokatastrofista. Epävakaas ja lisääntynyt kilpailu luonnonvaroista ilmastonmuutokseen liittyen lisäävät konfliktien riskiä. Kyseessä on myös vakava terveyshätätila, sillä ilmastonmuutos on tunnistettu johtavaksi syyksi ihmisten kuolleisuudessa ja sairastavuudessa. Ilmastosta johtuva pakko siirtyä asuinpaikasta toiseen tai lähteä siirtolaiseksi on jo tämänhetkinen ilmiö. Julkilausuma viittaa tässä hallitustenvälisen ilmastopaneelin tuloksiin ja näkee ilmastonmuutoksen eettisenä, moraalisenä ja hengellisenä kriisinä, joka tulee esiin yleisessä takertumisessa voiton tavoitteluun.³⁷

Lausumassa tuodaan toistuvasti esiin, että ”meiltä on loppumassa aika”. Tilanteen vakavuuteen ja kiireellisyyteen kansainvälisen ilmastotavoitteen,

35 <https://www.oikoumene.org/resources/documents/the-living-planet-seeking-a-just-and-sustainable-global-community> (luettu 6.6.2023).

36 The Living Planet, 1.

37 The Living Planet, 1.

siis maksimissaan 1,5 asteen lämpeneminen, saavuttamiseksi halutaan herätellä käyttäen vahvaa retoriikkaa:

Tämä yleiskokous on viimeinen tilaisuus, joka meillä on toimia yhdessä estääksemme planeettaamme tulemasta asumiskelvottomaksi. Erityisesti ei enää ole mahdollista viivyttellä, jos haluamme, että meillä on mitään mahdollisuutta pysyä turvallisemmassa +1,5 asteen globaalin lämpenemisen rajassa ja välttääksemme katastrofaalisemman ilmastomuutoksen.³⁸

Julkilausuma kiinnittää huomiota siihen, että tietyt väestöryhmät ovat ilmastomuutoksen seurauksille erityisen haavoittuvaisia. Alkuperäiskansat kuuluvat haavoittuvimpiin ryhmiin läheisen luontosuhteensa vuoksi. Heidän tarjoamaansa kulttuuriseen resurssiin etsittäessä ekologisesti kestävää elämäntapaa holistisen ajattelun keinoin ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota.³⁹

Kannanotossa nostetaan esiin lukuisia hallitustenvälisen ilmastopaneelin, kansainvälisten ympäristökokousten, YK:n kestävä kehityksen tavoitteiden vuoteen 2030 ja yleisessä poliittisessa keskustelussa esillä pidettyjä asioita. Valtioita, kansoja, järjestöjä ja muita kehoitetaan mukaan toteuttamaan näitä asioita vastattaessa ilmastomuutoksen haasteeseen. Kirkkoja kutsutaan sitoutumaan konkreettisiin tekoihin ilmastomuutoksen seurausten rajoittamiseksi ja ekologisen tasapainon palauttamiseksi. KMN:lle itselleenkin asetetaan tavoitteita. Rakenteellinen uutuus on esimerkiksi ehdotus perustaa komissio ilmastomuutoksesta ja kestävästä kehityksestä yhdessä ekumeenisten kumppanien kanssa tilannetta seuraamaan ja neuvoa-antavaksi toimielimeksi.⁴⁰

KMN on perinteisesti suhtautunut kriittisesti kapitalistiseen järjestelmään. Viime vuosina on aiempaa enemmän yleisestikin keskusteltu tarpeesta kehittää vaihtoehtoista talousajattelua, joten siinä mielessä KMN:n tarjoamat keskustelunavaukset ovat aiempaa enemmän osa valtavirtaa. Liittyen vihreään siirtymään ja siniseen talouteen julkilausuma kehottaa myös perusteltuun kriittisyyteen liittyen esimerkiksi vihreän siirtymän edellyttämien raaka-aineiden hankkimiseen globaalista etelästä tai siniseen

38 The Living Planet, 2. Suom. Tomi Karttunen.

39 The Living Planet, 2.

40 The Living Planet, 2-4.

talouteen liittyvien geopoliittisten ja ideologisten agendojen tarkasteluun kriittisen linssin lävitse.⁴¹

1.4. Neljäs teollinen vallankumous: robotiikka, tekoäly ja nano- sekä bioteknologia

Kirkkojen maailmanneuvoston hallitus (*executive committee*) otti kantaa uuden kehittyneen teknologian haasteisiin marraskuussa 2022 lausunnollaan *New and Emerging Technologies, Ethical Challenges*.⁴² Taustalla oli Karlsruhen yleiskokouksessa käyty temaattinen ekumeeninen keskustelu "Trends and emerging issues in a rapidly changing world".⁴³

Uudet teknologiat muokkaavat elämäämme merkittävästi niin hyvässä kuin pahassa. On tarve eettiselle linjanvedolle. KMN:n hallituksen kannanotto pyrkii ottamaan lausunnossaan huomioon sekä uuden teknologian tuomat hyvää elämää tukevat edistysaskeleet että niiden uhat elämälle. Silti, kuten kannanoton otsikkokin kertoo, päällimmäisenä ovat haasteet. Tämä molempien puolten tuominen esiin on ollut tunnusomaista teologisen etiikan asiantuntijan, KMN:n uuden moderaattorin Heinrich Bedford-Strohmin arvioille esimerkiksi digitalisaatiosta, joten mahdollisesti hän on tästä näkökulmasta vaikuttanut puheenjohtajana painotuksiin sekä mah-

41 The Living Planet, 6–7. KMN:n keskustelunavauksista liittyen "elämän talouteen" ks. <https://www.oikoumene.org/what-we-do/sustainability-and-economy-of-life#new-international-financial-and-economic-architecture> (luettu 6.6.2023) sekä järjestön tarjoamasta materiaalista seurakuntien kestävän kehityksen toimia varten ks. KMN:n ekologisen oikeudenmukaisuuden tiekartta (2019): https://www.oikoumene.org/sites/default/files/Document/Roadmap%20Magazine_5.pdf (luettu 6.6.2023).

42 <https://www.oikoumene.org/resources/documents/new-and-emerging-technologies-ethical-challenges-statement> (luettu 6.6.2023).

43 *New and Emerging Technologies*, 1.

dollisesti myös siihen, että kannanotto annettiin varsin pian uuden hallituksen alettua työskentelynsä.⁴⁴

Neljännellä teknologisella vallankumouksella tarkoitetaan yleensä edistynyttä robotiikkaa, tekoälyä, nanoteknologiaa ja edistynyttä bioteknologiaa. Näiden saavutusten vaikutusta välittävät eteenpäin edistysaskeleet viestintäteknologiassa, erityisesti langaton 5G-teknologia ja mobiililaitteiden määrän ja saatavuuden räjähdysmäinen kasvu. Digitaalisen viestinnän alustoista on tullut tunnetusti yhä läpituokeampi osa elämää monissa osissa maailmaa. Ne voivat tehokkaasti tukea keskinäisiä suhteita, osallistumista, opetusta, kohtaamista, mielikuvitusta, luovuutta ja ymmärrystä erityisesti koronapandemian mukanaan tuomassa eristyneisyyden ja sosiaalisessa puutostilassa. Ne tuottavat kuitenkin myös haasteita mitä tulee niiden valmistamiseen, suunnitteluun ja eri käyttötarkoituksiin.⁴⁵

Koronapandemia kiihdytti organisaatioiden ja yksilöiden digitaalista muutosta. Pyrittiin säilyttämään ja pitämään yllä elinkeinoa, koulutusta, jumalanpalveluselämää ja sosiaalisia yhteyksiä, kun fyysinen kanssakäyminen oli rajoitettua. Silti yleinen havainto oli fyysisten, syvimpien yhteyksiemme ja kokonaisvaltaisesti läsnäolevan kohtaamisen kaipuu. Muutoksen myötä on havaittu, että monien maiden lainsäädännöllä on kova työ pysyä ajan tasalla teknologiseen muutokseen ja kehitykseen nähden. Heikosti

44 Esimerkiksi Saksan evankelisen kirkon selvityksessä 10 käskyä digitaalisen muutoksen aikana 2021, 5–6 Bedford-Strohm painottaa digitaalisen tekniikan potentiaalia ja vapautta mutta myös vastuusta: "Digitale Technologie und der gesellschaftliche Prozess der Digitalisierung sind epochale kulturelle Entwicklungen. Ihre Potenziale sind noch nicht ermessen. Entsprechend groß ist die Freiheit und entsprechend anspruchsvoll ist es, diese Freiheit in Verantwortung vor Gott und den Menschen auszuüben. Als Evangelische Kirche in Deutschland wollen wir dazu beitragen, diese epochale kulturelle Entwicklung zu verstehen und dabei die ethischen und religiösen Aspekte zu formulieren, die damit verbunden sind." Huber 2022, 9 viittaa ajan merkkini siihen, että sota Ukrainassa osoittaa digitaalisen sodankäynnin eskalaation ja siviilien interventiot siihen digitaalisiin välinein. Mitään sotaa sitä ennen ei ole määrittänyt arkipäivän digitalisaatio siinä määrin tätä ennen. Kyse on digitalisaation monipuolisten mahdollisuuksien hyödyntämisestä ilman että päädytään tämän teknologian orjiksi. Kyse on perustavalla tavalla ihmiskuvasta. Tyydymmekö rajalliseen ihmiselämään ja sen vapauteen vai pyrimmekö transhumanistiseen käänteeseen ihmiskunnan historiassa? Palaavatko Max Weberin mainitsemat vanhat jumalat epäpersoonallisten mahtien muodossa. Huber kysyy: "Tuleeko digitaalisista koneista tai kuolevaisuudesta vapautetusta ihmisestä sellaisia jumalia?"

45 New and Emerging Technologies, 1.

tai riittämättömästi valmisteltu lainsäädäntö voi tuoda mukanaan lisää oikeusongelmia, kun tuomioistuimet eivät esimerkiksi kykene antamaan riittävää laillista korvausta uhreille. Lausuma kuvaa tätä lainsäätäjien suureksi ja kiireiseksi ongelmaksi kautta maailman. KMN:n ekumeenisessa keskustelussa on havaittu joukko vakavia eettisiä haasteita liittyen näiden teknologioiden kiihtyvään kehitykseen, yhtiöiden kaupalliseen logiikkaan, joka ajaa niitä eteenpäin sekä massiiviseen vallan keskittymiseen hyvin harvoihin käsiin asioissa, joilla on suhteeton vaikutus kaikkien elämään.⁴⁶

Samansuuntaista huolta ilmentää myös merkittävien teknologia-alan vaikuttajien avoin kirje, jossa he vaativat vähintään puolen vuoden moratoriota tekoälyn kehittämisessä ja toteavat: ”Voimakkaita tekoälyjärjestelmiä pitäisi kehittää vasta kun luotamme siihen, että niiden vaikutukset ovat myönteisiä ja niiden riskit hallittavissa.” Minimivaatimuksena allekirjoittaneet pitävät tekoälyn säätelyssä seuraavia seikkoja:

Uudet ja kykenevät säätelyauktoriteerit, jotka ovat omistautuneet tekoälylle; korkean kapasiteetin tekoälyjärjestelmien kaitsenta ja valvonta ja suuri joukko tietotekniikkaan liittyvää kyvykkyyttä; todistamis- ja merkintäjärjestelmiä, jotka auttavat erottamaan todellisen synteettisestä ja seuraamaan mallivuotoja; jyrkät auditointi- ja sertifiointiekosysteemi; tilivelvollisuus tekoälyn aiheuttamasta vahingosta; vahvaa julkista rahoitusta tekniselle tekoälyn turvallisuuden tutkimukselle ja hyvin resursoituja laitoksia käsittelemään dramaattisia taloudellisia ja poliittisia häiriöitä (erityisesti demokratialle), joita tekoäly aiheuttaa.⁴⁷

Kehittyneet robotit, lisääntyvä automaatio ja tekoälyn teollinen soveltaminen johtavat uuteen teknologiajohtoiseen työttömyyteen. Samalla valtaa ja vaurautta keskittyy teknologisen eliitin käsiin. Tulojen epätasa-arvo lisääntyy nopeasti. Vakuuttelut uusien työpaikkojen synnystä uhkaavat jäädä puheeksi ilman mitään takuuta asialle. Huolestuttavaa on tekoälyn ja paikkatietojärjestelmien myötä kehittynyt autoritaaristen hallintojen ja muiden kyky seurata kansalaisia sekä tuottaa propagandaa ja väärää tietoa, mukaan luettuna *deep fake* -kuvat. Myös tässä lausunnossa nostetaan esiin autonomisten asejärjestelmien tuottamat riskit, mukaan lukien uusi varustelukilpajuus. KMN on erityisesti pitänyt esillä ”tappajarobotteja” Busanin

46 New and Emerging Technologies, 2.

47 Suom. Tomi Karttunen: <https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/> (luettu 6.6.2023).

2013 yleiskokouksesta lähtien. KMN:n hallitus esittikin syvän huolensa joidenkin hallintojen yrityksistä kehittää automaattiseita, jotka toimivat ilman merkityksellistä ihmiskontrollia. Hallitustenvälisessä asiantuntijaryhmässä kiellon eteneminen on blokattu aivan viime aikoinakin. Samansuuntaisia huolia sisältyy algoritmeihin, jotka herättävät huolta etnisestä profiloinnista ja rasismista ja muodostavat uhan ihmisten oikeuksille tai jopa elämälle.⁴⁸

Nanoteknologian tiukempaa sääntelyä on myös vaadittu, kun todistusaineisto on lisääntynyt liittyen nanomateriaalien terveydellisiin ja ympäristöriskeihin. Myös kehityskulut bioteknologiassa ja biotekniikassa ovat sääntelyn tai eettisen pohdinnan ulkopuolella. Erityisesti kannetaan huolta CRISP-geenisaksista, varsinkin ihmisten genomien muuntelusta epäeettisiä rotuhygieenisiä tai kosmeettisia tarkoituksia varten. Kohdattuaan näihin liittyviä käytännön esimerkkejä monet tiedemiehet ovat vaatineet globaalia moratoriota ihmislajien geneettiseen muuntamiseen.⁴⁹

Sosiaalisen median ja muiden digitaalisen kommunikaation alustojen tuottamat sosiaaliset vahingot tunnustetaan yhä paremmin. Eittämättömistä hyvistä puolistaan huolimatta digitaalisen kommunikaation välineitä käytetään disinformaation levittämiseen, vihapuheeseen, epäluottamuksen ja yhteiskunnallisen fragmentoitumisen edistämiseen, demokratian murentamiseen, tarkkailuun, yksilöiden ja yhteisöjen riistoon sekä laajentamaan kuilua osallisuudessa, voimassa ja vauraudessa. Sosiaalisen median alustat ovat pitkään lyöneet laimin oikeuden yksityisyyteen sekä muuttaneet käyttäjien henkilökohtaiset tiedot rahaksi. Some ja väkivaltaiset tietokone- ja nettipelit ovat olleet avaintekijä huononevalle mielenterveydelle ja sosiaaliselle kodittomuudelle.⁵⁰

Helmikuussa 2022 KMN:n keskuskomitea otti vastaan asiakirjan *New Communications Paper for the 21st Century: A Vision of Digital Justice*. Siinä kiinnitetään huomiota asioihin, joiden kanssa ekumeeninen yhteisö, kulttuurin ja kansalaisyhteiskunnan toimijat kamppailevat liittyen digitaaliseen oikeudenmukaisuuteen: "valta, oikeudenmukaisuus, yhdenvertaisuus, osal-

48 New and Emerging Technologies, 2. KMN:n keskuskomitea antoi erityisen tekoälyn kehityksen riittämättömään sääntelemiseen liittyvän julkilausuman 26.6.2023: <https://www.oikoumene.org/news/wcc-expresses-concern-over-unregulated-development-of-ai> (luettu 27.6.2023).

49 New and Emerging Technologies, 2.

50 New and Emerging Technologies, 3.

lisuus, kestävät yhteisöt, huolenpito luomakunnasta, miten marginaalin ääniä kuullaan, ihmisarvo ja mitä merkitsee olla ihminen, Jumalan kuva.”⁵¹

Teologisena lähtökohtana digitaaliselle oikeudenmukaisuudelle on asiakirjan mukaan Jumalan antama tehtävä varmistaa, että kaikilla on ”elämä ja yltäkyläisyys” (Joh. 10:10) myös digitaalisessa tilassa. Kirkkoja kutsutaan tässäkin asiassa oikeudenmukaisuuden ja rauhan pyhiinvaellukselle sekä varmistamaan luomakunnan eheys. Digitaalista teknologiaa tulisi ihmisen luovuuden osoituksena käyttää ihmisarvon mukaisesti. Raamatullinen ja vapautuksen teologian ajatus köyhien ja haavoittuvien ensisijaisuudesta (Matt. 5) ohjaa katseen digitaalisiin jakolinjoihin ja tiedon puutteeseen globaalista näkökulmasta. Uusia teknologioita voidaan siis käyttää hyvään, mutta myös rahan ja vallan tavoitteluun elämän ja luomakunnan kustannuksella. KMN:n hallitus painottaa: ”Tavoitellessaan teknologista edistystä ihmiset eivät voi ottaa Jumalan paikkaa.”⁵² On siis syytä säilyttää kirkkaana ero ihmisen ja koneen välillä.

Rakkauden teologia ja ihmisarvon vaaliminen uusien teknologioiden maailmassa

Julkilausuman teologis-eettinen perusta kytkeytyy kristillisen etiikan ja Karlsruhen yleiskokouksen teeman ytimeen: Kristuksen rakkaus meitä kohtaan ja sen varustamana rakkauden osoittaminen lähimmäisiämme kohtaan. Lisäksi edellytyksenä on eron tekeminen koneen ja persoonan välillä sekä vastuun kantaminen omista päätöksistä: ”Rakkaus on uskomme keskuk- sessa; rakkauden pitäisi olla kaiken päätöksenteon sydämessä niille, jotka uskovat Jumalaan ja sellaisina meidän tulee vastustaa kaikkia yrityksiä antaa vastuu näistä päätöksistä teknologiselle eliitille tai koneelle.”⁵³

Tältä rakkaudenteologiselta pohjalta KMN:n hallitus alleviivaa sitä, että jokainen henkilö on luotu arvokkaaksi ja Jumalan kuvaksi. Meille on annettu lahjaksi luovuutta ja tehtävä käyttää sitä elämän parantamiseksi. Teknologia voi auttaa tässä ja kutsumuksessamme tehdä hyvää koko luomakunnalle. KMN:n jäsenkirkkojen ja ekumeenisten kumppanien tulisi kuitenkin hankkia

51 New Communications Paper for the 21st Century, 1.

52 New and Emerging Technologies, 3.

53 New and Emerging Technologies, 3.

tietoa uusista teknologioista, jotka muovaavat tulevaisuuttamme, jotta ne voivat edistää vastuullista toimintakulttuuria ja informoida yhteisöjään ja osallistua julkiseen keskusteluun näistä avainkysymyksistä.⁵⁴

Kootut suositukset

Yleisenä periaatteena teknologian etiikkaa sovellettaessa julkilausuma painottaa varovaisuuden periaatetta tehtäessä päätöksiä innovaatioiden soveltamisesta, jotka mahdollisesti tuottavat merkittävää vahinkoa eikä niiden turvallisuudesta ole riittävää tieteellistä tietoa eikä kokemusta. On sekä yhteisön että hallitusten vastuulla suojella ihmisiä todennäköiseltä riskiltä siihen asti, kun on voitu osoittaa, että sellaista ei ole. Tulee myös taata riittävä turvaverkko niille, joiden elinkeinoa kiihtyvä automatisaatio ja tekoälyn teolliset sovellukset uhkaavat. KMN:n hallitus ehdottaa harvittavaksi perustulon käyttöön ottamista, jos mahdollista. Samalla tulee kuitenkin pyrkiä edistämään kaikkien osallisuutta työhön ja osallisuuteen yhteiskunnassa.⁵⁵

Julkilausumassa vedotaan yleiskokouksen tavoin kansainvälisen ennaltaehkäisevän kiellon puolesta täysin automaattisten asejärjestelmien kehittämisen kieltämiseksi. Samoin vaaditaan maailmanlaajaa moratoriota CRISPR-geenisaksia soveltavan teknologian käytölle ihmisen genomiin. Eku-meenisen yhteisön tulisi toimia sosiaalisen median ja muiden digitaalisten alustojen väärinkäyttöä vastaan. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvassa työssä tulisi käsitellä sosiaalisen median ja väkivaltaisten tietokone- ja nettipelien vahingollisia vaikutuksia.

Teologisten instituutioiden tulisi vahvistaa eettistä pohdintaa uusista eettisistä haasteista sekä osallistua tieteidenväliseen tutkimukseen ja keskusteluun sekä rohkaista teologista ja eettistä digitaalisen transformaation kritiikkiä. Kirkkojen tulisi olla vuoropuhelussa valtion ja yhteiskunnan kanssa liittyen tieteelliseen tietoon teknologisiin kehityskuluihin sekä *Big Datan* voimaan. Otteen tulee olla laajasti osallistava ja pyrkiä siihen, ettei tuoteta vahinkoa tuleville sukupolville. Kansalaisyhteisö ja yhteinen hyvä

54 New and Emerging Technologies, 3.

55 New and Emerging Technologies, 3.

tulee turvata myös digiaikana, niin että teknologiat palvelevat ihmisiä eikä vain hallituksia ja yhtiöitä.⁵⁶

2. Johtopäätökset

Kirkkojen maailmanneuvoston yleiskokouksen ja keskuskomitean julkilausumat nostavat yleisesti ottaen esiin tärkeitä eettisiä tehtäviä liittyen kansainvälisesti ja usein koko maapalloa ajatellen keskeisiin sosiaalieettisiin aihepiireihin. Usein julkilausumia on ollut sen verran paljon, ja ne ovat nostaneet esiin niin yksityiskohtaisia asioita, että niiden sanoma on myös hukkunut äänten paljouteen. Tämä on johtunut siitä, että eri alueiden ihmiset ja eri kirkot tai jopa vaikutusvaltaiset yksilöt ovat kukin halunneet mukaan itselleen tärkeitä asioita, minkä takia luettelot ovat usein pitkiä ja analyysi vähäistä. Myös käytetty kieli on usein peräisin kansainvälisestä politiikasta ja kansainvälisten järjestöjen kannanotoista tai sitten kristillis-ekumeenisesta kielenkäytöstä. Fraseologiaan ja toistuviin teemoihin on saatettu turtua, niin että uudet lausumat eivät johda toivottuihin tuloksiin. Informaatiotulvassa ja tilanteessa, jossa kirkkojen ja eri instituutioiden vaikutusvalta on muutenkin kaventunut julkisessa tilassa, viestit pääsevät entistä hankalammin esiin.

Tässä luvussa on poimittu esiin muutamiin keskeisiin ajankohtaisiin kysymyksiin kuten ilmastonmuutos, sota ja rauha sekä uuden teknologian esittämät haasteet liittyvät julkilausumat. Yleiset teologiset periaatteet, joiden pohjalta argumentoidaan, ovat varsin yksinkertaisia ja perusasioita korostavia. Yhdistävänä tekijänä on etenkin Karlsruhen 2022 yleiskokouksen julkilausumissa kokouksen kattava teema ”Kristuksen rakkaus johtaa maailman sovintoon ja ykseyteen”.

Keskeistä on siis sanoma Jumalan rakkaudesta Kristuksessa ja sen konkretisointi. Luomisen perusteella jokaisella ihmisellä on loukkaamaton ihmisarvo Jumalan kuvaksi luotuna. Viljelemisen ja varjelemisen tehtävä ulottuu koko luomakuntaan. Kristuksen seuraajien tehtävänä on toimia Jumalan rakkauden lähettiläinä, jonka keskuksessa on ristillä tuotu sovitus ja lunastus, jota konkretisoidaan sovinnon ja yhteyden rakentamisessa

56 New and Emerging Technologies, 3.

sekä rakkauden osoittamisessa lähimmäisiä kohtaan. Koneet eivät osaa rakastaa, ihminen osaa, ja hän myös tarvitsee rakkautta ja huolenpitoa. KMN:n yleiskokousten teemoja ajatellen rakkaudenteologinen painotus oli ensimmäistä kertaa esillä Karlsruhen yleiskokouksen teemassa. Väli­tömänä taustana tälle oli aiemman KMN:n pääsihteerin Olav Fykse Tveitin pohdinta rakkauden merkityksestä.⁵⁷

Rauhan rakentaminen

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kannalta sodan ja rauhan etiikkaan sekä rauhantyöhön liittyvät TTMP-julkilausuman pohdinnat haastavat jatka­maan sitä prosessia, jonka tuloksena vuonna 1982 laadittiin piispainko­kokouksen hyväksymä linjanveto Rauha, kehitys ja ihmisoikeudet. Niitä osaltaan laatimassa ollut Kirkon ulkomaanapu on sittemmin itsenäistynyt säätiöksi, eikä rauhantyötään kehittänyt Suomen lähetysseurakaan ole hallinnollisesti osa kirkon keskushallintoa, mutta yhdessä niiden ja muiden relevanttien toimijoiden kanssa on syytä analysoida eettisesti ja teologisesti yhtäältä oikeutetun sodan käsitteen eettistä perintöä, kuten oikeus puolustautua hyökkääjää vastaan ja suojeluvastuu, sekä toisaalta oikeudenmukaisen ja kestävä­än rauhan periaatteita ja oikeudenmukaisuutta sodan jälkeen.

Sotaan ovat liittyneet aina teknologiset innovaatiot. Valitettavasti si­viilipuolen kehitystyö on tällä kertaa johtanut siihen, että mobiililaitteita ja teko­älyn sovelluksia käytetään täysin automaattisten aseiden kehitte­lyyn, joiden ihmiskontrolli jää hämärän peittoon. On syytä myös Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ja sen kumppanijärjestöissä pohtia, miten voidaan liittyä KMN:n ajamaan ennaltaehkäisevään autonomisten aseiden kieltoon sekä toisaalta ajaa ydinaseet kieltävää sopimusta, joka tuli YK:n järjestelmässä voimaan tammikuussa 2021. Nato-maiden kirkoista esimer­kiksi Englannin kirkon kirkolliskokous hyväksyi 2018 päätöslauselman, joka puolsi ydinaseet kieltävää sopimusta.⁵⁸

Poliittisesti tilanne keskustelulle ydinaseista on Nato-jäsenyyden myötä yhtäältä entistä ajankohtaisempi, toisaalta poliittisesti myös haastavampi.

57 Esimerkki Tveitin rakkaudenteologisista pohdinnoista on: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/rev-dr-olav-fykse-tveit-whats-love-got-to-do-with-it-climate-justice-and-care-for-the-earth> (luettu 7.6.2023).

58 <http://christiancnd.org.uk/2018/07/08/synod2018/> (luettu 7.6.2023).

Tämän kaltaisista perustavista eettisistä kysymyksistä tulee kuitenkin uskaltaa keskustella ja argumentoida kristillisen arvopohjan perustalta. Ohjaahan jo luonnollinen moraalilaki, jota oikeutetun sodan perinne edustaa, käyttämään mahdollisimman vähän voimaa oikeustilan palauttamiseksi.

Ukrainan sota

Ukrainan sotaa käsittelevä julkilausuma nimeää selkeästi hyökkääjäksi Venäjän ja uhriksi Ukrainan maan ja kansan, joiden kärsimyksiä kohtaan ilmaistaan syvää myötätuntoa ja vaaditaan tulitaukoa ja neuvotteluja tappamisen lopettamiseksi. Sota on "laiton ja ilman oikeutusta". Toisaalta painotetaan, että tavoitteena on oikeudenmukainen ja kestävä rauha, niin että hyökkääjää ei saa päästää kuin koira veräjältä, eikä hänen tulisi hyötyä hyökkäyksestään. Sodan yleensäkin nähdään olevan vastoin Jumalan luontoa sekä hänen ihmisiin kohdistuvaa hyvää tahtoaan. Niinpä on uskonnollisen kielen ja auktoriteetin väärinkäyttöä oikeuttaa niillä sota. Ilman viittausta Venäjän ortodoksiseen kirkkoon tässä kuitenkin viitataan varsin yksiselitteisesti etenkin patriarkka Kirillin toimintaan.

KMN on suurin ekumeeninen organisaatio ja Venäjän ortodoksinen kirkko on sen suurin jäsenkirkko. Tämä tosiseikka sekä se, että järjestön tavoitteena on tarjota alusta dialogille ja kohtaamiselle eri tavoin ajattelevien välille sekä Kristuksen käsky rakentaa rauhaa antavat sille eettisen mandaatin ja imperatiivin pyrkiä luomaan keskusteluyhteys. Pyrkimykset avoimeen ja rehelliseen dialogiin eivät tähän mennessä ole olleet läheskään täysin onnistuneita, mutta siihen on pyrittävä. Tiettyä epätasapainoa luo se, että Venäjän ortodoksinen kirkko on KMN:n jäsen ja Ukrainan autokefaalinen ortodoksinen kirkko vasta jäsenprosessissa. KMN ei onnistunut yleiskokouksen menettelytavoissa vakuuttamaan tasapuolisuudestaan ja kyvystään rakentaa vastuuttavaa ja rehellistä dialogia, jossa nimetään hyökkääjä ja uhrit, mutta annetaan myös molempien puolten kokemukselle tilaa. Parannettavaa siis vielä on. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piiristä lienee vastaisuudessakin mahdollisuus osallistua pyöreän pöydän keskusteluihin sekä esimerkiksi Euroopan kirkkojen konferenssin yhdessä KMN:n kanssa organisoimaan Pathways to Peace -hankkeeseen. Ukrainan ortodoksisten kirkkojen yhteyden rakentumista on syytä edistää myös ilman Venäjän ortodoksista kirkkoa, jonka mukanaolo voisi haitata Ukrainan kirkkojen sisäistä dynamiikkaa.

Elävä planeetta

Globaalisti kaikkein suurin sosiaalieettinen haaste ihmiskunnalle on ilmastohätätila. Se saikin eniten tilaa myös Karlsruhen ohjelmassa. Asian tärkeys on meilläkin oivallettu, on ympäristödiplomaa ja ilmasto-ohjelmaa teologisine perusteineen, luomakunnan sunnuntai ja ekumeenisesti mahdollisuus osallistua syyskuun alussa ekumeeniseen *Season of Creation* -tapahtumaan. Meillä on myös tavoite hiilineutraali kirkko 2035. Ilkka Pyysiäinen Kirkkohallituksesta on ollut mukana KMN:n ympäristötyöryhmässä.

Julkilausuma *The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community* kirkkojen ympäristötyöhön ja -vastuuseen liittyvänä asiakirjana sisältää julkilausumista vähiten varsinaisesti uutta asiaa. On helppo allekirjoittaa lausuman viesti, että ”meiltä on loppumassa aika”. Kannanoton viesti Suomen kirkkoille lieneekin ennen muuta se, että työtä tämän asian parissa on yhteistyössä eri tahojen kanssa syytä jatkaa ja ottaa se vakavasti, säilyttäen kuitenkin realistisen ja kannustavan toivon näköala, joka juuri rohkaisee jatkamaan ponnisteluja ja luottamaan myös kristillisen uskon tarjoamiin näköaloihin kriisitilanteissa.⁵⁹

Uusien teknologioiden eettinen haaste

Suomessa on hyvää sosiaalieettistä ja uusien teknologioiden etiikan tutkimusta ja myös opetusta.⁶⁰ Kirkollista keskustelua neljännen sukupolven teknologioiden eettisestä haasteesta on kuitenkin vähemmän. Näyttää siltä, että niin luterilaisen kirkon kuin Suomen kirkkojen piirissä muutenkin tarvittaisiin lisää osaamista liittyen uusiin teknologioihin ja niiden asettamiin eettisiin haasteisiin.

Meillä ei ole järjestäytyneesti juuri käyty tähän liittyvää kirkollista keskustelua muuten kuin osana Suomen evankelis-luterilaisen kirkon EU-seuranta ja konsultaatiossa Saksan evankelisen kirkon (EKD) kanssa 2018 ja EKD:n sekä Ruotsin kirkon kanssa 2022 ja myös niin kutsutun Call-verkoston puitteissa vaikkapa tekoälyn ongelmista ja hyvästä yhteiskunnasta digita-

59 <https://www.oikoumene.org/resources/documents/the-living-planet-seeking-a-just-and-sustainable-global-community> (luettu 27.6.2023).

60 Ks. esim. Helsingin yliopiston tekoälyn etiikan maksuton verkkokurssi: <https://ethics-of-ai.mooc.fi/fi/> (luettu 7.6.2023).

lisaation aikakaudella.⁶¹ Yleisen tason tietämys näistä on vielä vähäistä ja käyttömahdollisuuksien hyödyntämiseen keskittyvää. Olisi hyvä useampi- en olla selvillä siitä, mitä tarkoittaa konkreettisesti ottaen se, että teknologian etiikkaa sovellettaessa tulee noudattaa varovaisuuden periaatetta tehtäessä päätöksiä innovaatioiden soveltamisesta, niin että varmistetaan tutkimuksen ja kokemusten keräämisen kautta siitä, että ne ovat riittävän turvallisia. Ajankohtainen keskusteluteema on se, miten varmistetaan riittävä turvaverkko niille, jotka joutuvat työttömiksi kiihtyvän automatisaation ja tekoälyn teollisten sovellusten myötä. Perustulosta keskustelua sekä pohdintaa osallisuudesta on syytä jatkaa myös meillä.

Keskustelua vaatisivat myös julkilausuman vaatimus kansainvälisestä ennaltaehkäisevästä kiellosta täysin automaattisten asejärjestelmien kehittämiseksi, vaatimus maailmanlaajasta moratoriosta CRISPR-geenisaksia soveltavan teknologian käytölle ihmisen genomiin, sosiaalisen median ja muiden digitaalisten alustojen väärinkäyttö sekä väkivaltaisten tietokone- ja nettipelien vahingolliset vaikutukset ja myös *Big Data*n soveltamisen uhat. Olennaista on yksittäisten kysymysten ohella kiinnittää huomiota taustalla olevaan ihmis- ja jumalakuvaan sekä ihmisen ja koneen väliseen pysyvään eroon kristinuskon näkökulmasta.⁶²

61 Ks. <https://call-for-digital-wellbeing.eu/> (luettu 7.6.2023).

62 Big Dataan liittyvistä eettisistä kysymyksistä ks. Huber 2022, 66–71, lääketieteellisistä sovelluksista Huber 2022, 140–146 sekä digitalisaation vaikutuksista ihmis- ja jumalakuvalle Huber 2022, 173–192.

IV Diakonit ja diakonia myöhäisantiikissa

Deacons and Diakonia in Late Antiquity - words of welcome Seminar 28th May 2024

Tomi Karttunen

I am delighted to have the honour to welcome you all at the Church House of the Evangelical Lutheran Church today, especially his eminence Cardinal Arborelius, and the distinguished scholars and all other participants present either here or online.

The book regarding Deacons and Diakonia in the Late Antiquity gives new argumentative insights based on the latest scholarly knowledge about the formation of the ministry of deacon and diakonia in the Early Church and beyond. Regarding the ecumenical perspective the Lima document Baptism, Eucharist, and Ministry challenged the churches to reflect on a renewed view of the tripartite ministry and the ministry of deacon in that context which would be based on the Bible and the tradition but also would take seriously the current ecclesial contexts and the ministry of the church today in proclaiming the apostolic gospel in word and deed in our times.

Globally, for us Lutherans globally some solutions to this dilemma concerning the ministry of deacon have been found in the current ecumenical context, but much is still to be done. Solid research regarding the development of the ministry and diakonia is very much needed to nurture reflection and decision-making. The Second Vatican Council was a major milestone when it made possible the permanent ministry of deacon in the

catholic church. This has also stimulated the ecumenical discussion, together for example with the Anglican-Lutheran agreements. A current theme from both Eastern Orthodox and the Catholic perspective is the question and practice of women as deacons or deaconesses. It is a good question what kind of leadership a successful mission presupposes in supporting a tradition-rooted creativity and being a prophetic sign when needed. From the perspective of our Trinitarian faith each part of the tripartite ministry deserves our full attention and understanding of its place within the whole. That also follows the vision of a synodal church in the service of mission and ecumenism. Dietrich Bonhoeffer said when facing huge challenges: We are “driven back to the beginning”. It is good to know where we really come from when heading towards the future.

Warmly welcome in the words of apostle Peter: “Like good stewards of the manifold grace of God, serve one another with whatever gift each of you has received.” (1. Peter 4:10)

Faktojen ja ideologian ristipaineessa. Tiivistelmä avauspuheenvuorosta julkistamistilaisuudessa 28.5.2024.

Esko Ryökäs

Julkaistun kirjamme taustalla on pienenä mutta tärkeänä vaikuttajana toinen tutkimus vuosikymmenten takaa. Vuonna 1989 kirkon tutkimuskeskus pyysi minua selvittämään, minkälainen näkemys diakoniasta oli vallalla Suomessa. Selvitykseni julkaistiin vuonna 1990 nimellä ”Diakonianäkemyksemme”.¹ Se perustui kyselytutkimukseen, johon osallistui seurakuntien diakonian viranhaltijoita, teologeja ja luottamushenkilöitä. Tulokset olivat sekavia, ja toiminnan ja opin välillä oleva sidos osoittautui löyhäksi.²

Ensimmäinen ja yllättävä tulos oli, että vastausten perusteella ei muodostunut yhtä yhtenäistä näkemystä siitä, mitä diakonia tarkoittaa tai miten se tulisi ymmärtää. Vastaukset jakaantuivat neljään toisilleen ristiriitaiseen luokkaan.³ Niitä on myöhemmin kuvattu siten, että diakonia voidaan nähdä joko sosiaalisena työnä, pastoraalisena hoitona, keinona saada ihmisiä kirkon yhteyteen tai hengellisenä yhteytenä.⁴ Toiseksi vastauksista löytyi tulkintoja luterilaisesta opista, jotka olivat luterilaiselle tulkinnalle vieraita: esimerkiksi käsitys, että Jumala vaatii tottelemista ennen kuin hän osoittaa rakkautensa.⁵

Mainittu tutkimustulos oli yllättävä ja herätti kysymyksen siitä, miksi tulokset olivat ristiriitaisia ja mihin erilaiset diakoniakäsitykset pohjautuvat. Samankaltaisia jännitteisiä tulkintoja, joita Suomessa ilmeni, on sittemmin ollut havaittavissa myös muissa maissa. Esimerkiksi Ruotsissa muutama

1 Esko Ryökäs: Diakonianäkemyksemme. Tutkimus eri diakonianäkemyksien esiintymisestä diakonian viranhaltijoiden, teologien ja luottamushenkilöiden keskuudessa vuonna 1989. Kirkon tutkimuslaitos, sarja B 62. Tampere, 1990.

2 Ryökäs 1990, 88.

3 Ryökäs 1990, 86–87.

4 Yhdistelmä, katso Esko Ryökäs: Aikaan sidottu diakonia-käsite. Tiedekriittinen yritys ymmärtää suomalaista diakoniakeskustelua. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 289. Helsinki, 2019, 66–68.

5 Ryökäs 1990, erityisesti 46–47.

vuosi myöhemmin toteutettu tutkimus paljasti samankaltaisen nelijaon. Mielenkiintoista oli, että naapurimaamme tulokset eivät olleet saaneet vaikutteita Suomen tutkimustuloksista vaan vastaava jaottelu löytyi heidän omasta aineistostaan. Samankaltainen jaottelu on myöhemmin löytynyt myös alan merkittävästä hakuteoksesta.⁶

Olen tutkinut tematiikkaa syvällisemmin tarkastelemalla erikseen diakonian oppisisältöjä⁷, koulutusta⁸ ja aineistoja.⁹ Selkein havainto on ollut, että vaikka diakonian ja diakonisen toiminnan merkitys on yleisesti tunnustettu kirkolle ja kristinuskolle tärkeäksi, itse käsitteen syvälinen ymmärrys on jäänyt puutteelliseksi ja jopa ristiriitaiseksi. Diakoniaa käsittelevissä kirjoissa on toisinaan yhdistetty Uuden Testamentin diakonien toimiin ulottuvuuksia, jotka eivät historiallisesti niihin kuulu.¹⁰ Esimerkiksi suomalaisista diakonian oppikirjoissa jopa kaksi kolmasosaa on esittänyt sisältöä, joka poikkeaa varhaisen kirkon tietyistä lähdeaineistoista, vaikka väittää pohjautuvansa niihin.¹¹ Yleisesti on uskottu, että tiedetään, mitä diakonia on, mutta näitä käsityksiä ei ole edes yritetty perustella Raamatun ja varhaisen kirkon alkukielisten lähteiden valossa. Aatteellinen ja ideologinen linja on hämärtänyt tai ohjannut tulkintoja.¹² On uskottu tiedettävän mitä lähteet "varsinaisesti" ja "oikeastaan" haluavat sanoa. "Väärä" tulkinta on jopa haluttu kieltää.¹³

1990-luvun puolivälissä professori Sven-Erik Broddin suositus tutustua John N. Collinsin urauurtavaan teokseen "Diakonia: Re-interpreting the

6 Ryökäs 2019, 66–68.

7 Esimerkiksi Esko Ryökäs: Kokonaisdiakonia. Diakoniakäsityksien opilliset liittymät. Diakonia-ammattikorkeakoulu, A tutkimuksia 14. Helsinki, 2006.

8 Esko Ryökäs: Oppiiko diakonian? Vuosina 1986 ja 1987 hyväksytyjen diakonian koulutusohjelmien onnistuneisuus. Kirkon tutkimuskeskus, Sarja B, 79. Tampere, 2000.

9 Edellä esitettyjen lisäksi erityisesti artikkelit Diakonian tutkimus -aikakauskirjassa.

10 Saksalainen esimerkki analysoituna: Esko Ryökäs: "'Perinteinen' käsitys diakoniasta - saksalaisen esimerkin analyysi", *Diakonian tutkimus* 1/2021, 53–71.

11 Ryökäs 2019, 308–316.

12 Kansallissosialistisen ideologian näkymisestä alan johtavassa "Wörterbuch zum Neuen Testament" -teossarjan diakonia-artikkelissa, katso Esko Ryökäs: "Strong ideology and the Concept of Diaconia", *Journal for the History of Modern Theology / Zeitschrift für Neuere Theologiegeschichte*, 2024 (2025) (taitettavana).

13 Tästä esimerkki Ryökäs 2019, 33.

Ancient Sources”¹⁴ auttoi ymmärtämään tätä kehitystä. Vaikutti siltä, että 1800-luvulla alkanut diakoniatoiminta perustuikin sellaiseen Uuden Testamentin tekstien lukutapaan, jolle ei ollut pohjaa alkukielessä. Collinsin teokseen ja siihen liittyvään keskusteluun tutustuminen johdatti allekirjoittaneen paneutumaan Roomassa julkaistuun laajaan varhaisen kirkon diakoniasta kertovien tekstien koontijulkaisuun. Tästä seurasi myös yhteistyö kyseisen kirjan keskeisen toimittajan, professori Bart J. Koetin kanssa.¹⁵ Itä-Suomen yliopiston teologian yksikkö Joensuussa antoi toimivan ympäristön laajalle kansainväliselle konferenssitoiminnalle, jossa pureuduttiin teksti kerrallaan siihen, mitä varhaisen kirkon diakonit tekstien mukaan tekivät. Työyhteisön aherruksen myötä kävi vähitellen yhä selkeämmäksi, että paluu alkuperäisiin alkukielisiin lähteisiin oli välttämätöntä.¹⁶

Syntyneen yhteistyön tuloksena julkaistiin ensin vuonna 2018 kirja ”Deacons and Diakonia in Early Christianity”¹⁷, ja nyt on ilmestynyt sen täydentänyt jatko-osa ”Deacons and Diakonia in Late Antiquity”¹⁸. Jälkimmäisessä teoksessa on molempien volyymien yhteinen tulosten tiivistelmäluku, jonka päätuloksia prof. Koet esittelee omassa artikkelissaan. Kirjat tarjoavat katsauksen noin neljäänkymmeneen varhaiskristillisen lähdetekstiin ja pyrkivät esittämään mahdollisimman luotettavaa faktaa, jolle diakonian ja diakonian viran kehittäminen voi rakentua.

Vaikka eri kirkkoilla on varsin erilaisia näkemyksiä diakonien toiminnasta varhaisen kirkon aikana, kyseisen aikakauden esimerkkejä pidetään yhtenä reittinä kohti kirkkojen suurempaa yhteyttä. Meidän toimittajien toiveena on, että faktojen esittäminen edistäisi yhteisen näkemyksen muodostu-

14 John N. Collins, *Diakonia: Re-interpreting the ancient sources*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

15 Tätä esittelee myös Koet oheisessa artikkelissaan. Taustasta laajemmin: Bart J. Koet & Edwina Murphy & Esko Ryökäs: ”Assessing the Role and Function of an Assistant: The Deacon in the First Two Centuries of Christianity”, teoksessa: Bart J. Koet & Edwina Murphy & Esko Ryökäs (toim.): *Deacons and Diakonia in Early Christianity: The First Two Centuries*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, Reihe 2, 479. Tübingen: Mohr Siebeck, 2018: 3–14.

16 Laajemmin tästä: Ryökäs 2019, 261–262.

17 Koet & Murphy & Ryökäs 2018.

18 Bart J. Koet & Edwina Murphy & Esko Ryökäs (toim.): *Deacons and Diakonia in Late Antiquity: The Third Century Onwards*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, Reihe 2, 606. Tübingen: Mohr Siebeck, 2024.

miseen siitä, mitä diakonien tehtävänä voisi olla ja miten diakonia tulisi ymmärtää.

Tässä mielessä nyt julkaistu teospari sulkee sen kaaren, jonka alku ulottuu edellä mainittuihin sekaviin tutkimustuloksiin Suomessa lähes neljäkymmentä vuotta sitten. Teos ei kuitenkaan ole valmis lopputulos, vaan parhaimmillaan se toimii uutena lähtökohtana monipuoliselle ja faktoihin perustuvalle keskustelulle siitä, minkälainen diakonianäkemys ja virkakäsitys sopisivat nyky-yhteiskunnan tilanteeseen.

Voivatko diakonaatin alkulähteet inspiroida nykykirkkoa?¹ Ekumeeninen kirjaesittely Helsingissä

Bart J. Koet
Suom. Esko Ryökäs

Johdanto

Saimme Esko Ryökäksen kanssa 28. toukokuuta 2024 esitellä ruotsalaiselle kardinaali Anders Arboreliukselle artikkelikokoelmaa diakonaatin (M/N) lähteistä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon talon Mikael-salissa Helsingissä. Tilaisuuden järjesti Kirkkohallituksen ulkoasiain osaston teologiset asiat Societas Patristica Fennican ja Diakonian tutkimuksen seuran (DTS) avustuksella. Tilaisuuteen saattoi osallistua paikan päällä Kirkon talossa, mutta mahdollista oli myös liittyä mukaan digitaalisesti.

Esittelyn kohteena oli jatko-osa diakoneita ja diakoniaa käsitelleeseen kirjaamme. Ensimmäinen osa keskittyi kahteen ensimmäiseen kristilliseen vuosisataan ja sinä iltapäivänä esitelty toinen osa sisältää melko edustavan kokoelman lähteitä kolmannelta, neljänneltä, viidenneltä ja osittain jopa kuudennelta vuosisadalta. Lisäyksenä suomalaiskollegojen pitämiin yksityiskohtia käsitelleisiin luentoihin sain iltapäivällä jakaa, mitä nämä kaksi osaa olivat nyt paljastaneet varhaisen kirkon diakonin hahmosta ja olemuksesta. Tätä seurasi lyhyt, mutta syvälinen paneelikeskustelu kardinaali Anders Arboreliuksen, tohtori Heidi Zittingin ja dosentti Tomi Karttusen kanssa.

Minua pyydettiin kirjoittamaan esitykseni pohjalta artikkeli "Reseptio"-lehteen. Aluksi hahmottelen, miten tutkimus diakoneista (Miesdiakoni/

1 Tämä artikkeli käyttää osia luennostani ja joitakin huomautuksia paneelikeskustelusta 28. toukokuuta 2024. Konferenssin nimi oli "Deacons and Diakonia in the Early Church and the Contemporary Ecumenical Discussion on Ministry" ("Diakonit ja diakonia varhaisessa kirkossa ja nykyinen ekumeeninen keskustelu virasta").

Naisdiakoni) ja diakoniasta syntyi, ja sitten esitän joitakin keskeisiä tuloksia tämän julkaisun lukijoille. Lopuksi esitän molempien kirjojen yhteenvedon ja kirjaesittelyjen jälkeisen keskustelun perusteella kaksi mahdollista kiinnostuksen kohdetta nykypäivän eri kirkoille.

”Miten kaikki alkoi ja miten se päättyi: Kolme nidettä julkaistu diakonaatin lähteistä”

Yli 15 vuotta sitten minuun otti yhteyttä diakoni Rob Mascini, joka oli tuolloin Kansainvälisen diakonaattikeskuksen (International Diaconate Centre, IDZ) puheenjohtaja. Tässä roolissaan hänellä oli monia kohtaamisia monien ihmisten kanssa, joilla oli jonkinlaista kokemusta erilaisista diakoneja ja diakonaattia koskevista ajatusmalleista. Hän keskusteli paitsi itse diakonien kanssa myös kirkon johtajien ja kouluttajien kanssa. Nämä kohtaamiset opettivat hänelle, että diakonaatin lähteistä tiedettiin aivan liian vähän. Siksi hänestä tuntui, että diakonien roolista menneisyudessa pitäisi tehdä enemmän historiallista tutkimusta. Koska hän koki tarvitsevansa raamatullisten ja patrististen tutkijoiden apua, hän lähestyi minua. Hieman vastahakoisesti suostuin tähän pyyntöön. Työn tuloksena syntyi ensimmäinen alustava tieteellinen tutkimus diakonaatin lähteistä.

Jo tuolloin minulle oli selvää, että vaikka naisdiakoneja koskevia lähteitä oli edellisellä vuosikymmeninä huomioitu perusteellisesti,² kävi pian ilmi, että miesdiakonaatin lähteistä oli hyvin vähän tutkimusta. Vaikka monia kirjoja oli ilmestynyt tietyn varhaiskristillisen kirjoittajan näkemyksistä presbyteeristä tai piispan virasta, diakonaatista sellaisia ei ollut laadittu.

Tässä ei ole tarkoitus syventyä niihin mielenkiintoisiin vaikeuksiin, joita silloin ilmeni, mutta ensimmäinen yritys arvioida diakonaatin lähteitä oli suuri konferenssi, jonka järjestin Roomassa toukokuussa 2009. Se oli yh-

2 Katso esimerkiksi Kevin Madigan ja Carolyn Osiek (toim. ja käänn.), *Ordained Women in the Early Church. A Documentary History* (Baltimore/Lontoo, The John Hopkins University Press, 2005).

teisprojekti *Istituto Patristico Augustinianum* ja *Tilburgin Katolisen teologian tiedekunnan* (Tilburg School of Catholic Theology, Tilburg/Utrecht) välillä.³

Kun konferenssiesitelmät esiteltiin toukokuussa 2010, yksi augusti-
nolaisprofessoreista ”ilmaisi ilonsa siitä, etteivät kovin monet artikkeleis-
ta keskittyneet [ensisijaisesti] Raamattuun. Kuitenkin, koska kyseessä oli
ensimmäinen yritys arvioida diakonaatin historiaa, myös varhaisimpien
lähteiden, kuten 1. Clemensin kirjeen, Ignatioksen kirjeiden jne., arviointi
jäi puutteelliseksi.

Julkaisun jälkeen sain sähköpostia Esko Ryökkäältä, ja tämä viesti oli sy-
vällisen yhteistyömme alku. Joensuussa vuonna 2015 pitämässämme koko-
uksessa päätimme pyrkiä systemaattisempaan arviointiin varhaisimmista
lähteistä. Teimme sen kahdella tavalla: Järjestimme useita konferensseja
sekä normaalissa maailmassa (2015, 2017) että digitaalisessa (COVID-19:n
vuoksi 2020, 2021). Näissä konferensseissa pidetyt esitelmät muodostivat
perustan kirjoille, jotka me yhdessä australialaisen kollegan Edwina Mur-
phyn kanssa sittemmin julkaisimme.

Verrattuna Rooman konferenssiin päätavoitteemme erityisesti alku-
peräislähteiden osalta oli tutkia tarkemmin paitsi varhaiskristillisiä myös
raamatullisia lähteitä, ja mitä tulee ensimmäisiin vuosisatoihin, pyrkiä tar-
kastelemaan lähes kaikkia lähteitä. Yhteen tai muutamaaan lähdetekstiin
erikoistuneita tutkijoita pyysimme tutkimaan ”omia” tekstejään tarkemmin
niiden omassa kontekstissaan. Toimittamiemme kirjojen ensimmäinen osa
käsitteli diakoneja koskevia lähteitä kahdelta varhaisimmalta vuosisadalta
ja se julkaistiin vuonna 2018.⁴ Toinen osa julkaistiin toukokuussa 2024, ja
se esiteltiin edellä mainitussa miellyttävässä kokouksessa.⁵ Pyrimme mah-

3 Katso tästä konferenssista Bart J. Koet, ”International conference on the sources of the diaconate: how it came about and how it turned out: a first report”, *Diaconia Christi* 44 (2009) 124–128. Konferenssin julkaisu: V. Grossi, Bart J. Koet & Paul van Geest, *Diakonia, Diaconiae Diaconato. XXXVIII Incontro di studiosi dell’antichità cristiana*. Roma, 7–9 maggio, 2009 (*Studia Ephemeridis Augustinianum* 117, Roma, 2010).

4 *Deacons and Diakonia in Early Christianity: The First Two Centuries*, Bart J. Koet, Edwina Murphy ja Esko Ryökäs, toim. (WUNT II/479, Tübingen: Mohr Siebeck, 2018).

5 *Deacons and Diakonia in Late Antiquity: The Third Century Onwards*, Bart J. Koet, Edwina Murphy ja Esko Ryökäs, toim. (WUNT II 606, Tübingen: Mohr Siebeck, 2024). Ensimmäinen arvostelu suomeksi Kari Kopperi, ”Diakonien monipuolinen palveluvirka”, *Diakonian tutkimus* 1/2024, 76–78.

dollisimman kattavaan esitykseen, ja ensimmäisessä osassa tämä lähes onnistui. Toisessa osassa pyrimme esittämään edustavan kokoelman erilaisia näkökulmia. Mukana on yksittäisiä analyyseja tärkeimmistä kirjoittajista (kuten Cyprianus, Hieronymus, Augustinus ja Johannes Krysostomos), mutta myös aikakauden ympäristön ("Umwelt") papyruksista ja yleisesti esimerkkinä käytetyistä diakoneista (kuten Laurentiuksesta).

Ensimmäisestä "Deacons and Diakonia" -kirjasta on ilmestynyt melko paljon myönteisiä arvioita. Useita kertoja kuitenkin mainittiin kritiikkinä se, että mukana ei ollut päälinjoja tiivistävää kappaletta. Tällaisessa yhteenvedossa voitaisiin mainita tärkeimmät elementit, mutta myös yksityiskohdat, jotka olivat ominaisia diakonien (M/N) roolille ja joita joskus vielä harjoitetaan, mutta joista jotkut ovat kokonaan hävinneet.

Toisen osan johtopäätösluku pyrkii olemaan tällainen yhteenveto. Sen tavoitteena on selittää yksityiskohtaisemmin, miten kirjoittajamme tutkivat kutakin tekstiä sen omilla ehdoillaan. Tässä kirjamme eroavat diakronisista varhaisen kirkon tutkimuksista, joissa tekijänä on vain yksi kirjoittaja. Juuri keskittymällä aluksi kuuntelemaan tarkkaan jokaista lähdeä voi todennäköisemmin myös saavuttaa paremman ymmärryksen eri lähteiden välisistä suhteista. Tähän tavoitteeseen pyrin päätösluvussa, tosin yksittäisenä kirjoittajana, mutta kuitenkin muiden asiantuntijoiden tukemana.

Tavoitteemme oli kartoittaa diakonin (M, mutta myös säännöllisesti N) nimikkeellä tunnetun seurakunnan toimihenkilön olemus ja häneen kytkeytyneet toiminnot, siis seikat, jotka olivat itsestäänselvyys varhaisessa kirkossa ja jotka ehkä juuri siksi otettiin vähemmän huomioon myöhempien vuosisatojen aikana, kun tutkittiin kristinuskon alkulähteitä.

Menneisyyden opetukset?

Edellä esitetty tausta johti siihen, että osan II loppuun kokosin yrityksen koota yhteen päälinjat ja tutkimustulokset. Tässä artikkelissa esittelen vain joitakin pääasiallisia johtopäätöksiä. Haluan esityksessäni keskittyä niihin tekijöihin, jotka voivat tarjota inspiraatiota johtajuudelle ja palvelutehtäville tässä ajassa.

Diakonikirjojen päätösluvun rakenne on seuraava:⁶

1. Johdanto
2. Johtajuus jaettuna palvelutehtävänä: Piispa ja diakoni varhaisessa kirkossa.
3. Diakonien (M/N) tehtävät piispan mandaatilla.
4. Mies- ja naisdiakonit⁷
5. Diakonien elinolosuhteet: taloudellinen asema.
6. Diakonien elinolosuhteet: avioliitto tai selibaatti.
7. Diakoni, jolle on uskottu Jeesuksen Kristuksen palvelutehtävä, enkelinä ja leviläisenä.
8. Diakonien nousu ja lasku varhaisessa kirkossa. Sääntöjen muuttuminen.
9. Päätöshuomautus: kaksiosainen palvelutehtävä mallina (maalliselle) johtajuudelle.

Palvelutehtävä jaettuna palvelutehtävänä

Ehkä yksi useimmin mainituista ja merkityksellisimmistä diakonien toiminnan piirteistä ei ollut heidän tehtävänsä, vaan heidän roolinsa, heidän suhteensa piispaan ja tämän suhteen seuraukset. Diakoneja (m/n) voidaan kuvata välittäjinä:⁸ piispan ja liturgian toimittajan välillä, alttarin ja yleisön välillä, evankeliumin ja sen kuulijoiden välillä, mutta myös piispan ja maal-

6 Katso Bart J. Koet, *A Tale of Deacons and Deaconesses, Deacons and Diakonia in Late Antiquity 431–464*.

7 On tärkeää huomata, että maskuliinista substantiivista diakonos käytetään myös naisdiakonista, joten periaatteessa monikko oi diakonoi voisi viitata sekä miehiin, miehiin ja naisiin että pelkästään naisiin. Vain kontekstista olisi mahdollista määrittää, viittaako oi diakonoi todellakin sekä miehiin että naisiin. Diakonos-sanan erityinen feminiinimuoto, diakonissa, kehittyi vasta ajan myötä, ja tämä naispuolinen muoto sukupuolineutraalin o/h diakonos sijaan mainitaan ensimmäistä kertaa Nikaian kirkolliskokouksessa vuonna 325. Tässä artikkelissa emme käsittele naisia erikseen, mutta katso erinomainen Pauliina Pylvänäisen väitöskirja, *Agents in Liturgy, Charity and Communication: The Tasks of Female Deacons in the Apostolic Constitutions* (*Studia Traditionis Theologiae* 37; Turnhout: Brepols, 2020), 42.

8 Katso tästä myös oma kirjani *The Go-Between: Augustine on Deacons* (*Brill's Studies in Catholic Theology* 6; Leiden, Brill, 2019); julkaistu myös espanjaksi nimellä *San Agustín y los diaconos. Los intermediarios* (*Traducción de Enrique Eguiarte Bendímez, OAR; Bogotá, Editorial Uniagustiniana, 2022*).

lisen vallan välillä sekä piispan ja muiden piispojen välillä. Diakoni saattoi myös toimia piispansa edustajana synodissa.

Tämä erityinen suhde johtaa yhteen ilmeisimmistä johtopäätöksistä. Ensimmäisinä vuosisatoina virkaa voidaan luonnehtia jaetuksi palvelutehtäväksi, ehkä jopa jaetuksi johtajuudeksi. Tämä liittyy toiseen näiden kahden kirjan johtopäätökseen diakonien (m/n) roolista ja tehtävistä.

Päätelmissä yritän osoittaa, että tämä jaetun johtajuuden ajatus löytyy jo Paavalin kirjeistä. Annan useita esimerkkejä, mutta tässä viitataan vain usein melko laiminlyötyyn ilmiöön: useiden hänen kirjeidensä aluissa (1. ja 2. Korinttilaiskirje, Galatalaiskirje, Filippiäiskirje, Kolossalaiskirje, 1. Tessalonikalaiskirje, kirje Filemonille, mutta myös 2. Tessalonikalaiskirje; ei deuteropaavalilaisissa kuten 1. ja 2. Timoteuskirje ja kirje Titukselle) Paavali mainitsee kirjeen toisen tekijän.⁹ Tämä on melko epätavallista verrattuna tuon ajan tavalliseen muodolliseen kirjeen esittelyyn.

Vaikka on epäselvää, miten varhaisen kirkon johtajuusroolit syntyivät, löydämme silti joitakin viitteitä siitä, miten Paavali ymmärsi johtajuuden, ja voimme jopa löytää johtajuusmallin hänen kirjeistään. Paavalin mukaan oli erilaisia johtajuusrooleja, joilla oli erilaisia tehtäviä (ks. vain 1. Kor. 12).

Ennen kuin sanomme enemmän Paavalin johtajuusideoista, on tärkeää ymmärtää, että menneisyyden ja muiden kulttuurien johtajuusmallin(-mallien) ei aina tarvitse vastata 21. vuosisadan johtajuuskäsityksiä.¹⁰ Nykyään yksi vallitsevista virtauksista on, että yhden miehen (ja harvoin naisen; mutta katso Margaret Thatcher) on oltava ”Johtaja”. Todennäköisesti näemme jotain tällaista ”yhden pään” johtajuutta ilmaistuna Apostolien teoissa: ensin Pietarin (esim. 1:15 ja 2:14) ja myöhemmin Jaakobin (12:17, 15:13–21 ja 21:18) johtajuusrooli näyttää olevan erityinen.

Paavalilla on kuitenkin hieman toisenlainen malli: Kun Paavali ensimmäisessä kirjeessään korinttilaisille puhuu itsestään ja Apolloksesta diakoneina (*diakonois*, 3:5), tämä ”ei ole ainoa hänen ja Apollon roolia kuvaava ilmaisu; hän puhuu itsestään ja kollegastaan myös *synergos*-termillä (3:9).

9 Voisiko olla niin, että Deutero-Pauliinisissa kirjeissä korostetaan vähemmän yhteistyötä, ja sopiiko se sitten niiden kirjoitusten suuntaukseen, jossa miesten ja naisten välistä tasa-arvoa kavennetaan? Tätä ei ole tässä paikallaan tutkia tarkemmin, mutta kysymyksen esittäminen on mahdollista.

10 Esimerkki erilaisesta mallista löytyy Priscilla Mtungwa Ndlovulta, *Discovering the Spirit of Ubuntu Leadership. Compassion, Community, and Respect* (Palgrave Studies in African Leadership; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2016).

Tämä voidaan kääntää «yhteistyökumppaniksi» ("co-worker"). Vaikka eksegeettisessä kirjallisuudessa luodaan usein kontrasti mainittujen johtajien välillä 1. Korinttilaiskirjeessä, näemme, että tässä kohdassa Paavali valitsee nimenomaan toisen tien. Hän esittelee omaa johtajuuttaan tässä suhteessa Apolloksen johtajuuteen.

Muinaisessa kirkossa aktiivinen palvelutehtävä/virka näyttää käyttävän tätä yhteistyöhön perustuvaa konseptia ensisijaisesti kahden johtajan muodossa. Tällainen kaksiosainen johtajuus löytyy jo Apostolien teoista 6:1–7. Siinä apostolit jakavat palvelutehtävänsä (diakonia) seitsemän valitun kanssa, mutta Apostolien teoissa kyseisiä seitsemää valittua ei nimenomaisesti kutsuta diakoneiksi. Ottaen huomioon, että sana diakonia käytetään kuvaamaan sekä apostolien että mainittujen seitsemän palvelutehtävää, ei ole yllättävää, että nämä henkilöt nähtiin myöhemmissä perinteissä diakoneina. Malli, jossa on johtajuusyhteistyö apostolien ja kyseisten seitsemän välillä ja jossa molempien tehtävää on luonnehdittu diakoniaksi, omaksutaan melko suoraan varhaisessa kirkossa esimerkiksi Ignatioksen kirjoituksissa. Siellä löydämme kaksiosaisen johtajuuden mallin, mallin, joka löytyy monista muista varhaisen kirkon esimerkeistä: käytössä on tiimi, joka koostuu episkopoksesta (piispasta) ja diakoneista.

Paavali käyttää 1. Kor. 3–4 yhteydessä synergos- ja diakonos-termejä täydentävästi. Tässä sana syn on tärkeämpi kuin yleensä oletetaan. Ei ole siis yllättävää, että Ignatios kutsuu diakonia piispan *syndoulos*-kumppaniksi ja Augustinus puhuu diakoneille nimellä *codiaconus*. Vatikaanin II konsiilia edeltävässä vihkimysliturgiassa diakonia kutsutaan *cooperator*-termillä.¹¹ Ortodoksisessa Johannes Krysostomoksen liturgiassa diakonia kutsutaan *sylliturgikos*-nimellä.¹² Kuten osa II:n kirkkojärjestystä käsittelevät artikkelit (esimerkiksi AC 2.44) osoittavat, diakoni on näissä dokumenteissa ymmärretty piispan korvina, silminä, suuna, sydämenä ja sieluna. Monissa molempien osien artikkeleissa näemme, että diakoni (ja naisdiakoni) esitetään jollakin tavalla yhteistyökumppanina.

11 "Diáconum enim opórtet ministráre ad altáre, baptizáre, et prædicáre", "Diakonin on palveltava alttarilla, kastettava ja saarnattava". Ritus Ordinationum juxta Pontificale Romanum. Editio secunda Correcta et Ampliata (New York: Neo Eboracensis, 1892), 43.

12 The Divine Liturgy of our Father among the Saints John Chrysostom. Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (Sydney: St Andrew's Orthodox Press, 2005), 56, 57.

Edellä kuvattu diakonin rooli piispan yhteistyökumppanina liittyy siihen, että hänellä (ja naisdiakonilla) on mandaatti piispalta. Diakoni toimii ”välittäjänä,” valtuutettuna henkilönä, joka toimii ylemmän vallan palveluksessa.

Joitakin diakonin tyypittelyjä: Yhteistyökumppani ja välittäjä

Miesdiakonit saattoivat auttaa leivän ja viinin valmistelussa, toimittaa juhlavieraiden käsien pesun ja Theodoros Mopsuestialaisen mukaan tarjota ehtoollisella Herran veren maljan.¹³ Diakonilla näyttää olleen avustava rooli, erityisesti piispan apuna, ja myöhemmin myös presbyteerien apuna, kun jälkimmäiset kehittyivät kollektiivisesta henkilöstä yksilöksi, joka ottaa episkopoksen saarnaustehtävän (esimerkiksi Augustinus) ja myöhemmin yhä enemmän ehtoollisen toimittamisen. Ambrosiuksen mukaan (ja roomalaiskatolisen kirkon vihkimysliturgian mukaan ennen ja jälkeen Vatikaanin II konsiilia) diakonit olivat ensisijaisesti *ministri altaris*.¹⁴

Diakonit (miehet ja naiset) avustivat usein kastetilaisuuden toimittajaa. Tämä kuvataan monissa lähdeteksteissä (Tertullianus, *Didascalia Apostolorum*, Elviran kirkolliskokous, Ambrosius, Salamiin Epifanios, Jerusalemin Kyrillos, Hieronymus, kirkkojärjestykset). Piispalla oli ylimmäisenä pappina korkein oikeus toimittaa kaste, mutta hän saattoi delegoida tämän tehtävän presbyteereille ja diakoneille.

Suurissa kaupungeissa katekumeenien opettaminen ennen heidän kastettaan saattoi olla diakonien tehtävä, kuten voimme oppia Augustinuksen Deogratias-esimerkistä.¹⁵ Diakonin opetusrooli voidaan myös nähdä (tai ainakin ymmärtää) Athanasiuksen ja Jerusalemin Kyrilloksen kirjoituksissa, mutta Johannes Krysostomoksen teksteissä kohtaamme naisia, kuten Pris-

13 Diakonien (M/N) tehtävistä katso oma artikkelini ”A Tale of Deacons and Deaconesses”, 439–447. Sieltä löytyy viitteitä lähteisiin. Toimittajatoverini Esko Ryökäs, joka järjesti useita diakoneja koskevia konferensseja Joensuussa, auttoi minua tämän osion kanssa.

14 Vielä nykyäänkin katolisten diakonien vihkimisessä hänen tehtävänsä kuvataan nimellä *minister altaris*. Melko monet katoliset teologit ja joskus jopa tärkeät piispat näyttävät unohtavan tämän. He kokevat, että alttari on vain papeille (ja myös piispoille, jotka ovat jo pappeja).

15 cat. Rud. 1, 1; Koet, *The Go-Between*, 105–114.

cillan, jotka voivat osoittaa kykynsä opettamalla yksityisessä kontekstissa ja tarjoamalla vieraanvaraisuutta.

Näiden tehtävien lisäksi voimme nähdä toisen viestinnällisen tehtävän heidän roolissaan kirjeenkantajana. Henkilöt kuten Augustinus, Basileios Suuri ja Gregorios Nazianssilainen käyttivät diakonejaan kirjeenkantajina.¹⁶

Diakonien piti matkustaa välittääkseen viestejä muille piispoille, mutta myös toimia piispan edustajana synodeissa. Ainakin jotkut diakonit saattoivat myös toimia piispan edustajina tai lähettiläinä, niin kuin kuvataan Elviran kirkolliskokouksessa, Gregorios Nazianssilaisella ja Gregorius Suuren teksteissä.

Yksi syy, miksi hyväntekeväisyyden karitatiivinen vastuu on yhdistetty varhaisiin diakoneihin, voi olla, että diakonit näyttävät olleen vastuussa yhteisön taloudellisista asioista. Yhteisö tarvitsi jonkun huolehtimaan rahoista, ja tekstien mukaan tämä näyttää usein olleen diakonin tehtävä. Tämä tehtävä mainitaan jo Hermaksen Paimenessa, ja Origeneen teksteissä tämä on ainoa diakonille mainittu tehtävä. Yhteys varojen hallinnan, ainakin rahojen jakamisen muodossa, löytyy *Passio Perpetuasta*, Hieronymukselta, Milanon Ambrosiukselta, Gregorios Nazianssilaiselta, Augustinukselta ja Ambrosiuksen kertomuksesta Laurentiukselta.

Diakonien tyypittelyt: Diakoni Jeesuksen Kristuksen palvelutehtävän haltijana, enkelinä ja leviläisenä¹⁷

Sen lisäksi, että tarkastellaan, mitä diakoni tekee, on myös hyvä katsoa, mikä diakoni on.

Tärkeä näkökulma on, että useat lähteet yhdistävät diakonin Jeesukseen Kristukseen. Esimerkiksi Ignatios sanoo, että diakonit ovat minulle rakkaimpia ja heille on uskottu Jeesuksen Kristuksen palvelutehtävä.¹⁸ Hän näkee myös toisen yhteyden Jeesuksen ja diakonien välillä kirjeessään traliallaisille: On sopivaa myös, että diakonit, jotka ovat Jeesuksen Kristuksen salaisuuksien palvelijoita, olisivat joka suhteessa mieluisia kaikille (2:3).

16 Vrt. Koet, *The Go-Between*, 71–94.

17 Tästä katso Koet, *“A Tale of Deacons and Deaconesses”*, 454–456.

18 Καὶ τῶν διακόνων τῶν ἐμοὶ γλυκυτάτων πεπιστευμένων διακονίαν Ἰησοῦ (Ign. Magn 6:1, APE).

Samassa kirjeessä (3:1) Ignatios jopa pyytää, että ”kaikkien” tulisi kunnioittaa diakoneja kuten he kunnioittavat Jeesusta Kristusta.¹⁹ Kirjeessään filippiiläisille (5:2) Polykarpos näkee myös yhteyden diakonien ja Jeesuksen välillä, koska hän oli myös kaikkien *diakonos*.

Diakoneja on myös tyypitelty leviläisiksi. Juuri sana *leeviläinen* (Λευίτης /Levita) on sana, jota kristillisessä perinteessä usein käytetään viittaamaan diakoneihin.²⁰ Varhaisessa kirkossa diakoneja verrattiin usein myös enkeleihin. Esimerkkejä tästä ovat Origenes, Athanasios, Gregorios Nazianz ja Theodoros Mopsuestialainen. Se, että teologit vertaavat diakoneja enkeleihin, johtaa joskus siihen, että diakonit samaistuvat enkeleihin henkilökohtaisissa kokemuksissaan liturgiassa siinä määrin, että diakoni itse kertoo enkelin ottaneen hänen paikkansa.

Diakonaatin piilotettu historia?

Lopuksi esitämme, kuinka Konstantinuksen annettua uskonnonvapauden Jeesuksen seuraajille presbyteeri vähitellen otti hoitaakseen sekä piispan että diakonin tehtäviä. On usein sanottu, että diakonin asema ja rooli lännen kirkossa himmeni presbyteerin aseman noustessa. Molemmat kirjat ovat osoittaneet, että ensimmäisten viiden vuosisadan aikana diakoneilla oli tärkeä paikkansa kirkon palvelutehtävien keskuudessa. Diakonien tutkimusta tarvitaan lisää, koska diakonit ja arkkidiakonit näyttelivät paljon pidemmän aikaa merkittävää roolia kuin yleensä oletetaan, ei vain Roomassa, vaan myös tietyissä luterilaisissa traditioissa²¹ ja yleisesti ortodoksisissa traditioissa.

Kaksiosainen palvelutehtävä mallina johtajuudelle niin kristillisissä yhteisöissä kuin niiden ulkopuolellakin

19 Ὅμοίως πάντες ἐντρεπέσθωσαν τοὺς διακόνους ὡς Ἰησοῦν Χριστόν (3:1).

20 Katso vain kuvaus diakoni Laurentiuksesta Peristef. II, 10 (Hic, primus e septem viris, qui stant ad aram proximi, levita sublimis gradu et ceteris praesantior).

21 Arkkidiakoneista katso nyt Esko Ryökäs ja Ilkka Huhta, ”Arkkidiakonit arkkidiakonien jälkeen: Suomen evankelisluterilaisen kirkon arkkidiakonit,” Diakonian tutkimus 1/2024, 7–29; Esko Ryökäs, ”Archidiaconus – en bortglömd sida av de lutherska diakonernas historia i Sverige?” Kyrkohistorisk årskrift 2022, 80–96.

Esitelmien jälkeisessä keskustelussa pohdittiin tarkemmin, mitä mahdollisia seurauksia näistä kirjoista voisi tulla tai mitä inspiraatiota niistä voisi saada.

Kardinaali Arborelius huomautti, että varmasti Fliednerin perustama diakoniatoiminta saattoi olla saanut vaikutteita siitä tavasta, jolla 1800-luvulla luostarisarten (ja -veljien) yhteisöt ottivat tehtäväkseen huolehtia maailman tarpeista. Näin tehdessään he olivat ottaneet vastuulleen tehtävän, joka itse asiassa kuului koko Jeesuksen opetuslasten yhteisölle.

Sekä diakonissasairaalat että erilaiset katoliset sisar- ja veljeskunnat, jotka keskittyivät mielenterveys- ja fyysisistä ongelmista kärsivien ihmisten koulutukseen ja hoitoon, huolehtivat maailman tarpeista niissä olosuhteissa, joissa ne syntyivät. Lännen katolisessa maailmassa kaikki nuo sisar- ja veljeskunnat ovat katoamassa. Diakonissaliike elää kuitenkin edelleen esimerkiksi Saksan Diakonia-järjestön kaltaisessa suuressa organisaatiossa.²²

1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella näytti siltä, että katolisessa kirkossa, jossa oli sisar- ja veljeskuntia, yhteisön vastuu maailman tarpeista oli ikään kuin taattu. Missä tuo vastuu nyt on? Varhaisen kirkon kuvassa vastuu tarvitsevista kuului piispalle: hän oli pater pauperum, köyhien isä. Tosiasia on, että kun nuo edellä mainitut uskonnolliset yhteisöt katoavat, vastuu palaa kirkon johdolle, ja itse asiassa tämä tekee siitä jälleen koko yhteisön vastuuta. Tämä voi käytännössä olla erilainen esimerkiksi Suomen luterilaisessa kirkossa, mutta paneelikeskustelun aikana luterilainen kollega sanoi, että huolenpito apua tarvitsevista on koko yhteisön vastuulla. Periaate on siten sama sekä katolisessa että luterilaisessa kirkossa: periaatteessa koko kirkko on vastuussa siitä huolenpidosta. Tämä lähtökohta antaa eri kirkoille ajattelunaihetta tulevaisuutta varten.

Vorgrimler: Minä voin tehdä sen yksin – Voiko palvelutehtävä olla yksin suoritettava?

Diakoneista ja diakoniasta -kirjojen johtopäätöksissä nousee esiin toinen elementti. Sallikaa minun ensin lainata Herbert Vorgrimlerin varsin karkeas-

22 Die Diakonie Deutschland – Evangelisches Werk für Diakonie on Saksan protestanttisten kirkkojen hyväntekeväisyysjärjestö. Sillä on vastineensa katolisessa Caritas-liikkeessä.

ti ilmaista valitusta katolisten diakonien roolista.²³ Tämä tutkija oli yhdessä kuuluisan teologin Karl Rahnerin kanssa tehnyt tärkeän panoksen diakonaatin ymmärtämiseen Roomassa valmistellessaan diakonin viran (uudelleen) käyttöönottoa. Nämä kaksi saksalaista tutkijaa olivat varsin inspiroituneita saksalaisesta (evankelisesta) diakonimallista hoidon tarjoajina.

Vanhemmiten Vorgrimler pettyi diakoneihin. Artikkelissaan diakoneista ja heidän suhteestaan liturgiaan hän esitti muutamia oletettavasti henkilökohtaisia huomautuksia. Nämä koostuvat pääasiassa siitä, että hän pitää katolisten diakonien liturgiassa suorittamia harvoja tehtäviä naurettavina.²⁴ Hän huokaa, ettei hänellä ole mitään tarvetta diakonille lukemaan evankeliumia. Hän voi tehdä sen itse! Hän myös valittaa, että useimmat diakoneilta kuulemansa saarnat ovat merkityksettömiä. Mitä hän ei ymmärrä, on se, että itse asiassa jokainen liturginen tilaisuus voisi/pitäisi olla tiimin johdettavissa. Periaatteessa pappi on vain edustaja, ja hänen virkansa on jaettu palvelutehtävä: hänellä on mandaatti piispalta.

Vorgrimler näytti unohtaneen, että virkateologian mukaan hän presbyterinä toimi myös vain piispan mandaatilla ja että siksi hänen presbyteriytensä oli myös esimerkki jaetusta palvelutehtävästä. Tämä palvelutehtävä (ministry) oli merkki siitä, että hänen virkansa oli jaettu palvelutehtävä, kun hän ja diakoni toimivat yhdessä. Vanhan kirkon aikana liturgia oli usein useiden toimijoiden yhteistyötä.

Vorgrimler saattoi kuitenkin toimittaa liturgian yksin. Pappi ei tarvitse diakoniaa. Hänestä diakonin piti tehdä ”Diakoniaa”, ja se oli silloin protestanttinen periaate. Hän oli ilmeisesti unohtanut, että hänet itse oli kerran vihitty diakoniksi ja että hän oli kyseisen ordinaation kautta *minister altaris* (alttarin diakoni).

Kuitenkin juuri jaetun ja yhteen liitetyn johtajuuden malli voi myös inspiroida nykyajan kirkkojen johtotehtäville ja toimia innovatiivisena myös johtajuudelle kristillisen yhteisön ulkopuolella. Vaikka johtajuudesta on kirjoitettu paljon kirjoja, erityisiä tutkimuksia ja itseapukirjoja apulaisjohtajista

23 Tästä katso H. Vorgrimler, ”Liturgie, Diakonie und Diakone”, teoksessa *Die diakonale Dimension der Liturgie* (toim. Benedikt Kranemann et al.; QD, 218; Herder: Freiburg im Breisgau, 2006), 236–245; tässä 241–242.

24 Vorgrimlerin käyttämä sana (”läppisch”) on saksankielinen sana ja melko työkeä saksalaisen tutkijan käyttämänä ilmaisuna.

on hyvin vähän. Diakonaatista ja diakonaatin lähteistä löytyy inspiraatiota apulaisjohtajien ja heidän suhteensa johtajiin pohtimiseen.

On syytä huomata, että yksi nyky-yhteiskunnan arvostetuimmista tehtävistä, ministerin tehtävä ja yksi korkeimmista virkamiehistä, on latinalainen versio kreikan sanasta *diakonos*.²⁵ Nimitys ”ministeri” on nykyään usein yksi korkeimmista virkamiehistä, mutta se on käynyt läpi kehityksen, jota ei tässä tarvitse käsitellä. Riittää, että yksi vaiheista, joissa sana ”ministeri” on saanut nykyisen merkityksensä, on ”kruunun ministerin” nimityksen kautta. Kuningas maan hallitsijana oli saanut käyttöönsä joukon avustajia hallintoa varten: ministerit. Ministerin johtajuus oli näin ollen eräänlainen johdettu ja avustava johtajuus. Tämä lyhyt kuvaus sanasta ministeri tekee selväksi, että tällainen sana alun perin osoittaa, että johtajuudella on paljon tekemistä avustajana toimimisen tai, jos niin halutaan, palvelijana toimimisen kanssa.

Kahdessa minun ja kollegojeni toimittamassa kirjassa kohtaamme diakonin, joka oli tällainen avustava johtaja aivan kristillisen johtajuuden ja viran varhaisimmissa kerroksissa. Tämä malli ja monet yksityiskohdat tällaisesta avustajasta, joita näissä kirjoissa kohtaamme, voivat antaa ajattelamisen aihetta niille, jotka pohtivat johtajuutta paitsi kristillisissä yhteisöissä, myös maallisissa yhteyksissä. *Diakonos* ei ollut vain palvelijajohtaja, vaan yksi diakonin tärkeimmistä tehtävistä oli nimenomaan yhdistäminen. Juuri tämä yhdistävä (apulais)johtajuus voisi hyvin olla tärkeä inspiraation lähde 2000-luvun johtajuuden resurssien hankkimiselle. Palatkaamme siis Paavaliin. Mitä diakoni varsinaisesti on? Hän on ehdottomasti *synergos*: yhteistyökumppani.

25 J.W.M. van den Bosch, *De liturgie van St. Laurentius. Martelaar en diaken in het Romeins Missaal* (Breda: Louis Vermijs, 1963) osoittaa, että latinalainen purismi yritti korvata sanan *diaconus* sanalla *minister*.

Tämän numeron kirjoittajat

Tomi Karttunen
johtava asiantuntija

Matti Repo
piispa

Taneli Ala-Opas
seurakuntapastori, TT

Esko Ryökäs
dosentti

Bart J. Koet
professori

